

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Gabriela Musilová

Hláskosloví češtiny v Husinci na Střelínsku

Phonetics and Phonology of Czech in Gęsiniiec in the Strzelin District

Praha 2019

Vedoucí práce: PhDr. Robert Dittmann, Ph.D.

Poděkování:

Chtěla bych na tomto místě poděkovat PhDr. Robertu Dittmannovi, Ph.D., za ochotu a laskavost při vedení bakalářské práce, za trpělivé konzultace a dobré rady. Ráda bych také poděkovala PhDr. Jarmile Bachmannové, CSc., za to, že se se mnou podělila o své cenné zkušenosti z vlastních výzkumů podobného zaměření. Rady obou zmíněných pro mne byly nedocenitelné.

Díky patří také mé informátorce a všem, kteří mi pomohli se s ní seznámit. Děkuji za příjemně strávený čas, za otevřenost, se kterou se mnou hovořila a pomohla mi získat cenná data, která mají pro výzkum češtiny v zahraničí velký význam.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. června 2019

Gabriela Musilová

Klíčová slova

Husinec, hláskosloví, dialektologie, severovýchodočeská nářeční podskupina, čeština v zahraničí, Střelínsko

Key words

Husinec, phonetics and phonology, dialectology, North-East Bohemian dialect subgroup, Czech in communities abroad, Strzelin district

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá popisem současného stavu hláskosloví češtiny v Husinci na Střelínsku. Její hlavní částí je analýza hláskoslovných změn v nahrávkách, které byly získány při terénním výzkumu v obci Gościęcice Dolne na Střelínsku v Polsku. Práce dále obsahuje shrnutí husinecké historie, současný stav Husince a popis dosavadního jazykového bádání v rámci české dialektologie. Praktická část obsahuje představení metodologie výzkumu, popis práce s materiálem a metadata o informátorce. Po analýze následuje srovnání vlastních výsledků s odbornou literaturou. Přílohy tvoří ukázky transkribovaných nahrávek, vzor nevyplněného informovaného souhlasu ke zpracování dat, vzor struktury polořízeného rozhovoru a doplňkového formuláře a obrazová příloha, ke které se odkazuje v práci.

Abstract

The bachelor thesis deals with a description of phonetics and phonology of the current condition of Czech in Gęsiniec in the Strzelin District, Poland. Its focal point is an analysis of phonetic and phonological phenomena based on records gathered during a field research in the town of Gościęcice Dolne, Strzelin District. Other parts of the thesis are a summary of the history of Gęsiniec, its current state and a description of the linguistic research in the area up to now within the field of Czech dialectology. The latter part of the thesis describes the research methodology, it further includes an analysis of the material and metadata about the informant. A comparison of the conclusions reached with the secondary literature follows. Appendices consist of samples of transcribed records, a blank consent form, a detailed structure of the field interview and an accompanying form and furthermore a picture appendix referred to in the thesis.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	DĚJINY SLEZSKÉHO HUSINCE	3
2.1	ČESKÉ VYSTĚHOVALECTVÍ V POLOVINĚ 18. STOLETÍ	3
2.2	ZALOŽENÍ HUSINCE	4
2.3	ŽIVOT V HUSINCI.....	5
2.3.1	Správa kolonie	5
2.3.2	Způsob obživy	5
2.3.3	Reformovaný sbor	6
2.3.4	Školní výuka v češtině	7
2.4	VÝVOJ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	8
3	SOUČASNÝ STAV HUSINCE.....	11
3.1	VAZBY ČECHŮ NA HUSINEC	11
3.2	AUTOPSIE	11
4	HLÁSKOSLOVNÁ CHARAKTERISTIKA HUSINECKÉ ČEŠTINY.....	13
4.1	CHARAKTERISTIKA HUSINECKÉ ČEŠTINY NA ZÁKLADĚ JEDNOTLIVÝCH STUDIÍ A PRACÍ.....	13
4.1.1	A. Frinta (1913)	13
4.1.2	J. Š. Kubín (1931).....	16
4.1.3	J. Voráč a P. Jančák (1962)	17
4.1.4	P. Jančák (1993 a 1994).....	18
4.2	HLAVNÍ VÝSLEDKY DOSAVADNÍHO BĚDÁNÍ	19
5	VLASTNÍ VÝZKUM	22
5.1	METODOLOGIE VÝZKUMU	22
5.2	PRŮBĚH VÝZKUMU	24
5.3	METADATA O INFORMÁTORCE.....	26
5.3.1	Biografické údaje.....	26
5.3.2	Udržování vztahů.....	27
5.3.3	Jazykové schopnosti	28
5.4	MATERIÁL A JEHO ZPRACOVÁNÍ	28

5.4.1	Celková délka materiálu, ostříhání	28
5.4.2	Přepis	29
6	HLÁSKOSLOVNÁ ANALÝZA	32
6.1	HLAVNÍ RYSY CELOČESKÉ A RYSY BĚŽNÉ MLUVY V ČECHÁCH.....	32
6.1.1	Diftongizace <i>y</i> v <i>ej</i>	32
6.1.2	Diftongizace <i>ú</i> v <i>ou</i> (v iniciální pozici)	36
6.1.3	Úžení <i>é</i> v <i>i</i>	36
6.1.4	Protetické <i>v</i> před <i>o</i>	38
6.1.5	Výslovnost skupiny <i>sh</i>	39
6.1.6	Zánik koncového <i>l</i> ve tvarech <i>l</i> -ového přičestí sg. mask.	40
6.2	RYSY PŘESAHOJÍCÍ STŘEDOČESKOU OBLAST A RYSY SPOLEČNÉ STŘEDOČESKÉ A SEVEROVÝCHODOČESKÉ OBLASTI.....	41
6.2.1	Krácení vysokých vokálů	41
6.2.2	Změna <i>s</i> > <i>c</i> , <i>š</i> > <i>č</i>	45
6.2.3	Výslovnost skupiny <i>stř</i>	45
6.2.4	Změna <i>i</i> > <i>ej</i> po <i>c</i> , <i>z</i> , <i>s</i>	46
6.2.5	Emfatické dloužení	46
6.3	SEVEROVÝCHODOČESKÉ RYSY A RYSY OKRAJOVÝCH ÚSEKŮ SEVEROVÝCHODOČESKÝCH NÁŘEČÍ.....	47
6.3.1	Bilabiální <i>w</i> a jeho nástupnické varianty	47
6.3.2	Konkurence <i>ji-/jí-</i> a <i>i-/í-</i> , <i>je-</i> a <i>e-</i>	49
6.3.3	Ztráta jotace po retnicích a retozubných souhláskách	49
6.3.4	Nářeční krátkost a délka v základech některých slov	51
6.3.5	Změna <i>dn</i> > <i>nn</i> a výslovnost geminát	51
6.3.6	Zánik <i>h</i> ve skupině <i>žh</i>	52
6.3.7	Změna <i>ct</i> > <i>st</i> u některých číslovek	52
6.3.8	Původní měkkost v infinitivu <i>-t'</i>	52
6.3.9	Vkladné <i>j</i>	52
6.3.10	Vymizení předložek	53
6.3.11	Nepřítomné hláskové změny (v rámci severovýchodočeských rysů).....	53
6.4	VYBRANÉ KONTAKTNÍ JEVY	54
6.4.1	Aspirace <i>p</i> , <i>t</i> , <i>k</i>	54
6.4.2	Výslovnost některých jednotlivých slov	54

6.4.3	Rozložená výslovnost souhlásky ř.....	55
6.5	DALŠÍ JEVY.....	57
6.5.1	Tzv. stahování.....	57
6.5.2	Zjednodušování souhláskových skupin	57
6.5.3	Haplologie.....	59
6.6	SHRNUTÍ VLASTNÍ ANALÝZY NAHRÁVEK Z HLEDISKA HLÁSKOSLOVÍ.....	60
7	ZÁVĚR.....	62
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	65
9	SEZNAM ZKRATEK	68
	PŘÍLOHA 1: TRANSKRIBOVANÉ UKÁZKY NAHRÁVEK.....	I
	PŘÍLOHA 2: VZOR INFORMOVANÉHO SOUHLASU	VI
	PŘÍLOHA 3: VZOR STRUKTURY POLOŘÍZENÉHO ROZHOVORU	VIII
	PŘÍLOHA 4: VZOR DOPLŇKOVÉHO FORMULÁŘE	XII
	PŘÍLOHA 5: FOTOGRAFIE HUSINECKÉHO STAVENÍ	XIV

1 Úvod

V rámci české dialektologie je zkoumána i čeština v zahraničí, která konkrétně v Polsku na Střelínsku vlivem stále se zmenšujícího počtu českých mluvčích a silným působením polského jazyka pomalu zaniká. Bakalářská práce si klade za cíl popsat současný stav husinecké češtiny z hlediska hláskoslovné roviny jazyka a zachytit nářeční rysy, které se v ní vyskytují. Podrobná analýza (kapitola 6) se bude postupně zabývat rysy celočeskými, rysy společnými středočeské a severovýchodočeské oblasti, rysy severovýchodočeské oblasti včetně rysů jejích okrajových úseků a dále zachycuje vybrané vlivy cizích jazyků.

Materiálovým východiskem jsou nahrávky, které byly pořízeny během terénního výzkumu v obci Gościęcice Dolne na Střelínsku u jedné z posledních žijících českých mluvčích v této oblasti. V tomto případě nastala menší změna oproti původnímu plánu při zadání práce, kterým bylo zachytit a popsat současný stav husinecké češtiny na základě získaných nahrávek posledních dvou českých mluvčích, o kterých jsem se z několika zdrojů dozvěděla. Jedna z informátorek ale účast na výzkumu na poslední chvíli odvolala, proto jsem se zaměřila na idiolekt druhé informátorky. Rozhodla jsem se jej zkoumat z hlediska hláskosloví, protože změny v této rovině jsou v řeči velmi četné a na základě jejich rozboru lze dobře formulovat hypotézy o výchozích lokalitách českého vystěhovalectví na Střelínsko.

Části, ve které jsou analyzovány nahrávky z hlediska hláskosloví, předchází uvedení do problematiky české emigrantské kolonie v Husinci a přilehlých obcích a popis historických souvislostí tohoto vystěhovalectví (kapitola 2), ve srovnání s tím pak také popis současného stavu Husince, doplněný o vlastní pozorování (kapitola 3), dále shrnutí dosavadní literatury o husinecké češtině z hlediska její hláskoslovné charakteristiky a představení nejdůležitějších prací, které se tímto tématem zabývaly (kapitola 4). V závěru vlastní hláskoslovné analýzy své poznatky srovnám s uvedenou literaturou.

Praktická část obsahuje – kromě již zmíněné analýzy se statistickým vyhodnocením nářečních rysů – také metodologickou část, ve které je podrobně představen průběh výzkumu, postup sběru dat a práce s nimi a dále shrnutí metadat o informátorce, která pomohou lépe porozumět okolnostem, které ovlivnily a ovlivňují stav a užívání tamější češtiny v současné době.

K tomuto vlastnímu výzkumu mě motivovalo mé rodinné zázemí, protože pocházím z rodiny reemigrantů z Husince, oba moji dědečkové se ve slezském Husinci narodili, ale spolu se svými rodinami se po druhé světové válce vrátili do Čech. Také považuji za velice důležité sebrat jazykový materiál, dokud čeští mluvčí v Husinci ještě žijí, aby se k němu bylo možné v dalších výzkumech vracet. Získání audiomateriálu od mé informátorky je cenné také v tom, že se jedná už o poslední generaci Čechů a po ní už česky další generace nemluví (její příslušníci už se za Čechy ani nepovažují). Je to tedy pravděpodobně poslední výzkum spojený s terénním sběrem dat na Střelínku.

2 *Dějiny slezského Husince*

2.1 České vystěhovalectví v polovině 18. století¹

Perzekuce nekatolíků v českých zemích, jejímž důsledkem je mimo jiné i emigrace do pruského Slezska v polovině 18. století, se týkala všech nepovolených vyznání, tj. konfesí hlásících se k odkazu Jana Husa, typicky českých bratří a potomků tzv. novoutrakvistů, tedy zejména luteránů a reformovaných. Pomineme-li první exulantskou vlnu z poloviny 16. stol., odcházejí z Čech do exilu nekatolíci v 17. stol. už brzy po bělohorské bitvě, tedy od dvacátých let. V roce 1740 nastupují na trůn rakouská panovnice Marie Terezie a pruský král Fridrich II., který v následujícím roce obsazuje Slezsko a severovýchod Čech. Tento konflikt, známý jako první slezská válka, byl ukončen mírem v roce 1742, po němž Slezsko připadlo Prusku. Král Fridrich se doslechl o postavení českých nekatolíků a se sledováním vlastních cílů (obsazení zpustlého a opuštěného Slezska) jim nabídl útočiště a kromě náboženské svobody i další privilegia. S nábořem českých emigrantů mu pomohl berlínský exulantský kazatel Jan Liberda.

Východisko kolonizace, tedy odkud exulanti do pruského Slezska přicházeli, popsala Iva Heroldová² na základě studia prvních matrik. Uvádí, že podle matriky z roku 1751 se jako místa původu emigrantů nejvíce objevují a opakují panství náchodské, opočenské, novoměstské, poděbradské, smiřické, litomyšlské a lanškrounské.³ V literatuře věnované hláskosloví střelínské češtiny se k otázce vystěhovalectví střelínských Čechů vrací ještě Pavel Jančák⁴ a s poznatky Ivy Heroldové konfrontuje místní vymezení původu exulantů, se kterým přicházejí autoři dalších dialektologických prací. Podrobněji viz 4.1.4.

Za sídlo první slezské exulantské kolonie byl vybrán Münsterberk.⁵ Během roku 1742 se sem uchýlilo přes tisíc Čechů s dobytkem (ale jinak minimálním majetkem), brzy bylo městečko přeplněno a rychle se rozšířila bída na celou kolonii. Exulanti se museli částečně rozptýlit do dalších míst ve Slezsku (Domaslavice na Reichenbachově panství a

¹ Informace uvedené v této podkapitole vychází z publikací Radetzki (2016, s. 69–75); Kubín (1931, s. 13–18); Štěříková (2001, s. 1–89; 2005b, s. 16–31).

² Heroldová (1971).

³ Heroldová (1971, s. 38).

⁴ Jančák (1994, s. 139–146).

⁵ Radetzki (2016, s. 71n.), resp. překladatel knihy Pavel Jelínek, uvádí počestěnou podobu Münsterberk.

Chechlov na Henkelově panství), kde to nebylo oproti původním představám exulantů o nic lepší než v Münsterberku.

2.2 Založení Husince

Nové východisko v beznadějně situaci přinesla až nabídka ze Střelína, který měl k dispozici dva poplužní dvory. Město Střelín (německy Strehlen, v minulosti byl také užíván název Štrál) leží jižně od Vratislavi, dvory s půdou k hospodaření byly dále jihovýchodně na předměstí Střelína. Dispozice münsterberské kolonie byly natolik nevyhovující, že se exulanti o shromaždiště na okraji Střelína zajímali velice vážně, navíc tato možnost splňovala jejich zásadní požadavky (nezávislost na feudální vrchnosti, dostatek orné půdy a stavebního dříví a strategické umístění v blízkosti řeky).⁶

Po zjištění stavu a rozlohy pozemků a možnosti odkoupení dalších usedlostí se ve Vratislavi podařilo vyjednat výhodnou smlouvu,⁷ mj. zásluhou českého kazatele Blanického.⁸ Koupě za konečnou částku 10 500 tolarů⁹ byla potvrzena králem Fridrichem II. 30. dubna 1749, přičemž na zbylou část obnosu, který Husineckým ke koupi chyběl, poskytla vláda své peníze jako hypotéku.¹⁰ Fridrich II. zároveň vydal i koncesi, která exulantům zajišťovala mimo jiné plnou svobodu vyznání i svědomí, nezávislost na vrchnosti, užívání hřbitovního kostela na střelínském Starém Městě (na které navazovala nová kolonie) a další.¹¹ Pozemky disponovaly 300 ha půdy a k nim kromě toho „patřily dvě obytné budovy, čtyři stodoly, chlévy, ovčín, hospodářské nářadí, pět set ovcí, dvacet čtyři krav, jeden býk, osmnáct koní, pět prasat a drůbež“.¹² Nově vzniklá obec dostala název Husinec, což nebylo překvapivé vzhledem k tomu, že se čeští nekatolíci odvolávali k odkazu Jana Husa a původní jednoty bratrské. Husinec byl pro svou rozsáhlost (každý dům pro rodinu byl obklopen pozemkem k hospodaření) dělen na části nebo čtvrti: Staré Město

⁶ Radetzki (2016, s. 75–76).

⁷ Radetzki (2016, s. 76).

⁸ Václav Blanický, český kazatel původně v Münsterberku, který se aktivně zapojil do hledání nových míst k založení exulantských kolonií. Blanický mimo jiné odcestoval do Švýcarska, kde uspořádal sbírku pro zaplacení pozemků, na kterých byl vystavěn Husinec. Viz Štěříková (2001, s. 141). O jeho životě pojednává mimo jiné dokumentární beletrie E. Štěříkové *Exulantský kazatel: Biografická novela o Václavu Blanickém (1720–1774), zakladateli exulantských kolonií v pruském Slezsku*.

⁹ Radetzki (2016, s. 77).

¹⁰ Radetzki (2016, s. 76).

¹¹ Štěříková (2001, s. 172), Kubín (1931, s. 21).

¹² Štěříková (2001, s. 173).

(navazovalo na Střelín), Mastná Ves (jako název se používalo i zkrácené Mastná), Peklo, U Školy, Pořadovy, Koubareihe, Cikaberk (Kozí Vrch) a Ve Dvanácti (podle dvanácti stavení).¹³

Do Husince přišlo z Münsterberku na jaře roku 1749 celkem 147 rodin, další rodiny dále přicházely. Husinec se stále rozšiřoval a kvůli nedostačující kapacitě byly v těsném sousedství založeny ještě osady Horní, Střední a Dolní Poděbrady a částečně české byly i okolní vesnice Melta, Töppendorf, Penč a Dub.¹⁴ V roce 1900 dosáhl počet obyvatel Husince čísla 1 545.¹⁵

2.3 Život v Husinci

2.3.1 Správa kolonie

Podobnost se zásadami života příslušníků původní jednoty bratrské je patrná při důležitých rozhodnutích i při přihlédnutí k běžnému životu. Aby Husinečtí předešli pozdějšímu dohadování a stížnostem, byly pozemky rozděleny losem. Za správu obce odpovídalo volené zastupitelstvo (starší obce) a husinecký sbor, ty měly na starosti mimo jiné i všechny civilní a soudní záležitosti.¹⁶ Velký význam přisuzovali Husinečtí přímé podřízenosti královské komoře sídlící ve Vratislavi a samotnému králi.¹⁷ Královská komora vycházela Husineckým vstříc ohledně půjček na opravu hřbitovního kostela a na stavbu dalších domů.¹⁸

2.3.2 Způsob obživy

Vzhledem k velikostem hospodářských usedlostí bylo od počátku jasné, že zemědělství i chov dobytka sotva postačí k uživení vlastních rodin. Kupní smlouva navíc Husineckým zužovala oblast, ve které mohli podnikat a živit se řemesly, aby nebylo poškozeno hospodářství ve Střelíně. Nejvíce se tak rozšířilo tkalcovství a spřádání lnu a

¹³ Radetzki (2016, s. 82).

¹⁴ Fidlerová (2017, s. 102).

¹⁵ Radetzki (2016, s. 86); Kubín (1931, s. 33).

¹⁶ Radetzki (2016, s. 81–85).

¹⁷ Radetzki (2016, s. 85).

¹⁸ Štěříková (2001, s. 180–182).

bavlny, Husinečtí si směli stavět vlastní tkalcovské stavy.¹⁹ Podle sčítání z podzimu 1841 bylo tkalců v českých střelínských koloniích (Husinec, Poděbrady, Penč) o desítky více než jiných povolání. Dále byly při obživě využity dispozice Střelínska: žulové lomy, lesnické práce, střelínský cukrovar, výroba krajek a městská jatka a samozřejmě výpomoci při sezónních zemědělských pracích.²⁰

2.3.3 Reformovaný sbor

Čeští exulanti dostali k užívání střelínský hřbitovní kostel koncesí Fridricha II. a poprvé se v něm kázalo česky 8. června 1749.²¹ Ačkoli sami exulanti měli často nejasno v otázkách vlastní víry i církevního zřízení, jak píše Horský (2007, s. 352–363), totiž že lze jen velice těžko určit, jak rozdílně vnímali nekatolíci sami sebe a svou víru na základě rozdílnosti katolické a nekatolické konfesijní kultury (např. posunutý význam slov, kdy *katolík* znamenalo „nečtenář“ a *nekatolík* „čtenář“),²² drželi se při společném vyznání a při shromážděních odkazu bratrské tradice. Základem konfese českých exulantů bylo přijímat při Večeři Páně chléb i víno (tzv. pod obojí způsobou) a důležitost tohoto aktu zdůrazňují např. i průduchy ve zdech husineckých statků.²³ Důraz byl kladen také na jednoduchost jak výzdoby a interiéru kostela, tak na samotný program bohoslužeb: pouze modlitba a čtení z bible doplněné o zpěv a kázání v českém jazyce.²⁴ Podobná jednoduchost se promítala i do společenského života, kde hraničila až s asketismem, vyznačujícím se třeba absencí tance a dalších zábav. Podobně mělo na vnímání vlastní víry exulantů velký vliv pietistické hnutí s důrazem na osobní zbožnost.²⁵ Všichni obyvatelé Husince byli reformovaného vyznání; žilo zde sice 16 katolíků, ale podle koncese z roku 1749 se mohli v Husinci usazovat jen čeští emigranti a reformovaní, tudíž se v případě zmíněných katolíků jednalo pouze o podnájemníky nebo čeledě.²⁶

¹⁹ Štěříková (1995, s. 25).

²⁰ Radetzki (2016, s. 87–89).

²¹ Kubín (1931, s. 40).

²² Horský (2007, s. 353–354).

²³ Viz Příloha 5.

²⁴ Radetzki (2016, s. 94–95).

²⁵ Heroldová (2001, s. 30–31).

²⁶ Fidlerová (2017, s. 102).

Všichni čeští emigranti nekatolického vyznání – a nejenak Husinečtí – byli zvyklí scházet se v malých domácích skupinkách ke společnému čtení bible a k modlitbám, později vznikla i samostatná setkávání žen.²⁷ Většina exulantských kazatelů měla z těchto setkávání obavy na základě zkušenosti s tzv. Hejmanovou sektou ze slezské exulantské kolonie v Chechlově, kde se k Václavu Hejmanovi přidalo zhruba třicet dalších věřících (vesměs rodinných příslušníků) a v atmosféře domácích pobožností se odchýlili od bible k výkladům snů.²⁸ Občas také vznikaly drobné rozkoly kvůli přívržencům herrnhutské jednoty, kteří mezi Husineckými byli, nejednalo se však o žádná vážná dělení sboru.²⁹

Do roku 1945 (resp. 1946) se od založení Husince ve funkci kazatele vystřídal osm mužů.³⁰ Na přelomu let 1910 a 1911 prošel sbor krizí, kterou zapříčinila volba nového kazatele, a to volba mezi Čechem a Němcem. Evangelická konzistoř, pod kterou už nějakou dobu husinecký sbor náležel, odmítla jmenovat místním kazatelem cizince (Čecha ano, ale pouze místního), ačkoli první volba byla téměř stoprocentní pro českého kandidáta – natolik zásadní pro Husinecké bylo, aby uměl česky. Když byl přesto novým kazatelem jmenován Heinrich Duvinage, mnoho starších odpadlo a přestalo chodit do shromáždění.³¹

2.3.4 Školní výuka v češtině

Pro děti husineckých Čechů byla založena škola na počátku 19. století. Náplň práce učitele (nevyučeného v oboru, ale většinou byl vybrán ten, kdo z místních uměl psát nejlépe) byla kromě učení dětí číst a psát česky i německy také tzv. kantorská činnost, tedy vedení zpěvu při bohoslužbách, rovněž byl obecním písařem a vzhledem k požadované vysoké úrovni němčiny musel také méně zdatným Husineckým překládat německé úřední dopisy a odpovídat na ně.³² Husinečtí vždy kladli důraz na to, aby se jejich děti učily číst Bibli, psát, počítat, příst a tkát.³³ V průběhu existence školy pravidelně docházelo k jejímu poněmčování. Česky a zároveň německy se ve škole učilo až do roku 1830, potom začala

²⁷ Štěříková (2001, s. 188, 207).

²⁸ Štěříková (2005a, s. 15), podobně také Nešpor (2004, s. 145–146).

²⁹ Štěříková (2001, s. 207).

³⁰ Radetzki (2016, s. 94). Štěříková (1995, s. 28) uvádí, že druhým husineckým farářem byl pravnucek Komenského Samuel Figulus.

³¹ Kubín (1931, s. 41–49).

³² Fidlerová (2017, s. 105).

³³ Štěříková (1995, s. 30).

vláda zaměstnávat německé učitele a na čas bylo české vyučování zakázáno. Vrátilo se po patnácti letech, ve škole se pak 1. a 2. ročník vyučoval pouze česky, 3. a 4. česky i německy a od 5. do 8. ročníku se učilo jen německy. Změna politické situace v roce 1871 měla za důsledek opětovné zavedení němčiny a česká škola už nebyla vládou povolena. Od roku 1923 se přes úřední zákazy cizincům učit opět pěstovaly české lidové písně (mezi dětmi ovšem mimo školní vyučování; každou neděli odpoledne učil děti české písně místní nadšenec) – ostatně i mezi dospělými obyvateli kolonie měly české zpěvy zásadní důležitost a byly jimi propagovány.³⁴ Po druhé světové válce měla pak husinecká kolonie svou školu od roku 1948 a její fungování vydrželo do školního roku 1957/1958.³⁵

2.4 Vývoj po druhé světové válce

V posledním půlroce války došlo k evakuaci obyvatel Střelína, tedy i Husineckých, protože přes Dolní Poděbrady a část Husince zvanou Mastná procházela fronta. Z okolí Kladska se pak po kapitulaci Německa obyvatelstvo vrátilo zpět do zničených obcí. V Evropě začaly jednotlivé státy jednat o repatriaci a přesídlení svých obyvatel.³⁶ Česká vláda tak nabídla exulantům v Husinci návrat zpět do Čech, zvláště protože potřebovala obsadit pohraničí po odsunutých Němcích. 31. července 1945 sice československá vláda pozvala krajany v zahraničí, aby se vrátili do Čech, ale nějakou dobu ještě nebyla reemigrace úředně organizována. K těmto účelům byla zhruba o rok později zřízena stálá koordinační komise, kterou tvořili zástupci ministerstev vnitra, zdravotnictví, ochrany práce a sociální péče a zemědělství a také zástupci českého i slovenského Osídlovacího úřadu. Reemigrace byla ze začátku spojena s repatriací občanů Československa, kteří byli mimo republiku zavlčeni během války. Problém v otázce reemigrace tvořilo na rozdíl od repatriace především to, že bylo nutné zorganizovat přesun movitého majetku a připravit pro reemigranty zcela nové podmínky pro život, zvláště pro zapojení do pracovního procesu. Pro získání československého státního občanství si museli reemigranti podat žádost na ministerstvo vnitra. S novým občanstvím souvisela také změna způsobu psaní příjmení, který byl Čechům v zahraničí různě měněn. Konkrétně husineckých Čechů se to týkalo v rámci poněmčování, jejich příjmení byla měněna na

³⁴ Kubín (1931, s. 55–59).

³⁵ Radetzki (2016, s. 107).

³⁶ Radetzki (2016, s. 99–108).

německé varianty ještě v Husinci. V mnoha případech poněmčení doprovázelo zkomolení zápisu příjmení.³⁷

Exulanti žijící v pruském Slezsku byli jedněmi z prvních reemigrantů po roce 1945.³⁸ V listopadu 1945 se rozhodlo zhruba 800 lidí vrátit se do Čech. Ostatní – dalších asi 2 000 Husineckých – na nějaký čas na Střelínsku setrvali. Velká část původních exulantů si už vůbec nebyla jista svou národní identitou a situaci nepřispíval ani fakt, že touha vrátit se do Čech a opačná touha zůstat v mnoha případech rozdělila rodiny – prarodiče či rodiče od dětí i manžele s jejich dětmi.

Husinečtí, kteří se vraceli zpět do Čech, odjížděli v několika transportech převážně do západních Čech: do obce Tři Sekery na Mariánskolázeňsku a do města Kynšperk nad Ohří v sokolovském okrese, dále mimo jiné i do okresů Stříbro nebo Teplá;³⁹ na to, aby mohli být na jednom místě, jich bylo příliš. Děti (dospělí samozřejmě také) měly zvláště ve školách dlouho problémy s češtinou a místní je považovali za Poláky nebo Němce, přesto reemigranti v těchto obcích pokračovali ve svém náboženském životě tak, jak byli zvyklí z Husince, a téměř výhradně z nich vznikl třísekerský a kynšperský sbor Českobratrské církve evangelické.

Zbylých 2 000 původních obyvatel Husince, kteří zůstali ve Slezsku, se muselo dále rozhodnout, jestli se nechají označit za Němce, protože se nechtějí stát polskými občany – takto se označila polovina z nich, okolo tisíce. Ti byli ze Slezska nuceně vystěhováni do okupačních zón rozděleného Německa. Pro ty, kteří v Husinci zůstali, to neznamenal nejjednodušší variantu, protože docházelo k přesídlování nejenom Čechů a Němců, ale i Poláků převážně z Ukrajiny, kteří byli nastěhováni do domů Husineckých, a to nejenom prázdných, ale i částečně obsazených. Protože se ale místa podstatně uvolnila, zbylých cca 1 000 Čechů bylo uznáno za menšinu a byla jim přiznána stejná práva jako Polákům. Ve střelínském okrese tento počet Čechů představoval okolo 3 % populace. V 50. letech na menšinu ale sílil tlak, aby se Češi rozhodli pro polské, nebo německé státní občanství. Část jich dále emigrovala do Německa, u zbylých začalo brzy docházet k propojení českých a polských rodin.

Kostel, který Husinečtí při příchodu do Slezska dostali, začal po válce velice rychle chátrat. O sbor, resp. zbytek místního sboru se starali laici, zatímco oficiálně bylo

³⁷ Vaculík (2002b, s. 40–46).

³⁸ Vaculík (2002a, s. 142).

³⁹ Vaculík (2002a, s. 158–162).

společenství věřících připojeno k vratislavské reformované konzistoři, která poskytovala kazatele k vysluhování obřadů (zvláště Večeře Páně) a občasnému konání bohoslužeb. Kostel byl v roce 1982 vrácen katolické církvi a silný vliv katolické církve v Polsku i uzavírání polsko-českých sňatků měly za následek stále zmenšování původního reformovaného sboru.

Pro děti z česko-německých rodin byla v roce 1948 opět založena škola. Vzhledem k rozsáhlým problémům s češtinou reemigrantů a jejich dětí v Čechách bylo motivací mimo jiné také to, aby byl případný návrat do Čech v tomto ohledu snadnější. Předměty se vyučovaly na základě polských školských osnov, ale v češtině a v polštině. Počet dětí ve škole nebyl vysoký, proto se většinou učilo více ročníků najednou v jedné třídě. Jak již bylo zmíněno výše, škola tímto způsobem fungovala pouze deset let.⁴⁰

⁴⁰ K informacím posledních čtyř odstavců viz Radetzki (2016, s. 99–108).

3 *Současný stav Husince*

3.1 Vazby Čechů na Husinec

Ačkoli husineckých Čechů, resp. jejich potomků, do současnosti radikálně ubylo (pro současnost v Husinci lze mluvit pouze o dvou plyně česky hovořících potomcích původních exulantů), v Čechách jich je podstatně více a na stejných místech, kam přišli po druhé světové válce (viz podkapitolu 2.4), žijí v rodinných a církevních komunitách. Mnozí z nich se během svého života několikrát vrátili do rodného Husince a taktéž Husinečtí navštívili české exulantské vesnice v západních Čechách.

V České republice vztahy emigrantů a reemigrantů a jejich potomků podporuje a zaštiťuje nejvíce zapsaný spolek Exulant,⁴¹ zaměřený na udržování povědomí o pobělohorském exilu a kontakt potomků vystěhovalců, organizuje mj. konference, vzpomínková setkání, tematické sjezdy a zájezdy do míst spojených s českým vystěhovalectvím. Na těchto akcích se můžou setkat emigranti, kteří v zahraničních enklávách zůstali, s navrátilivšími se do původní vlasti. Každoročně opakovanou akcí je např. setkání reemigrantů v obci Trpísty u Plané u Mariánských Lázní, tedy nedaleko míst, do kterých husinečtí reemigranti ze Slezska přišli. Setkání se účastní okolo 80 reemigrantů, jejich potomků a sympatizantů a tradičně bývá na programu mimo jiné také dramatická ukázka husinecké češtiny, jak ji mají pamětníci uchovanou v oblasti gramatiky i lexika, včetně přednesu ve slezských krojích.

3.2 Autopsie

Terénní výzkum, výjezd do Husince, mi pomohl udělat si představu o tom, jak vypadá současná situace husineckých Čechů. Co do počtu jich velmi rychle ubývá, ale při setkání s informátorkou jsem byla překvapena, v jak dobrém stavu je její čeština zachována. Výhodou pro mě bylo, že osobně znám nebo jsem znala několik reemigrantů, zhruba dvacet, kteří se v Husinci narodili, ale ve 40. letech minulého století se vrátili zpět do Čech. Z toho důvodu se nabízí alespoň srovnání jazyka na základě vlastního pozorování. Informátorka má velmi dobrou schopnost češtině rozumět i česky mluvit, bariéry jsme v komunikaci při rozhovoru měly jen v několika málo případech (většinou se

⁴¹ Exulant, zapsaný spolek [online], 2018.

jednalo o oblast lexikální, kdy informátorka použila slovo v němčině nebo v polštině a nemohla si vzpomenout na jeho ekvivalent v češtině). Ze setkání s vymírající husineckou češtinou (pokud mohu takto generalizovat seznámení se s mluvou jedné osoby) jsem vypožorovala, že čeština informátorky, která žije v Husinci celý svůj život a s češtinou dnes přichází do kontaktu jen velmi zřídka, se zásadním způsobem neliší od mluvy jejích vrstevníků (ve věku nad osmdesát let), kteří žijí od výše uvedené doby v Čechách, založili zde rodiny a celý život byli s jazykem konfrontováni v zaměstnání, v církevním společenství a na dalších místech. Problémy vícejazyčných společenství jsou zřetelné i v tomto případě, ať už v oblasti lexika, hláskosloví, nebo syntaxe, ale to není předmětem této práce.

4 Hláskoslovná charakteristika husinecké češtiny

V této kapitole se pokusím o shrnutí dosavadní literatury o husinecké češtině z hlediska její hláskoslovné charakteristiky a o představení nejdůležitějších prací, které o češtině na Střelínsku dosud vyšly. Stejně jako další české enklávy i husinecká čeština vykazuje, stejně jako šířeji čeština střelínská, znaky severovýchodočeské nářeční skupiny.⁴² Při použití příkladů z odborné literatury převádím transkripci speciálních znaků tak, aby pravidla transkripce odpovídala mým vlastním transkripčním zásadám, řídím se pravidly popsány v kapitole 5.4.2.1. Další jazykové roviny ponechávám zcela stranou.

4.1 Charakteristika husinecké češtiny na základě jednotlivých studií a prací

4.1.1 A. Frinta (1913)

Frinta ve své studii⁴³ upozorňuje na absenci předchozích bohemistických prací. Sám neměl dialektologické ambice. Nejvíce se věnuje právě češtině z oblasti Střelínska, protože tato oblast je ze zachovaných nejstarší, zároveň z jemu dosažitelných enkláv největší a zeměpisně není příliš vzdálena českému prostředí. Mluva střelínských Čechů tak může být podle Frinty i svědectvím o jazyce selského lidu ve východních Čechách v době, kdy z nich čeští nekatolíci odcházeli, tedy ve 40. letech 18. století. Při analýze jazyka vychází z vlastního terénního výzkumu a z korespondence, kterou měl od husineckých Čechů k dispozici (více než třicet dopisů); z těchto zdrojů pochází příkladový materiál. Uvádí také, že v 10. letech 20. století bylo na Střelínsku asi 4 400 Čechů, přičemž nejzachovalejší češtinu nachází u žen a u dospělých mužů, kteří pracují jako zemědělci a tkalci, nejnižší stupeň zachovalosti je pak v mluvě mládeže, zvláště té, která se zemědělské činnosti s Čechy starší generace nevěnuje.

Podle Frinty (1913, s. 213) je kvalita hlásek husinecké češtiny stejná jako v lidové mluvě z východních Čech, proto se jí nezaobírá. Další rysy, které Frinta zaznamenává,

⁴² Stejný základ najdeme u českých vesnic na Ukrajině (Volyně, Černobyľsko), zčásti na chorvatském Daruvarsku, plně pro u další enkláv v Polsku (Kladsko, Zelov), srov. např. Marešová (2001), Bachmannová (2001).

⁴³ Frinta (1913, s. 207–231).

popíšu podle rozdělení na celočeské a severovýchodočeské (případně s nimi i okrajové) rysy.⁴⁴

Z celočeských rysů se Frinta vyjadřuje k následujícím:

Diftongizace *y* > *ej* (např. *bejk*, *starej*)⁴⁵, ovšem není uveden příklad, jen zmiňuje, že k tomuto dochází.⁴⁶ K úženi *é* v *i* dochází stejně jako v obecné češtině (*mléko* > *mlíko*, *zaplacíno*, se sekundárním zkrácením *dovolino*).⁴⁷ Nerozebírá např. protetické *v* před *o-* ani asimilaci znělosti skupiny *sh-* > *sch-* (např. *na schledanou*).⁴⁸ Běžné jsou podle něho změny v proudu řeči, např. stažení (*d'elal* > *d'ál*, *nejakej* > *ňákej*), haplogogie (*superintendent* > *superindent*) nebo zjednodušení hláskových skupin včetně odstranění pobočných slabik (*jsem* > *sem*, *vždit'* > *dit'*, *kdibi* > *dibi*, *jestli* > *jesli*, *vezmou* > *vemou*, *království* > *králoství*, *rzekl* > *rzek*).⁴⁹

Ze severovýchodočeských rysů se vyjadřuje k následujícím. Objevují se ve zvýšené míře klesavé diftongy, jejichž druhý komponent tvoří neslabičné *u*: *au* (*prauða*), *iü* (*jag žiü*), *ou* (*kolovrat* > *kolouurat*), *uü* (*mluv* > *mluü*).⁵⁰ Stejná výslovnost se objevuje i na rozhraní dvou slov, vzniká tak např. dvojhláska *eu*: *se všim* > *se_ušim*.⁵¹ Zmiňuje diftongizaci *i* > *ej* po ostrých sykavkách a v koncovce 7. p. sg měkkých ženských vzorů substantiv⁵² (*cizí* > *cizej*, *za slepicí* > *za slepicej*).⁵³ Dochází ke změně *ovi*, *avi* > *oj*, *aj* (uvádí morfologizovanou koncovku v dativu a lokálu sg *klukovi* > *klukoj*, lexikalizované

⁴⁴ Při hierarchizaci a rozdělení rysů vycházím z publikací *Nástin české dialektologie* (Bělič, 1972) a *České nářeční texty* (Lamprecht a kol., 1976); konkrétní odkazy jsou uvedeny u jednotlivých jevů.

⁴⁵ Podle Běliče (1972, s. 218).

⁴⁶ Frinta (1913, s. 215).

⁴⁷ Frinta (1913, s. 217).

⁴⁸ Bělič (1972, s. 219–220).

⁴⁹ Frinta (1913, s. 216), jako nejpodstatnější celočeský rys z uvedených je v literatuře zmíněn zánik koncového *l* u přičestí minulého v sg M, viz Bělič (1972, s. 218) a Lamprecht a kol. (1976, s. 17).

⁵⁰ Frinta (1913, s. 215).

⁵¹ *České nářeční texty* (s. 89) s tímto základním společným rysem uvádějí i výslovnost bilabiálního *w* mezi samohláskami (*wiprawowal*, u Běliče /1972, s. 232/ jako okrajový rys). U Frinty se doklad bilabiálního *w* objevuje několikrát v příkladech jiných rysů, např. ve slově *přípowědění* (s. 217), ovšem rozlišení mezi *u* a *w* zůstává v těchto případech bez komentáře.

⁵² Bělič (1972, s. 230).

⁵³ Lamprecht a kol. (1976, s. 89), Frinta (1913, s. 215).

lavice > *lajc*, *povídal* > *pojdal*).⁵⁴ Zachycuje také absenci koncového *-i* ve slovesech 3. osoby plurálu některých slovesných tříd a jejich vzorů, např. *daj*, *ptaj*, *chistaj*, *vid'ej*.⁵⁵

Co se týče samohláskové kvantity, v promluvách bývá odlišná od spisovněčeské podoby. Frinta zmiňuje tendenci krátit samohlásky *í* a *ú*, nejvíce ve slovtvorných příponách a jmenných i slovesných koncovech, a místy dloužit kmenovou samohlásku u dvouslabičných podstatných jmen a v některých slovesných tvarech.⁵⁶ Obecně spojuje změny v kvantitě s přízvukem: k emfatickému dloužení dochází jen v případě, že je slabika přízvučná (např. *pívo*), kdežto zkracování se objevuje většinou v nepřízvučné slabice, např. *domu* (adverbium *domů*), *neňi* (nebo *nejňi*), *kázáňi*, *krači* (komparativ *kratši*). Uvádí také příklady analogického vyrovnávání kvantity (*krávi* – *krávám*, *rána* – *ránou*).⁵⁷

Dalším severovýchodočeským rysem husinecké češtiny je, že pokud se vyskytují párové souhlásky na koncích slov před pauzou, nedošlo tam k asimilaci znělosti, hlásky zachovávají svou znělost na konci promluvového úseku⁵⁸ (v přepise husinecké výslovnosti zde přidávám symbol ^o): (*jen to*) *sňez^o*, (*no tag*) *bjež^o*, (*to sem*) *rád^o*, (*ale*) *sed^o*. U delších slov nebo na konci věty se objevuje neznělá hláska, např. *co za plač se w celej cirkwi strch*.⁵⁹

Důležité jsou doklady ztráty jotace po retnicích (*na hlave*, *svetlo*, *dve*, *sobe*, *mel*), jindy však bývá podle Frinty zachována (*pjekňe*, *bjehat*, *čloujek*, *vjed'et*, po *m* [mň]: *zemňe*, *umňej*).⁶⁰

Na závěr analýzy hláskoslovné roviny upozorňuje, že další, povětšinou psané nestandardní hláskoslovné rysy bývají napodobeninami jazyka Bible kralické (např. *pořešitedlnou*, *vičekaři*), archaismy nebo moravismy.

⁵⁴ Frinta (1913, s. 215).

⁵⁵ Lamprecht a kol. (1976, s. 89), Frinta (1913, s. 214–215).

⁵⁶ Lamprecht a kol. (1976, s. 89).

⁵⁷ Frinta (1913, s. 214).

⁵⁸ Tento jev se vyskytuje také ve východočeském nářečí, např. na Královéhradecku, ovšem už na počátku 20. století to bylo považováno za ojedinělý, ustupující rys, viz Frinta (1913, s. 215).

⁵⁹ Frinta (1913, s. 215–216).

⁶⁰ Frinta (1913, s. 217) v tomto případě vyslovuje domněnku, že výslovnost [mň] se v nářečí vyskytuje uměle, patrně na základě toho, jak vyslovovali místní kazatelé.

4.1.2 J. Š. Kubín (1931)

Kubín hned v úvodu analýzy střelínské češtiny⁶¹ vyslovuje poznatek, že tamější čeština se mu zdá být velice dobře zachovalá, mluva Čechů je plynulá. Rysy této češtiny (nazývá ji štrálštinou) dělí do devíti podkapitol podle základních charakteristických prvků: splývání souhlásek, asimilace, disimilace, kvantita, přesmykování, stažení, měkčení, odsouvání a přisouvání, jednotlivosti. Kubín ovšem směšuje hláskoslovné jevy systematické s nesystematickými změnami v proudu řeči, proto z jeho příkladů vyberu níže jevy typicky nářeční a ostatní pouze stručně zmíním. Pokud jde o kvantitu, Kubín⁶² rozvádí Frintovu tezi, že k prodlužování dochází jen v přízvučných slabikách, zatímco ke zkracování v nepřízvučných. Doplnuje výjimky, např. se podle něho objevuje i výslovnost délek v nepřízvučných slabikách jako *hodního, takovímu, dlouhímu*.

Kromě celočeských změn (*y > ej*,⁶³ protetické *v*,⁶⁴ *é > i*⁶⁵) upozorňuje Kubín na chování původního fonému /v/ (svč. výslovnost *praŭda, spjeu, mluute, řídké první > pruwňi*)⁶⁶ a na uchovanou koncovou znělost, podle Kubína až hyperkorektní, párových souhlásek (*náš národ, ňákej had, mel hrb, trochu niž*). Charakteristická pro husineckou češtinu je i podle Kubína ztráta jotace po retnicích (k případům ztráty jotace řadí také doklady *po tech, nejakej*, ale ty jsou jevy jiné kategorie), např. *kvetná ned'ele, behat, v hrobe, ve sklepe, na dome, mel*. Udává také výčet slov, ve kterých je podle jeho výzkumu ztráta jotace vždy (např. *pamet', mesto, pet*), protože u řady dalších případů zachytil kolísání.⁶⁷

U asimilačních poměrů zmiňuje Kubín důslednou neasimilovanost v případech jako *pod stromem, nadskakovat*, progresivní asimilaci zachytil v případě *tech chod'in* apod. Zmiňuje nářeční asimilaci ve skupině *dn > nn > n* (*zeňik, jena máma*)⁶⁸. Řada dalších jevů představuje sporadické změny, např. distanční asimilace v případech jako *alkahol*, disimilace v případech *kočce > kojce* apod., vkladné *j* ad.

⁶¹ Kubín (1931, s. 184–237).

⁶² Kubín (1931, s. 188).

⁶³ Kubín (1931, s. 196).

⁶⁴ Kubín (1931, s. 198–199).

⁶⁵ Kubín (1931, s. 195).

⁶⁶ Kubín (1931, s. 199).

⁶⁷ Bělič (1972, s. 233) uvádí, že důsledná ztráta jotace po retnicích se uchovala pouze ve východolitimyšlském nářečí, a to na malém úseku v mizejících zbytcích.

⁶⁸ Bělič (1972, s. 231).

Kubín na rozdíl od Frinty upozornil na aspiraci neznělých závěrových hlásek, konkrétně *k*, před samohláskou (*k^{ch}ápki*, *k^{ch}omiňik*).⁶⁹

4.1.3 J. Voráč a P. Jančák (1962)

Další studie týkající se husinecké češtiny vyšla až po půlstoletí. Jaroslav Voráč s Pavlem Jančákem⁷⁰ ve své studii už uvádějí, že u českého obyvatelstva Střelínska je naprosto běžný bilingvismus, případně trilingvismus s tím, že čeština už dávno ztratila své výchozí postavení. V mladé generaci se čeština aktivně nepoužívá, polština má podle nich silný vliv v různém stupni na jazyk všech generací. Výzkum byl zaměřen na češtinu staré generace, protože v ní bylo možné vysledovat ještě všechny charakteristické rysy severovýchodočeských nářečí. Podle diferenčních znaků této nářeční oblasti pak uvádějí hláskoslovné rysy střelínské češtiny.

Znaky, které v Čechách vymezují severovýchodočeské nářečí vůči středočeskému a jsou přítomny i na Střelínsku, jsou zvláště důsledná výslovnost neslabičného *u* místo *v* po samohláskách (*krauskej*, *chliu*), dále bilabiální *w* (*takowej*, *trochu wodi*, *woňi tam*), odstranění protetického *j*- před *i/i* (*ídlo*, *ít*, *inači*) a změna v koncovce *-ovi* na *-oj* (*žeňichoj*, *wo mužoj*). Bilabiální *w* před *i* podléhá dalším změnám (*mlujil*), a pokud se vyskytuje na začátku souhláskové skupiny, je odsunuto (*šecko*, *šude*), dále zaniká předložka *v* (*tadi Husinci*, *dicki léte*).⁷¹ U retnic *bě*, *pě*, *vě*, *mě* dochází na Střelínsku ke ztrátě jotace ve větší míře než v severovýchodočeském nářečí, kde tento jev tehdy už výrazně ustupoval (*d'eři mne trápej*, *hrábe*, ale *bježet*, *pjekne*, *vjenec*). Při výslovnosti se vyskytuje zachovaná znělost na konci větných úseků (*jako led*, *bil hlad*, *ten bez*). Asimilace se objevuje v případě změny *dn > nn* (*n*) (*na polenne*, *ešte jenu*) nebo občas progresivně na hranici slov (*s cholkou*). V samohláskové kvantitě se objevují typické severovýchodočeské rysy (např. délka *dúle*). Se severovýchodočeskou i středočeskou nářeční oblastí má husinecká čeština tyto společné rysy: diftongizace původního *í > ej* po sykavkách (*cejchi*, *sejta*), dloužení (*na póli*, *stóji*), krácení v nepřízvučných slabikách (*psaňi*, *uhli*, *řezňik*) a stažení ve slovesném tvaru *dělal > d'ál*. Objevují se samozřejmě i rysy celočeské (*dobří mlíko*, *vokno*, *řek*, *schořet*).

⁶⁹ Bachmannová, Jančák (2002, booklet CD s. 13).

⁷⁰ Voráč, Jančák (1962, s. 599–604).

⁷¹ Na odpadávaní předložek, případně nadměrnou vokalizaci, upozornili už Frinta (1913, s. 216) a Kubín (1931, s. 196).

Co se týče kontaktologických vlivů německého jazyka, projevuje se podle Voráče a Jančáka především aspirace po *p*, *t*, *k* (*k^{ch}ilo*, *k^{ch}oupil*, *s p^{ch}óle*) a výslovnost některých přejatých slov (změna ve výslovnosti *z plech*, *sál* na *blech*, *zól*). Polštinou ovlivněné hláskoslovné rysy jsou znatelné až v mluvě mladých Čechů, proto se ve studii neuvádějí. Voráč s Jančákem poznamenávají,⁷² že podrobná analýza střelínské češtiny může pomoci popsat staré severovýchodočeské nářečí, ale dodávají, že rysů typických pouze pro tuto nářeční oblast není ve střelínské mluvě mnoho (charakteristickým rysem je např. genitiv s analogickými koncovkami *bez tej dobrej mami*).

4.1.4 P. Jančák (1993 a 1994)

Pavel Jančák se vrátil k výzkumu střelínské češtiny i v 90. letech. Analyzuje materiály, které byly pořízeny během výzkumů od počátku 60. let do roku 1975. Pokouší se na základě místní mluvy určit východisko kolonizace⁷³ a porovnává češtinu na Střelínsku s mluvou české enklávy v chorvatském Daruvaru.⁷⁴ Z oblasti hláskosloví zmiňuje pouze aspiraci hlásek *k* a *p* jako výsledek vlivu němčiny (Jančák 1994). Jinak se téměř výhradně věnuje oblasti slovní zásoby a jejímu vztahu k cizím jazykům (němčina a polština, resp. chorvatština a srbština), přičemž uvádí, že do slovní zásoby pronikl vliv nového prostředí nejvíce.

Podstatná je pro nás jeho první uvedená práce (Jančák 1993), ve které zkoumá východisko kolonizace, tedy místo původu husineckých Čechů, konfrontací jazykových dat z oblasti Střelínska s charakteristikou nářeční češtiny předpokládané výchozí lokality. Jančák uvádí, že situace je v tomto směru výhodná, protože ačkoli Frinta naznačoval jako výchozí lokalitu Hradecko a Kubín Českoříčsko, novější práce Ivy Heroldové v 60. letech uvádí, že k východisku kolonizace existují v případě Střelínska písemné prameny. Jsou to matriční záznamy, ve kterých byly od 50. let 18. století při uzavírání sňatků zaznamenávány i obce původu manželů nebo jejich rodičů. Jako nejčastější místo původu bylo vyhodnoceno Královéhradecko a v něm konkrétně náchodské a opočenské panství.⁷⁵ Toto svědectví zčásti potvrzuje původní předpoklady Frinty a Kubína o lokalizaci východiska kolonizace do oblasti severovýchodočeských nářečí.

⁷² Voráč, Jančák (1962, s. 602).

⁷³ Jančák (1994, s. 139–146).

⁷⁴ Jančák (1993, s. 262–275).

⁷⁵ Jančák (1994, s. 140).

Jančák zjišťuje, že husinecká čeština odpovídá v rámci severovýchodočeského nářečí spíše okrajovému typu. Většina severovýchodočeských rysů se v mluvě Husineckých uchovala ještě mnohem lépe než v Čechách. K nim patří primárně ztráta jotace u retnic (*svetlo, hrábe, v lome*). Dále už se věnuje na základě *Českého jazykového atlasu* pouze lexiku.

4.2 Hlavní výsledky dosavadního bádání

Literatura o střelínské a husinecké češtině je nestejně kvality. V 1. polovině 20. století vznikly monografie Antonína Frinty (1913) a Josefa Štefana Kubína (1931), které byly co do rozsahu a obsahu veskrze podobné. Kubín zdůrazňuje odlišnosti svého výzkumu a je podrobnější a systematictější, ačkoli ve zmíněných charakteristických rysech se oba povětšinou shodují. Autoři se však v tomto období nemohli opřít o spolehlivý popis českých nářečí, nemohou tedy spolehlivě určit např. východisko kolonizace nebo zeměpisné rozšíření změny na českém území a často nerozlišují systematické nářeční jevy od sporadických hláskových změn.

Další studie a výzkumy následují až od 60. let. Věnuje se jim nejvíce dialektolog Pavel Jančák; s Jaroslavem Voráčem (1962) a později Jančák sám (1993 a 1994).

Pokud vycházíme z poznatků na základě materiálů z počátku 20. století, ze 30. let a pak z let 60.–70. let, v jednotlivých charakteristikách husinecké češtiny se badatelé zásadně neliší, všechny analýzy uvádějí stejné nářeční rysy (vedle toho Frinta a Kubín dokládají řadu tzv. změn v proudu řeči a sporadické změny) a často i stejné příklady (většinou se u jednotlivých rysů objevuje výčet dokladů, tudíž se aspoň v několika shodují). Podstatné je, že už v roce 1962 uvádí Voráč a Jančák (s. 599–600), že zkoumat úroveň češtiny mělo smysl pouze u mluvčích nejstarší generace, protože u střední i mladé generace dochází ke značnému ovlivnění polštinou a dříve také němčinou.

Co se týče další literatury, *České nářeční texty* uvádějí bez bližšího popisu hláskoslovné roviny ukázkou husinecké češtiny,⁷⁶ Běličův *Nástin české dialektologie* enklávu na Střelínsku zvlášť nezmiňuje. *Nový encyklopedický slovník češtiny* sice má hesla Enkláva českého jazyka⁷⁷ a Čeština ve Slezsku,⁷⁸ ale věnuje se popisu historického vývoje

⁷⁶ Lamprecht a kol. (1976, s. 394).

⁷⁷ <https://www.czechency.org/slovník/ENKL%C3%81VA%20%C4%8CESK%C3%89HO%20JAZYKA>, cit. 30.4.2019.

a lexikální úrovni. Důležité je ovšem zmínit *Český jazykový atlas*, v němž Husinec patřil do sítě výzkumných bodů. Kromě jednotlivých map v prvním až pátém dílu je v *Dodatcích* přepsána ukázka husinecké češtiny se stručnou jazykovou charakteristikou. Zmíněny jsou okrajové svč. rysy, některé již dříve uvedené: krácení (*mužou*), dloužení (*póle*), tzv. moravská krátkost (*dát* > *dat*), výslovnost koncových znělých souhlásek (*před*), depalatalizace po *b*, *p*, *v*, *m*, zánik náslovného *j* před *i* (*ináč*), zjednodušení *dn* > *nn/n*, zdvojená výslovnost souhlásky (*dřewennej*) a v rámci kontaktologických jevů aspirace souhlásek *p*, *t*, *k*.⁷⁹

Pavel Jančák také spolupracoval s Jarmilou Bachmannovou na vydání CD *Jak se mluvilo v českých vesnicích v cizině*.⁸⁰ Brožura k tomuto CD obsahuje přepis některých zvukových záznamů (ty z oblasti Střelínska byly pořízeny při terénním výzkumu pro práci na *Českém jazykovém atlase* v roce 1961) a taktéž popisuje nářeční rysy v mluvě těchto jazykových ostrovů. Vzhledem k tomu, že výše uvedení autoři se shodují na rysech, které střelínskou češtinu řadí k severovýchodočeskému nářečnímu typu (skupině), a uvádí i rysy společné pro všechna česká nářečí, ale konkrétní jevy uvádějí nestejně a nerozebírají všechny změny stejně podrobně, použiji přehled hláskoslovné charakteristiky češtiny ze Střelínska, který uvádí Bachmannová v brožuře, a s tímto srovnám údaje, které uvádějí Frinta (F), Kubín (K), Voráč s Jančákem (VJ) a Jančák (J). Pokud daný jev badatel zmiňuje či popisuje, v závorce je uvedena jeho iniciála s případným komentářem.

Z nejpodstatnějších celočeských rysů jsou zastoupeny diftongizace *y* > *ej* (*bejvá*; K, VJ), *é* > *í* (*mlíko*; F, K, VJ) a protetické *v* před *o* (*von*; K, VJ). Další celočeské rysy jsou pak zánik koncového *l* v příčestích (*lek se*; F, K, VJ) a splývání hlásek (např. *přijde* > *příde*, *jsme* > *sme*, *dcera* > *cera*, *větší* > *věčí*; F, K).⁸¹

Dále autoři popisují tyto severovýchodočeské rysy: různé změny ve výslovnosti hlásky *v*, tedy záměna hlásky *v* za samohlásku *u* po samohláskách (*nejdřiu*; F, K, VJ), obouretné *w* (*zawářka*; VJ) a starší fáze této změny z *w* na *j* (*drobečkoj koláče*; F⁸²) a zánik

⁷⁸ <https://www.czechency.org/slovník/%C4%8CE%C5%A0TINA%20VE%20SLEZSKU>, cit. 30.4.2019.

⁷⁹ Balhar a kol. (2011, s. 368–369).

⁸⁰ Bachmannová, Jančák (2002).

⁸¹ Bachmannová, Jančák (2002, s. 3–4).

⁸² Částečně; Frinta tuto změnu spojuje se změnou *-ovi* > *-oj* v 3. a 6. p. sg Manim, viz dále.

w (*sjetlo*, *šecko*, *znovu* > *znou*; VJ⁸³) a také zaniká předložka *v* (např. *pak večír*, *nocí*; F, VJ); koncovka *-oj* u substantiv ve 3., příp. 6. pádě sg M anim (*řezníkůj*; F, VJ); změna koncovky *í* > *ej* v 7. p. sg měkkých ženských substantiv (*pod čepicej*; F, VJ); znělá výslovnost koncových znělých souhlásek (*ted'*; F, K, VJ); změna počátečního *ji* > *i* (*ináč*; K, VJ); změna koncovky *í* > *ej* v 2., 3. a 6. p. F u adjektiv a zájmen (*tej dobrej*; K, VJ, J). Vyskytují se také některé jevy, které překračují severovýchodočeskou oblast a zasahují do středočeské oblasti, jsou to: krácení samohlásek *i*, *ú* v 2. p. pl (*tolik roku*), krácení *í* u vzoru *stavení* (*učení*; F, VJ) a krácení *í* ve slovtvorných příponách (*rohlik*; F, K, VJ); dloužení samohlásky v kmeni (*póle*, *něni*; F, K, VJ); diftongizace *í* > *ej* po sykavkách (*cejtit*; VJ).⁸⁴

Z okrajových rysů severovýchodočeských nářečí se Střelínska týká zjednodušení souhláskových skupin *dn* > *nn*, příp. *n* (*jennou*; K, VJ), stará výslovnost příslovce *důle*⁸⁵ (K⁸⁶, VJ); dále vysoce frekventovaná depalatalizace *be*, *pe*, *ve*, *me* (F, K, VJ, J) a spodoba znělosti souhlásek ve skupině s původním znělým *h* na švu typu *tak cho* (VJ). Jako poslední skupinu jevů uvádí Bachmannová cizí vlivy, konkrétně aspirovanou výslovnost hlásek *p*, *t*, *k*⁸⁷ (K zmiňuje pouze aspiraci *k*, u VJ je uvedena aspirace všech tří hlásek).

⁸³ K této změně pouze Voráč a Jančák (1962, s. 600) uvádějí, že „z povahy výslovnosti bilabiálního *w* vyplývá i jeho oslabení nebo zánik na počátku souhláskových skupin“ (např. *zali*, *šecko*).

⁸⁴ Bachmannová, Jančák (2002, s. 4–7).

⁸⁵ Bachmannová, Jančák (2002, s. 7).

⁸⁶ Kubín (1931) jmenuje pouze jako příklad dloužení v kmeni (s. 190; srov. s. 197).

⁸⁷ Bachmannová, Jančák (2002, s. 13).

5 *Vlastní výzkum*

Pro rozbor hláskoslovné roviny současného stavu husinecké češtiny a srovnání s dosavadní literaturou jsem se rozhodla získat jazykový materiál přímým výzkumem na polském Střelínku. Konkrétně se jedná o nahrávky polořízeného rozhovoru (podrobnosti o sběru materiálu, struktuře rozhovoru a dotazníkové metodě použité při terénním výzkumu viz 5.1). Cílem bylo sebrat co nejvíce materiálu, u něhož záleží v menší míře na obsahu, ve větší míře však na plynulosti a délce promluv, proto bylo pro účely práce výhodné, když se informátorka rozmluvila a případně i se tematicky i vzdálila od okruhů předem připravených v modelové struktuře rozhovoru. Neptala jsem se tedy cíleně na terminologii ani na fakta. Společné pozadí (vzhledem k husineckému původu části mé rodiny) nám oběma, mně i informátorce, dalo prostor pro otevřenost, kooperaci při zmínění jiných husineckých obyvatel a navodilo přátelskou atmosféru našeho rozhovoru. Materiál jsem dále zpracovávala a přepisovala podle pravidel popsanych v bodě 5.4.2.1, abych jej mohla použít pro hláskoslovnou analýzu (viz bod 6).

5.1 Metodologie výzkumu

Cílem výjezdu do slezského Husince bylo nahrát dostatečné množství materiálu, který jsem sbírala pomocí polořízeného rozhovoru. Jeho struktura vychází z osnovy polořízeného rozhovoru, který sestavili pracovníci Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK pro potřeby nahrávání českých zahraničních společenství⁸⁸ a který je adaptací schématu, které vytvořila Sali Tagliamonte na základě původního originálu Williama Labova a jeho dalších revizí.⁸⁹ K plánu převzatému z ÚČJTK náleží i doplňkový formulář, a to anamnetický dotazník vytvořený rovněž pro potřeby ÚČJTK, jehož některé mnou vyplněné položky mi posloužily ke komplexnímu popisu metadat o informátorce (viz 5.3), zejména pak k popsání rodinných vazeb a jazyka komunikace uvnitř těchto vztahů. Strukturu polořízeného rozhovoru jsem mírně modifikovala podle vlastních potřeb. Jeho vzor spolu se vzorem doplňkového formuláře přikládám v příloze.⁹⁰

⁸⁸ Interní materiál pro potřeby nahrávání českých zahraničních společenství (rukopis. ÚČJTK FF UK Praha, 2016).

⁸⁹ Tagliamonte (2006, s. 1–21).

⁹⁰ Viz Příloha 3 a Příloha 4.

Plán polořízeného rozhovoru se skládá z patnácti tematických okruhů. Nejprve se zaměřuje na enklávu a společenství lidí, kteří v něm spolu žijí, na historii a původ husineckých Čechů, na vztahy ve vesnici a možnosti se spolu scházet. S tím souvisí také otázky na fungování případných spolků a společenské události s nimi spojené, podle daného místa to jsou rovněž otázky ohledně nešťastných událostí, které společenství v historii postihly (v případě Husince primárně druhá světová válka). Podstatnou část rozhovoru by podle plánu měly tvořit vzpomínky na dětství, rodinu, dospívání nebo manželské a partnerské vztahy (právě při vyprávění a vzpomínání se může informátor snadno uvolnit a rozpovídat). Dalším důležitým tématem je škola, jídlo a vaření, které mimo jiné přináší prostor pro terminologii a nutí informátora používat bohatší slovní zásobu. Otázky spojené s jídlem se promítají i do popisu slavení svátků, zvláště Vánoc a Velikonoc. Velkou roli většinou hraje v zahraničních společenstvích víra, jež bývá často spojena s udržovanou znalostí češtiny, a to díky českým farářům, písním (duchovním i světským) nebo tradici čtení české bible. Všechny okruhy otázek prostupuje důraz na soužití lidí v zahraničních společenstvích, protože uchovávání a rozvoj jazyka byly vždy společnou záležitostí jejich členů.

V průběhu celého rozhovoru, který jsem vedla s informátorkou, nám velmi pomohlo, že pocházím z rodinného prostředí husineckých reemigrantů, a tedy jsem už předem do jisté míry znala pozadí života v Husinci a měly jsme s informátorkou některé společné známé. Během rozhovoru jsme se tedy o toto společné zázemí opíraly a vracely se k němu. Rozhovor začal tím, že se mě informátorka vyptala na své staré známé, kteří žijí v Čechách, abych ji zpravila o tom, jak se jim daří. Neplánovaně posloužilo k doplnění rozhovorů v tomto momentu také prohlížení fotoalba, které jsem měla s sebou při výzkumu k dispozici. Byly v něm obrázky husineckých stavení, míst a původních obyvatel, které informátorka mohla znát. Další průběh rozhovoru byl velice přátelský a neformální, probíhal i během oběda, na který nás informátorka pozvala, tudíž ani jednotlivé tematické části nelze jednoduše a striktně oddělit a specifikovat. Informátorka vyprávěla o svém malém hospodářství, o jídle, většinou se nás také na spoustu věcí vyptala a sama pokračovala v otevřeném tématu. Dále jsem se jí ptala na protestantská shromáždění, scházení se v kostele a v české klubovně a na návštěvy kazatelů. Dalšími tématy byly rodina, vztahy s dalšími lidmi a fungování spolků v Husinci. Většina dalších témat se opírala o okruhy navržené ve struktuře polořízeného rozhovoru; informátorka vyprávěla o základní škole, o pěveckém kroužku a písních, které se tam učili, o svých zálibách a

podobně. Byla velice sdílná, proto nebyl problém nechat ji souvisle vyprávět tak, aby rozhovor stočila k tématům, o kterých chtěla mluvit. V několika momentech mi řekla, že na danou věc už nechce vůbec myslet (byly to například vzpomínky na svatbu nebo na okolnosti života během druhé světové války, které jsou pro informátorku spojeny se smrtí otce), proto jsem rozhovor nasměrovala na jinou oblast, o které se informátorka ráda rozmluvila.

5.2 Průběh výzkumu

Terénní výzkum husinecké češtiny probíhal v srpnu roku 2017 v obci Gościęcice Dolne (původní název obce byl Dolní Poděbrady), která s obcí Husinec přímo sousedí (emigranti a reemigranti je považovali a dodnes považují za části jednoho celku). Fakt, že informátorka nežije přímo v obci Husinec, ale v obci, která na něj navazuje, mi nebyl do poslední chvíle (do příjezdu na místo) znám. Mapování všech okolností a možností pak probíhalo už zhruba tři měsíce dopředu. Vzhledem k tomu, že pocházím z rodiny reemigrantů s kontakty na Husinec, nepředpokládala jsem problém v otázce získání informátorů. Od pamětníků v Čechách jsem ovšem měla nejasné informace a každý, na koho jsem byla odkázána, měl o posledních husineckých českých mluvčích jiné informace. Přes známé jsem nakonec byla odkázána na faráře Českobratrské církve evangelické, který v současné době do Husince jezdí jednou za čas vést domácí bohoslužby nebo biblická setkání. Ten měl s Husineckými nejhojnější styky, proto mě uvedl do současné situace střelínské češtiny a dal mi kontakt na poslední dva české mluvčí, o kterých věděl, s ujištěním, že jistě budou s výzkumem souhlasit. Telefonicky jsem se tedy dále předběžně domluvila s oběma mluvčími, kteří mi přislíbili účast na výzkumu ve formátu nahrávaného rozhovoru.

Další stupeň výběru respondentů nepřipadal v úvahu (např. z potenciálních informátorů vybrat nejstarší, protože lze předpokládat, že budou mít nejzachovalejší češtinu), protože v Husinci (resp. na Střelínsku) je v současné době skutečně poslední zbytek českojazyčných mluvčích; já jsem se dostala k informacím právě o dvou. Tito informátoři, resp. informátorky (obě poslední husinecké české mluvčí jsou ženy) splňovaly základní předpoklady, které jsem v jejich případech pro výzkum potřebovala: v Čechách nestudovaly ani nikdy dlouhodobě nepobývaly a celý život žily beze změny na místě původní enklávy uprostřed cizojazyčného území. Předpokladem pro výzkum obou

informátorek bylo nahrát s oběma rozhovory o podobném rozsahu na základě stejných okruhů otázek a při vyhodnocování dospět k charakteristice husinecké češtiny a případně provést i porovnání výsledků rozboru hláskosloví v mluvě obou respondentů. Situace se ale během výjezdu do polského Husince vyvinula jinak, než jsem očekávala. Jedna z informátorek rozhovor na poslední chvíli odmítla, byla ochotná se sejít a nechat se nahrávat maximálně půl hodiny, s čímž bych při analýze nemohla pracovat vzhledem k nedostačujícímu rozsahu materiálové báze. Druhá mluvčí mi naopak vyšla ve všem vstříc, z tohoto důvodu nakonec zaměřuji práci na hláskoslovný rozbor jejího idiolektu.

Nahrávání rozhovoru probíhalo v domácím prostředí informátorky, což vytvořilo během rozhovoru komfortní zónu pro nahrávanou a možnost doplnit vyprávění ukázkami vlastních fotografií nebo zpěvníčků, což opět přineslo další témata k hovoru a rozvíjelo je. Rozhovoru byla asi po polovinu nahrávané doby přítomna třetí osoba, a to můj doprovod na cestě do Polska, který se zajímal o historicko-sociální aspekt českého vystěholectví v Husinci. Nebyl účasten celou dobu a informátorce jeho přítomnost nebyla nijak na obtíž. Do rozhovoru zasahoval jen minimálně, povětšinou buď kladl doplňující otázky, nebo odpovídal na ty, které mu informátorka sama položila. Sami jsme také nemluvili striktní spisovnou češtinou, snažili jsme se hovor přizpůsobit neformálnímu prostředí, ve kterém rozhovor probíhal, a používali jsme běžně mluvenou češtinu s velkým množstvím obecněčeských jevů, aby informátorka neměla tendenci přizpůsobovat se formálnímu jazyku.

Informátorka byla předem obeznámena s cílem našeho setkání, s nahráváním rozhovoru předem souhlasila a podepsala informovaný souhlas, jehož vzor je zařazen do přílohové části práce⁹¹ a jehož podepsaný originál je uložen u autorky bakalářské práce. Tento souhlas mne opravňuje ke zpřístupnění anonymizovaných nahrávek v rámci práce a taktéž opravňuje nahrávky zařadit do zvažovaného budoucího projektu Korpus krajanské češtiny, resp. do neveřejné databáze uložené na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vybrané základní údaje o informátorce, získaném materiálu a dalším průběhu výzkumu jsou obsaženy v následujících podkapitolách.

⁹¹ Viz Příloha 2.

5.3 Metadata o informátorce

Informace, které v práci zveřejňuji o informátorce, musely projít anonymizací, to znamená, že jsem do nich (v souladu s informovaným souhlasem) nezahrnula osobní a citlivé údaje, které by mohly napomoci přesné identifikaci informátorky. Jsou to zvláště jména, adresy a jakékoli další informace obdobného charakteru. Základní anonymizovaná metadata jsou uvedena níže a jsou členěna do částí o obecných biografických údajích o informátorce, o vztazích, které informátorka má zvláště v rámci vlastní rodiny, a o znalosti a užívání jazyků. Pro souhrn informací v posledních dvou jmenovaných podkapitolách mi posloužily údaje, které jsem zapisovala do dotazníkového formuláře.

5.3.1 Biografické údaje

Informátorce bylo v době našeho setkání sedmdesát devět let, narodila se na jaře roku 1938 v Pekle, tedy v části obce Husinec. Na Střelínsku (v Husinci nebo v Poděbradech) žije celý svůj život, pouze po válce žila s rodinou krátký čas „na kolonii“, v obci Dębники (taktéž Eichwald; byla to další obec poblíž Střelína, kterou jako kolonii zbudovali čeští vystěhovalci v letech 1843 až 1849, protože se stále početně rozrůstali)⁹² u své tety, protože Husincem procházela na konci války fronta a domy v Pekle byly zničeny. Její dědeček z matčiny strany, který jediný z prarodičů byl ještě naživu, když se informátorka narodila, byl zedníkem, měl dům v Dolních Poděbradech, kde informátorka dnes žije. Do školy v Husinci chodila jen čtyři měsíce, protože pak kvůli frontě škola přestala fungovat. Vrátila se do ní znovu až v deseti letech, v roce 1948, přičemž ročník informátorky byl prvním ze tří ročníků, které českou (nebo částečně českou) základní školu dokončily, později už byla v Husinci jen polská škola. Příbuzní ji chtěli dát do nějakého technického učení, ale ji to nebavilo. Také vzhledem k věkovému rozdílu kvůli posunu ročníků na základní škole v důsledku války (informátorka byla zhruba o dva roky starší než všichni ostatní spolužáci) z učení odešla a začala místo toho pracovat jako úřednice. Ve dvaceti letech se vdala za polského katolíka, měli civilní sňatek, protože informátorka nechtěla vstoupit do polské katolické církve. Po svatbě se spolu přestěhovali do Prostředních Poděbrad (tehdy už Gościęcice Średnie). Její muž byl o několik let starší, byl rovněž z Husince a rok po svatbě se jim narodila dcera. Stěhovali se ještě jednou, a to do Dolních Poděbrad; po čtrnácti letech ovdověla a zůstala sama. Maturitu dělala dálkově

⁹² Radetzki (2016, s. 93).

ve večerní škole až v této době, když se musela vrátit do práce, a to v polské škole. Pracovala třicet let jako sekretářka na zdravotnické škole ve Střelíně. Nyní je v důchodu a žije spolu s dcerou, která také ovdověla.

5.3.2 Udržování vztahů

Informátorka byla starším sourozencem ze dvou dětí; má o čtyři roky mladšího bratra. Pamatuje si jen jednoho prarodiče, dědečka z matčiny strany. Matka byla husinecká Češka, otec byl Němec, vyučený tesař, a padl za druhé světové války. S matkou a bratrem žila až do své svatby s manželem. Těsně poté odešla z ekonomických důvodů matka s bratrem a se svým otcem, dědečkem informátorky, do Německa, protože jí tamější politika slibovala jako vdově s dospívajícím synem lepší finanční zázemí než v Polsku nebo v Čechách. Ve svých devadesáti letech se pak vrátila do Husince, kde se o ni dcera (informátorka) do smrti starala. Proti sňatku informátorky s polským katolíkem prý byla velká část rodiny a přátel, ale přestože manželství nebylo dlouhé, informátorka na něj vzpomínala velmi hezky. Informátorka má jednu dceru, dvě vnoučata a jednu pravnučku. Sama říká, že neměla nikdy problém vycházet s ostatními, ať se v Husinci obyvatelstvo měnilo jakkoli. A pokud to s někým nešlo, bylo prý lepší styky ukončit.

Po svatbě s polským katolíkem informátorka třicet let nechodila do sboru (přesněji do pozůstatku reformovaného husineckého sboru, který do dnešního dne už zanikl). V posledních zhruba dvaceti letech se znovu zapojila do shromáždění, když do Husince pravidelně přijížděli čeští kazatelé k setkávání v menších skupinkách s těmi, kteří česky ještě umí. Dnes dojíždí do Husince evangelicko-reformovaný kazatel z Varšavy, ovšem vzhledem k tomu, že takto navštíví společenství už pouze dvou až tří lidí, je to velice zřídka. Tento kazatel je sice Polák, ale umí česky. Na všechny tyto nekatolické kazatele, které si informátorka pamatuje, ráda vzpomíná a hodně o nich mluví.

Co se týče vztahů s reemigranty, informátorka udržuje telefonické kontakty s několika příbuznými a známými z Husince, kteří dnes žijí v Čechách. Jednou se byla podívat ve Třech Sekerách na Mariánskolázeňsku, kde se setkala se západočeskými husineckými exulanty, několikrát krátce navštívila Prahu.

5.3.3 Jazykové schopnosti

Po druhé světové válce mluvili doma česky, ale také německy, protože mnoho Husineckých už česky neumělo. Ve škole se učili primárně polsky, ale částečně také česky. Česky informátorka mluvila také se svou matkou a s bratrem, kteří v jeho patnácti letech odešli do Německa.

Když se informátorka vdala za Poláka, předznamenalo to také jejich společnou komunikaci. Primárním jazykem, který informátorka dodnes běžně používá, je tedy polština; polsky mluví se svými potomky (s dcerou, vnoučaty i pravnučkou) a samozřejmě s místními, kteří už jsou téměř výhradně Poláci, ale i třeba s onou druhou husineckou Češkou už dnes mluví polsky. V práci na polské střední škole rovněž nemluvila jinak.

Přestože v češtině komunikuje pouze s bratrem, který žije v Německu, česky mluví i rozumí pořád velmi dobře. S bratrem si často telefonují, ale navštěvují se už jen jednou nebo dvakrát ročně.

Velice dobře umí také německy, protože otec byl Němec. Dále informátorka umí také rusky.

Jak informátorka sama říká, v češtině i v němčině má někdy problém s lexikem, což bylo znatelné i z našeho rozhovoru, při kterém často užívala různá slova (především substantiva) polsky nebo německy. S psaným projevem už má také problém, stejně jako její bratr, což není překvapivé vzhledem k tomu, že už si jen telefonují. Informátorka hodně čte, ale pouze v němčině a v polštině. České knížky nemá, už nevlastní ani českou bibli, kterou měli doma, když byla malá. Dnes vlastní už jen český kancionál Českobratrské církve evangelické z roku 1946 a sešitky s písněmi, ze kterých zpívali na základní škole v pěveckém kroužku, se kterým vystupovali i na soutěžích.

5.4 Materiál a jeho zpracování

5.4.1 Celková délka materiálu, ostříhání

Při polořízeném rozhovoru, který jsem vedla s informátorkou během jednoho dne v srpnu 2017, bylo pořízeno celkem 5 hodin 25 minut nahraného materiálu. Záznam byl nahrán na diktafon Olympus WS-852. Se záznamem rozhovoru jsem dále pracovala v počítači. Pro snadnější způsob zacházení s nahrávkami jsem původní materiál, který jsem nahrávala na dvě části (3 hodiny 45 minut a 1 hodina 40 minut), rozdělila na sedm kratších úseků. K tomu jsem použila program Free MP3 Cutter, volně dostupný na internetu. Dále

jsem ze souborů vymazala delší tiché úseky, kterých bylo několik vzhledem k tomu, že jsem nechala diktafon zapnutý po celou dobu návštěvy. K těmto účelům už mi původní program nedostačoval, proto jsem použila volně dostupný program Wave Editor, ve kterém jsem materiál ostříhala do času 4 hodiny 59 minut. V tomto formátu byla manipulace s nahrávkami snadnější.

Materiál jsem dále neprostříhávala, i když tematicky se některé části odchylovaly od původní osnovy. Audiozáznam však obsahuje cenné jazykové jevy a představuje dialektologicky unikátní materiál. Není vyloučeno, že podobný výzkum se v oblasti Střelínska již nebude opakovat. I z tohoto důvodu jsem se rozhodla ponechat co největší množství získaného materiálu v původním rozsahu. V nahrávkách i jejich prepisech tedy zůstaly části, ve kterých se mluví nad prohlížením fotoalba, během jídla a podobně. K práci přikládám CD s ukázkami nahrávek. Vybrala jsem pouze dvě krátké reprezentativní ukázky, které dobře demonstrují celkový charakter nahrávek a zároveň jsou zajímavé co do obsahu vyprávění.

5.4.2 Přepis

Všechny části materiálu jsem slyšela několikrát a k jejich přehrávání jsem používala volně dostupný program VLC Media Player. Velmi dobře se s ním pracovalo i při přepisu nahrávek, protože umožňuje použít funkce jako zpomalení audiozáznamů nebo krátké přeskokování zpět, což se ukázalo být velice dobrým nástrojem při manipulaci se záznamy dlouhými desítky minut. Nahrávky rozhovoru byly transkribovány v textovém editoru Microsoft Word. Vzhledem k nedostatečným časovým možnostem nebylo možné seznámit se s technickými parametry programů ELAN a Praat, ale uvědomuji si, že by pro práci mohly být užitečné (např. při rozboru dlouhých konsonantů po asimilaci *jednou > jennou*). Pravidla, kterými jsem se při transkripci řídila, jsou popsána v bodě 5.4.2.1. Ukázky transkribovaných nahrávek jsou zahrnuty v příloze.⁹³ Stejně jako nahrávky je i jejich kompletní přepis (49 stran textu) uložen u autorky bakalářské práce. Pro ukázky byly vybrány úseky, které jsou podle mého soudu obsahově zajímavé a lze je snadno anonymizovat. Jedná se o výběr několika úseků, ne o jeden výňatek, nejsou tam ponechána ani celá jména a příjmení (jen jednotlivá vlastní jména a samotná příjmení rodin, o kterých je dobře známo ze sekundární literatury, že z Husince pocházely). Jednotlivé úseky, které na sebe nenavazují, jsou pro přehlednost graficky odděleny.

⁹³ Viz Příloha 1.

5.4.2.1 Zásady transkripce

Při transkripci jsem vycházela z *Pravidel pro vědecký přepis dialektologických zápisů českých a slovenských*⁹⁴ a také jsem použila *České nářeční texty* z roku 1976,⁹⁵ které sice rovněž vycházejí ze zmíněných *Pravidel*, ale upravují a zjednodušují je. Pro mě byly *České nářeční texty* východiskem i vzhledem k tomu, že obsahují také výběr nářečních textů ze zahraničních jazykových ostrovů a je zde transkribována přímo i ukázka husinecké češtiny. Držela jsem se tedy stejných zásad, zvláště zásady nezavádět speciální znaky, ale pracovat s písmeny standardní abecedy. Níže uvádím všechny zásady, kterých jsem se při přepisu držela.

Samohlásková délka je v transkripci označena českou čárkou (např. *ňaká*), délka konsonantů (i slabikotvorných) je označena zdvojeným znakem (např. *ešše*). Oba *i*-ové vokály (tvrdé *y* a měkké *i*) splynuly v husinecké výslovnosti v jeden přední vokál, který přepisují znakem *i* (např. *taki*). Všechny dvojhlásky se píší standardně podle pravopisu, nejsou značeny speciálním znakem (např. *chaloupce*), výjimku tvoří zápis realizací fonému /v/, viz dále. Vokály, které mají tvrdý hlasový začátek (ráz), nemají speciální značení (např. *Eriku*), ale pokud je samohláska při výslovnosti svázána s předchozím slovem a tvrdý hlasový začátek nemá (má tedy splývavou výslovnost), je tato výslovnost značena pro zjednodušení podtržením mezery (např. *bylo ještě* je transkribováno jako *bilo_eše*); *Pravidla* používají pro označení splývavé výslovnosti oblouček, *České nářeční texty* ponechávají splývavou výslovnost stranou. Po retnicích se dřívější *jať* zapisuje podle výslovnosti, např. *pet* (s projevem ztráty jotace) vedle *pjet* (s rozložením na bifonematické spojení). Ve shodě s českou tradicí dialektologického přepisu transkribuji *š*, *ž*, *ř* atd., užívám tedy háček. Palatály *d'*, *t'*, *ň* ve spojení s následujícím původním *ě*, *i* přepisují jako spojení *d'/t'/ň + e/i*, např. *d'eti*. Souhlásku *ch* zapisuji pro přehlednost v podobě, jakou má v současném českém pravopisu (např. *tršech*). Párové znělé afrikáty jsou zapsány digrafy *dz* a *dž* (např. *džem*). Pokud jde o *v*-ové hlásky, objevuje se v idiolektu informatorky více variant: retozubné *v* je zapisováno znakem *v* (např. *i* jako protetické *v* ve slově *vokoštovat*), pro bilabiální *v* používám znak *w* (např. *wiprawowal*), na konci zavřených slabik se na místě spisovněčeského [v] vyslovuje často neslabičné *u*, které přepisují *u* (např. *rouňeš*); při proběhlé asimilaci znělosti se užívá grafu *f* (např. *polífka*). Pro naznačení aspirace je

⁹⁴ Tato Pravidla z roku 1951 vychází z pravidel uveřejněných ve *Věstniku České akademie věd a umění* z roku 1943, která navrhl Bohuslav Havránek.

⁹⁵ Lamprecht a kol. (1976).

užito znaku *ch* v podobě horního indexu (např. *p^{ch}jeknou*). Znělost a neznělost souhlásek je ovlivňována asimilací znělosti (např. *gdibich*). Hlásku *ř* informátorka vyslovuje vždy rozloženě ve dvě hlásky *rš*, *rž* nebo *rz* (např. *trši*, *tržeba*, *szikám*), případně zjednodušeně (viz 6.5.4), což v transkripci respektují. V transkripci neoznačují slabikotvornost *l* a *r* a pro přehlednost doplňují velká písmena a interpunkci. Slova oddělují mezerami, splývavou výslovnost značím symbolem (viz výše).

Promluvy mluvčích rozlišuji v prepisech tímto způsobem: promluvy informátorky (M1) zapisuji standardním fontem bez specifikace a speciálně vytyčenými pravidly pro přepis. Promluvy M2, tedy mě jakožto toho, kdo rozhovor řídil, jsou zaznamenány kurzivou a zachyceny současným standardním českým pravopisem. Pokud se v nahrávkách objevují promluvy třetího mluvčího (M3), tedy mého doprovodu, jsou uvedeny kurzivou v kulatých závorkách a standardním pravopisem jako promluvy M2. Informátorka během rozhovoru i zpívala, to je v transkripci zvýrazněno tučně.

6 Hláskoslovná analýza

V této části práce představuji hláskoslovný rozbor nahrávek pořízených během terénního výzkumu na Střelínsku. Metodologickým vzorem při prezentaci výsledků je mi publikace manželů Jančákových *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*.⁹⁶ Přestože se v této publikaci jedná o ukrajinské reemigranty z Malé Zubovštiny a Malinovky, jejich čeština je z velké části nářečně podobná češtině střelínské, protože výchozí lokalita je u obou jazykových ostrovů tatáž, Královéhradecko.⁹⁷ Představení výsledků je však přece jen kvůli přehlednosti nutné strukturovat poněkud jinak než v detailním rozboru od Jančákových. Rysy husinecké češtiny dělím na:

(6.1) Hlavní rysy celočeské a rysy běžné mluvy v Čechách

(6.2) Rysy přesahující středočeskou oblast a rysy společné středočeské a severovýchodočeské oblasti

(6.3) Severovýchodočeské rysy a rysy severovýchodočeských okrajových úseků

(6.4) Vybrané kontaktologické jevy

6.1 Hlavní rysy celočeské a rysy běžné mluvy v Čechách

Hlavní celočeské rysy představují výsledky diftongizací $y > ej$ a $ú > ou$ (v iniciální pozici), úžení $é > í$, protetické v , progresivní asimilaci znělosti ve skupině sh a zánik pobočné slabiky (koncového $-l$) v příčestí činném v sg maskulin.

6.1.1 Diftongizace y v ej

Diftongizace $y > ej$ ⁹⁸ je změna proběhlá ve velkém zeměpisném rozsahu v rámci celočeských rysů. Bělič⁹⁹ uvádí doklady diftongizace v celé skupině českých nářečí v užším smyslu v základech slov (*bejk, mlejn, hejbat, vejskat*), v koncovkách v absolutním konci slov (1. p. sg M: *starej*) i před koncovou souhláskou (2., 3., 6., 7. p. pl, např.

⁹⁶ Jančáková – Jančák (2004).

⁹⁷ Jančáková – Jančák (2004, s. 19–20).

⁹⁸ Nepravidelně dochází v případech zmiňovaných v této podkapitole ke krácení (konkrétně např. *bít/bit* nebo *zítra/zitřa*), ale není to samozřejmé a systematické, proto jsou do výsledků bez diftongizace zahrnuty obě varianty.

⁹⁹ Bělič (1972, s. 91).

starejch, starejm). Tento jev je tedy hojný i v severovýchodočeských nářečích.¹⁰⁰ To potvrzuje i další odborná literatura pojednávající o svč. nářečích a jejich okrajových částech. Např. podle Dejmků a jeho dvou monografií o mluvě v Hradci Králové se jedná o změnu s obecně vysokou frekvencí a z obecněčeských změn je provedena nejdůsledněji.¹⁰¹ V běžné mluvě Čech dochází v základech slov k diftongizaci téměř vždy, případně se objevují dublety, přičemž převažuje ta s proběhlou diftongizací.¹⁰² Jančáková¹⁰³ uvádí, že obecně se objevuje nejvyšší množství spisovné varianty v předponě *ví-*, ale i v tomto případě převažuje diftongizovaná podoba, Dejmek¹⁰⁴ naopak nachází v královéhradecké mluvě velkou převahu nediftongizované předpony *ví-*, stejně tak Maierová.¹⁰⁵ V koncovkách je provedená změna *y > ej* častější v absolutním konci slova a před koncovou souhláskou je častější podoba bez diftongu.¹⁰⁶

Uplatnění diftongizace *y*, resp. sekundárně zkráceného *y* v mých nahrávkách představuje tabulka 2 níže. Pozice s původním *y* dělím na kořen slova (např. *bít/bejt*), předponové výskyty (jen *ví-/vej-*) a koncovky (vždy jde o koncovky tvrdé adjektivní deklinace různých slovních druhů). Diftongizaci v koncovkách ještě dále dělím na pozici v absolutním konci slova a na pozici před koncovou souhláskou: podle sekundární literatury¹⁰⁷ je výskyt *ej* v absolutním konci slova častější, což se potvrdilo i v analýze nahrávek.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Srov. např. velké množství dokladů v svč. ukázkách *Českých nářečních textů* na s. 91–127.

¹⁰¹ Maierová (2016, s. 23).

¹⁰² Dejmek (1981, s. 45) a (1987, s. 22) uvádí jen málo případů, ve kterých je důsledně vyslovena nediftongizovaná hláska, mezi ně patří i slova, kde se dnes realizuje krátké *i*, např. *vobivák*.

¹⁰³ Jančáková (1974, s. 186–187).

¹⁰⁴ Dejmek (1981, s. 44) a (1987, s. 22).

¹⁰⁵ Maierová (2016, s. 22).

¹⁰⁶ Jančák (1974, s. 195), Dejmek (1987, s. 23).

¹⁰⁷ Např. Dejmek (1981, s. 47), také Dejmek (1987, s. 22–23) nebo viz výše pozn. 104.

¹⁰⁸ Do uvedených výskytů nejsou zařazeny změny z původního měkkého *i > ej* po *c*, *z*, *s* (*cejtit*, *vozejk*, *sejto*, k této změně, která není celočeská, ale severovýchodočeská, viz kap. 6.2.4) ani typy *s ulicej*, *s růžej* (taky s původním měkkým *i*), protože takové případy se v nahrávkách nevyskytly vůbec.

	celkový počet výskytů	s <i>ej</i>	s <i>í</i>
kořen	45	39 (86,67 %)	6 (13,33 %)
předpona <i>vej-</i>	1	0	1
koncovka: absolutní konec slova	146	141 (96,58 %)	5 (3,42 %)
koncovka: před koncovou souhláskou	33	25 (75,76 %)	8 (24,24 %)
celkem <i>í > ej</i>	225	205 (91,11 %)	20 (8,89 %)

Tabulka 1: Frekvence diftongizace *y* v *ej* a nebo sekundárně zkráceného *y* (při součtu podob na řádku menším než 10 neuvádím procenta)

Tabulka znázorňuje pozice, ve kterých se v nahrávkách objevuje následkem diftongizace *ej* místo *y*. Lze vysledovat, že tato hlásková změna je velice frekventovaná (z celkového počtu se diftongizace vyskytuje v 91,11 % dokladů), procentuální hodnota dokladů s *ej* je ve všech pozicích velmi vysoká. Stranou je nutno vzhledem k jedinému výskytu ponechat doklad v původní předponě *vý-*, jedná se o substantivum *vímena* (tj. *výměna*).

V základu slova se diftongizace vyskytuje v případech jako *hejbat* (2krát), *pomejlit* (2krát), *voprejskat* (1krát), *mlejnek* (1krát) ad. Dubleta se v kmeni objevuje u substantiva *strejc* (s *ej* celkem 4krát, s *í* jen jednou) a u infinitivu *bejt* (s *ej* celkem 29krát, s *í* 5krát, z toho 4krát se změnou v kvantitě: *bit*). Do svč. nářečí někdy zasahuje tzv. moravská krátkost, ale v tomto infinitivu (*bit*) ji ČJA zachycuje jen na moravském území (ČJA 5, s. 249). Do výskytů nejsou zahrnuty doklady na podobu *nejňi*, protože není zcela jisté, že *ej* je tu výsledkem diftongizace (z *nýnie*, srov. ČJA 4, s. 608).

V absolutním konci slova se bez diftongu vyskytuje pouze 5 dokladů: *každí spíval*, *katolickí kňes*, *Noví rok*, *celí ten prostršedek*, *druhej česki učitel*. V případě *Noví rok* by se mohlo zdát, že diftongizace neprobíhá kvůli ustálenému sousloví, ale na druhé straně je diftongizace doložena v sousloví *Novej testament*. Dále se jedná např. o doklady *kerej má celej okres*, *ten malej kluk*, *pršes takovej kopec*. Velmi pozoruhodný doklad je *druhej česki učitel* a jemu obdobné (viz níže), které ukazují, že se vedle sebe může objevit podoba s diftongizací i bez ní (přitom část *česki učitel* může být snad ustálenějším spojením slov). Radím sem i 3 výskyty substantiva *tejden* (diftongizace provedena vždy).¹⁰⁹

¹⁰⁹ Ke koncovkám ho řadím vzhledem k tomu, že se jedná o složeninu z *tý > tej* a *den*.

Poslední sledovanou pozicí je *-ej* před koncovou souhláskou koncovky. Jedná se např. o doklady *sfejma, takovej, s tejh českejch lidu* (u *tejh* se sekundárním analogickým složeným skloňováním) apod. Původní *í* je zachováno v příkladech *krátkíma vlasama, stršelinských kopcích, z německíma* apod., v několika případech stojí dokonce vedle sebe s diftongizovanou variantou: *plno novejch p^{ch}jekních, fšelíjakích takovejch tech*, jak bylo uvedeno i výše. O tom, že tato hlásková změna je ve střelínské češtině, resp. v idiolektu informátorky poměrně pevně zakořeněna, svědčí i to, že se vyskytuje mimo jiné také v adjektivních podobách příjmení (*Kňorkovejch*). Stranou při vyhodnocení ponechávám doklad, ve kterém se informátorka ihned opravila nebo vyjádřila nejistotu: *fšelíjakí Mlejnkovi anebo Mlínkovi* (pro vyřazení tohoto dokladu z rozboru svědčí také specifické chování proprií, příjmení si mohlo udržet podobu *Mlín-*).

Vysoký počet výskytů provedené diftongizace je v souladu se zjištěními v dalších zmiňovaných pracích.¹¹⁰ V základech slov se objevuje velká převaha *ej*.¹¹¹ Některé práce se vyjadřují k různé frekvenci změny v koncovech v absolutním konci slova a před koncovou souhláskou (podle Dejmků je *ej* nejčastější v absolutním konci slova, Maierová nemůže potvrdit, že by spisovná varianta pronikala v koncovech před koncovou souhláskou),¹¹² v analýze mých nahrávek, přestože dokladů možných pozic pro diftongizaci v koncovech před koncovou souhláskou je podstatně méně než v absolutním konci slova, je častější výskyt v absolutním konci slova.

Se změnou *y > ej* souvisí tautosylabická změna *aj > ej*. V nahrávkách je provedena. K podobě *zejtra* viz kapitolu 6.2.4.

Doklad *u Mojžišovej* patří k svč. genitivům stejně jako *u tej mej sousetki, s tej strani, vod mej mámi* a není projevem diftongizace.¹¹³ Ze svč. oblasti ho ČJA dokládá jako systematický z východního Královéhradecka (ČJA 4, s. 307), také z Husince (tamtéž).

¹¹⁰ K příjmením srov. i Jančáková – Jančák (2004, s. 29).

¹¹¹ Stejně jako u Jančákové – Jančáka (2004, s. 29), Dejmků (1981, s. 44–45), Dejmků (1987, s. 21–22), Maierové (2016, s. 23).

¹¹² Dejmků (1987, s. 22–23), Maierová (2016, s. 23).

¹¹³ Jedná se o analogickou koncovku, kde diftongizace neproběhla. K poměru takových genitivů je dobré zmínit, že autentický projev nezachycuje tvar genitivu se zachovanou koncovkou *é*, je v nich koncovka *-ej*, případně (častěji) dochází k úženi *é > í*. Srov. také 6.1.3.

6.1.2 Diftongizace *ú* v *ou* (v iniciální pozici)

ČJA 5 (s. 103) zachytil po celých Čechách dubletní výslovnost *ouroda/úroda*, příp. *uroda*. Provedená diftongizace se v nahrávkách v domácích slovech¹¹⁴ v této pozici neobjevuje. S počátečním *ú-* se vyskytuje jen slovo *úplně* (a *úřad'e*, viz dále). V případě *úplně* je doložena i krátká výslovnost (pouze v jednom případě, výslovnost s dlouhým *ú* se vyskytuje 10krát). ČJA 5 (s. 103) pro Husinec uvádí jen podoby *úroda* a *uroda*, tedy také bez diftongizace. V druhém zmiňovaném slově informátorka slovo *úrřat* opakuje po mně a v nahrávkách se objevuje jen na tomto místě, nelze ho tedy považovat za doklad idiolektu informátorky.

6.1.3 Úžení *é* v *í*

Tento jev typu *dobří mlíko* má v idiolektu informátorky vysokou frekvenci užití. Kategorizaci přejímám z Poráka (1983, s. 145), protože uplatnění této změny neprobíhalo ve všech postaveních ve slově stejně.¹¹⁵ Sleduji provedení změny v základu ohebných slov (*polířka*, *večír*) včetně komparativu adverbii (např. *mín*), na konci adverbii, sekundárních předložek a částic (*také*, *podlé*, *zajisté*), dále sleduji zvlášť *é* v deminutivech (*semínko*) a tvarotvorných stažených sufixech adjektivní deklinace (např. *svému*). Porák dále vyčleňuje slova na *-ěř* (např. *halíř*, *kanclíř*), ta se v mém materiálu nevyskytují, typ *obilé/obilí* a *oni bydlé/bydlí* – typ *obilé/obilí* s koncovou slabikou *lé/lí* se vyskytuje 10krát, ale úžení je vždy provedeno, typ *oni bydlé/bydlí* (resp. slovesa 4. třídy s kořenem končícím na *-l*) se vyskytuje pouze dvakrát, a to ve spojení *kolena bolí* (je tedy doloženo pouze sloveso *boleti*, tj. vzor *trpěti*, a to s provedeným úžením). Jinak v nahrávkách tento jev zastoupen není.

Změny u vybraných pozic s potenciálním úžením ukazují údaje v tabulce a jsou komentovány níže. Čísla v tabulce označují počet výskytů, za nimi v závorce následuje procentuální zastoupení.

¹¹⁴ V nahrávkách se *ou-* v iniciální pozici vyskytuje jen u německých slov *ouma* a *oupa*.

¹¹⁵ Tamtéž viz následující příklady kategorizace.

	s <i>í</i>	s <i>é</i>
úžení v základu slov vč. adverbii	23 (85,19 %)	4 (14,81 %)
koncové <i>é</i> adverbii, sekundárních předložek a částic	328 (99,39 %)	2 (0,61 %)
zdloužené <i>é</i> v deminutivech	4	0
tvartvorné sufixy	666 (99,25 %)	5 (0,75 %)
celkem <i>é</i> > <i>í</i>	1021 (98,93 %)	11 (1,07 %)

Tabulka 2: Úžení *é* v *í* (při součtu podob na řádku menším než 10 neuvádím procenta)

V základu slov došlo k úžení v kořeni ve slovech *chlíp* (vedle *chlép*), *chlíf*, *polífka* (ze 4 dokladů je ve dvou registrována zkrácená výslovnost, tedy *polífka*¹¹⁶), *míno* (tj. *jméno*), *zavíst*, také *večír*. Jako dublety byly zachyceny podoby *é* či s krátkostí u slov *chlép*, *méno*; kvantitativně kolísalo slovo *večer* (toto slovo s krátkostí nepočítám do neprovedeného úžení, protože krátkost tu byla původní) vedle *večír* (< *večér*). V základech slov se v komparativu adverbii vyskytují vždy zúžené podoby: 3krát *díl*, 1krát *miň*. V tradičně uváděném příkladu *mlíko* ale k úžení nedochází, v nahrávkách se vyskytuje celkem 3krát a pokaždé je vysloveno s krátkým *e* (*mleko*, případně *mlečko*, obojí zřejmě vlivem polštiny, srov. polské *mleko*, *mleczo*, proto tato slova nejsou v Tabulce 2 zohledněna).

V absolutním konci slov u adverbii, sekundárních předložek a částic se hojně vyskytuje *taki* (328krát),¹¹⁷ podoba *také* je doložena jen dvakrát.

U deminutiv se zdloužené *é* mění vždy na *í*, a to ve slovech *semínko*, *vokínko* a *znamínko* (2krát).

Ve všech tvarotvorných sufixech dochází k úžení velmi frekventovaně,¹¹⁸ výjimku tvoří např. doklad *takovi ti mjentové takovi* (kuličky), v němž předpokládám užití *-é* na základě zakódované představy oficiálního názvu (zvláště objevuje-li se užití s *é* mezi dvěma dalšími adjektivy, ve kterých úžení proběhlo, jako v tomto případě) a pod vlivem polštiny (srov. polské *-owe*). Další výjimku představuje doklad *to nejňi možne*. Jako příklady proběhlé změny uvádím doklady *holki náki*, *na tí hlave*, *p^{ch}jekní časi*, *vot mího*

¹¹⁶ Tyto doklady byly jako sekundárně zkrácené započítány do provedeného úžení (změna *é* > *í* > *i*).

¹¹⁷ Podle Machka (1997, s. 634) „lidové *taky* vzniklo asi ze zúžené výslovnosti *taký* > *také* (jako *záhy* ze *záhé*)“.

¹¹⁸ Z rozboru vyřazují doklad *spjevňík Českobratrské církve evangelické*, protože jej informátorka přečetla ze zpěvníku, nejedná se tedy o autentický řečový projev.

táti, v *Libafském* (Údolí; u *é > í* došlo velmi často k sekundárnímu zkrácení v nepřízvučných slabikách u adjektiv a zájmen), *žití je taková fšelijákí*.

Do dokladů nezapočítávám tvary v *Libafském* a *f každem kraji*, obě vyslovené s krátkým *e*: ČJA (4, s. 300–303) uvádí podobu adjektiv typu *dobrem* v okrajových úsecích svč. nářečích (pro Husinec uvádí jen podobu *dobrim*), zakončení je zde podle podoby 6. p. sg *o našem*, nejde tedy o sledovanou změnu, ale o analogickou krátkou koncovku.

6.1.4 Protetické v před o

Protetické *v* je v idiolektu informátorky užíváno velice často. Souhrn podává Tabulka 3. Sleduji výskyt proteze u osobních zájmen, u předložek, u ostatních bezpředponových slov začínajících na *o-* (jedná se vždy o autosémantika), dále u slov s předponou.

	celkem pozic	s protezí	bez proteze
osobní zájmena (<i>on</i> apod.)	125	107 (85,60 %)	18 (14,40 %)
předložky <i>o</i> , <i>od</i>	86	80 (93,02 %)	6 (6,98 %)
bezpředponová slova na <i>o-</i>	57	17 (29,82 %)	40 (70,18 %)
slova s předponou <i>o-</i> , <i>od-</i> , <i>ob-</i>	98	70 (71,43 %)	28 (28,57 %)
možné pozice pro protezi celkem	366	274 (74,86 %)	92 (25,14 %)

Tabulka 3: Počet výskytů dublet při výslovnosti protetického *v*

U osobních zájmen začínajících na *o-* (*on*, *ona*, *ono*, *oni*, *ony*, *ona*) je s protezí 107 výskytů (*von mel*, *voňi misleli*), bez proteze pouhých 18, z nejasného důvodu nejčastěji v zájmenu *ona* (srov. *ona d'ála poržádek*).

Předložka *o* má 23 dokladů s protezí (např. *nechce vo to starat*, *vo tu klubovnu*), bez proteze pouze 2 (*o to chodí*, *o tich holubách*). Předložka *od* je s protezí užita 57krát, nejčastěji ve spojení s osobou (*dostala vot mámi*), bez proteze jen 4krát, až na jednu výjimku (*ode mñe*) ve spojení se zeměpisným názvem (*ot Prahi*, *ot Čech*).

Velkou skupinu tvoří ostatní bezpředponová slova začínající na *o-*. Celkem 17krát v nich dochází k protezi (např. *vostrí*, *po vobjed'e*, *voči*, *voškliví*), z toho dubletu má jenom substantivum *oči* (ovšem oba dva výskyty bez proteze se vyskytly v názvu lidové písně *Černé oči, jděte spát*, a proto je zřejmě nelze považovat za autentický projev idiolektu informátorky) a *okno* a jeho odvozeniny (byly zachyceny jen třikrát, s protezí jednou, tedy *šelijákí vokínka to mjelo*, bez proteze dvakrát, např. *ti okna sou mi ňáko*). Důsledná výslovnost bez protetického *v* se objevuje u číslovky *osum* (25), substantiv *ovoce* (4), *okres*

(2), *olej* (1), *okurki* (1) a *občan* (1) a u dvou slov cizího původu *operace* (1) a *ortografije* (1). Jedná se tedy v části případů o civilizační a kulturní slova, která jsou málo ochotná přijímat protetickou hlásku.

V plnovýznamových slovech s předponou *o-* dochází k protezi celkem 38krát (např. *vopečení, vohrzát, voplatí, votrhala, vopravdu; vostat/vostávat*), kolísání se objevuje pouze u příslovce *opravdu* (bez proteze převládá, je to 25 výskytů, zatímco s ní pouze 2 výskyty) a slovesa *vostat/vostávat* (celkem 22krát, bez protetického *v* pouze jednou: *ostávali*).¹¹⁹ Bez proteze je tedy 26 dokladů.

Pouze jednou je užito slovo s předponou *ob-* a je s protezí (*voblízat*). Celkem 31 doklady jsou doložena protetizovaná předponová slova s *od-*, např. *vodbíraj, votpoledne, nevotpojdej* a hojně příslovce *votkat', vocat', vocut', votamta'* (celkem 21krát), *vocat'* (9krát, kdežto *ocat'* je doloženo jednou). Bez proteze jsou slova s prefixem *od-* doložena jen 2krát, kromě *ocat'* ještě v případě *odloučili*.

Až na dva případy (celkem ve třech výskytech) se proteze vyskytuje vždy na začátku slova. Neiniciální pozice je zachycena po negační částici *ne-* (dvakrát *nevotpojdej* a jednou *nevostat*, přičemž k protezi dochází u těchto sloves i v kladném tvaru; výše jsou tyto výskyty započítány k předponovým slovesům na *od-*, *o-*).

Stranou analýzy protetického *v* ponechávám doklady *orzechí* a *vorzechí*, protože na nich informátorka ukazuje metajazykově právě rozdíl ve výslovnosti s protezí a bez ní, kterého si tedy byla vědoma (*tadi še rzikalo jako vorzechí a tam se rziká orzechí po česku*). Stejně tak ponechávám stranou několikrát se vyskytující substantivum *ostružiny*, které informátorka v češtině neznala, takže vždy opakovala po mně a snažila se ho naučit. Stranou ponechávám také slova začínající dvojháskou *ou-*, v nichž k protezi nedochází nikdy ani na domácím území.

6.1.5 Výslovnost skupiny *sh*

V nahrávkách se nevyskytují slova se skupinou *sh*, tudíž nelze potvrdit, zda dochází při výslovnosti k progresivní asimilaci (*shod'it* > *schod'it*), jak je běžné v českých nářečích. K dalším nezachyceným rysům viz 6.1.6.

¹¹⁹ Do slov s předponou *o-* řadím i sloveso (*v*)*ostat*, (*v*)*ostávat*, i když má poněkud specifický vývoj (srov. dnešní *zůstat*; původně jde u *ostati* o předponové sloveso ke *státi*).

6.1.6 Zánik koncového *l* ve tvarech *l*-ového přičestí sg. mask.

Přičestí ve tvaru minulého činného přičestí ve 3. osobě sg maskulina, kde bylo *-l* po souhlásce, se v nahrávkách vyskytuje celkem 17krát. Téměř vždy je *l*-ové přičestí vysloveno bez tohoto tvarotvorného nefinálního sufixu. Jedná se konkrétně o tvary *moch* (6krát, např. *jeden moch prodávat*), *pat* (3krát, např. *můj táta pat na vojně*), *pršives* (3krát, např. *mně to pršives*), *spat* (1krát: *kerej tam spat*), *votfuk* (1krát: *slámi votfuk jenom*) a *spuch/spuk* (vyskytuje se 2krát, *jazik spuch* i *jazik spuk*). Pouze v jednom případě je koncové *l* zachováno (*tadi ten zaňikl*), tj. v cca 6 % možných pozic.

6.2 Rysy přesahující středočeskou oblast a rysy společné středočeské a severovýchodočeské oblasti

V této kapitole budu charakterizovat rysy, které se vyskytují na širším území zahrnujícím také severovýchodočeskou nářeční oblast. Půjde jednak o rysy, které zahrnují různě velké oblasti v Čechách (zpravidla mimo okrajových úseků), jendak o rysy společné středočeské a severovýchodočeské nářeční skupině.

6.2.1 Krácení vysokých vokálů

Krácení se v mém materiálu objevuje typicky v nepřízvučných slabikách (koncovky jako *-um*, *-u*, slovotvorné formanty jako *-ičko*), avšak nejen tam (srov. *říkat*, *vim*, *s mim*), proto přízvučnost a nepřízvučnost slabik dále nerozlišuji a dělím materiál na krácení v kořenech, slovotvorných formantech a dále kmenotvorných a tvarotvorných formantech.

a) Kořeny

Krácení *ú* ve slovech *můj*, *tvůj*, *hnůj*, *můžu*. V zájmenech *můj*, *tvůj* a v substantivu *hnůj* a ve slovesných tvarech *můžu*, *můžeš* atd. došlo v celých Čechách ke krácení kořenného *ú* (ČJA 5, s. 308; *můžu*/*mužu* je v svč. oblasti dubletní, viz ČJA 4, s. 425). Zachycené podoby a jejich četnost u těchto slov ukazuje Tabulka 4:

	krátká podoba	dlouhá podoba
<i>muj/můj</i>	22 (62,86 %)	13 (37,14 %)
<i>tvuj/tvůj</i>	1	1
<i>hnuj/hnůj</i>	1	0
<i>mužu, můžeš apod./můžu</i>	2 (20 %)	8 (80 %)

Tabulka 4: Počet výskytů krátké a dlouhé podoby *ú* v kmeni

(při součtu podob menším než 10 neuvádím procenta)

U podob *muj/můj* převažuje podoba s krácením (*tvuj/tvůj* a *hnuj/hnůj* mají jen minimální počty dokladů, proto je ponechávám stranou procentuálního srovnání), u *můžu*, *můžeš* atd. převládá podoba s délkou, respektive zde nezohledněné *možu* s analogickým *-o-*. ČJA 5 (s. 308) zachytil v Husinci podobu *hnuj* s krátkostí.

Krácení *í* ve slovesech *říkat* apod. U slovesa *říkat* zasáhlo krácení rozsáhlé území českých nářečí v širším smyslu (ČJA, s. 304). Sloveso *řikat* (*má cera řiká, jak mi to řikáme*) se ve svých tvarech vyskytuje celkem v 93 dokladech, z toho 94,62 % (88

výskytů) je se zkráceným *i*, ke změně nedochází v 5 případech, tj. v 5,38 %. Jednou se objevuje tvar *japa po česku rzíkali* a ve zbylých 4 dokladech se jedná o infinitiv *rzíct* (zkrácená dubleta se vyskytuje 2krát). Důsledně je krácení provedeno u slovesa *narzikat* (6 dokladů). Dále dochází ke zkracování ve slovech *uřikat* (3krát), *žit* (1krát), *vzit* (objevuje se pouze 1krát). Kořenné *-i-* je zkráceno v adjektivu *upršimni* (jen 1 výskyt).

U atematického slovesa *vim* (a jeho záporné podobu *nevim*) je v 1. osobě sg přítomnosti krátkost typická pro většinu českých nářečí (ČJA 5, s. 307). V nahrávkách se objevuje nejčastěji podoba *vim* (186 výskytů), dubleta *vím* je méně častá (46 výskytů). Dubletní výslovnost v severovýchodočeské skupině zachycuje i ČJA (5, s. 307), pro Husinec však zachytil pouze délku. Ke zkráceným variantám počítám i celkem 12 výskytů, ve kterých je při negaci kvůli zjednodušené výslovnosti kořenné *v* nahrazeno v intervokalickém postavení *j* (*nevim* > *nejim*). Sloveso *vim* se vyskytuje i v dalších osobách: *viš* (1) vs. *viš* (12), *ví* (9, pouze v nezkrácené podobě ve 3. osobě sg, ve 3. osobě pl nemá toto sloveso žádný doklad), *vime* (1) vs. *víme* (2), *víte* (4, pouze v nezkrácené podobě). Jednou je doloženo atematické *jíte*, a to s kořennou délkou.

b) Slovtvorné formanty

Vysoké vokály se krátí v nepřízvučných slabikách v svč. oblasti a zčásti i jinde (ČJA 4, s. 32; ČJA 5, s. 304 – mapa podoby *rybňík*). V nahrávkách zaznamenané slovtvorné přípony s *i* jsou *-ik*, *-ic*, *-iček*, *-ičko*. Z celkem 30 případů dochází ke krácení v 8 (např. *žebržik*, *stoliček*, *vajičko*), ostatních 22 případů má v koncovce dlouhou samohlásku (např. *krajíček*, též *mňesíc* /synchronně ovšem chápané jako neodvozené/). Dlouhé *i* je zkráceno v původní předponě slova *pršibuzní* (1krát).

c) Kmenotvorné a tvarotvorné formanty

Formanty obsahující *ú*:

Genitiv pl substantiv *-ú*. Krácení koncového *-ú* v genitivu plurálu maskulin a neuter je doloženo v severní polovině Čech a na části Moravy (ČJA 5, s. 313). V nahrávkách se vyskytují genitivy plurálu maskulin málokdy, jednou s krácením (*tršicet kilometru*), čtyřikrát s délkou (*šescet padesát kilometrú* dvakrát, *dvanác kilometrú*, *pár rokú*).

Dativ pl substantiv *-úm*. Krácení *-ú-* v koncovce *-um* v dativu plurálu maskulin a neuter je typické pro většinu území v Čech a část Moravy (ČJA 5, s. 313). V mých nahrávkách není doloženo, dativ plurálu se vyskytuje pouze jednou, a to bez krácení (*rod'ičúm*).

Adverbia *domů, dolů*. Tato adverbia vznikla zřejmě ustrnutím tvaru s pádovou koncovkou.¹²⁰ Krácení se vyskytuje také v příslovcích *domu* (srov. ČJA 5, s. 525: podoba s krácením je typická pro celé Čechy, místy se vyskytuje dubletní *domu/domů*; kráceno je v mých nahrávkách 5krát, např. *nepršišel domu*, nekráceno 4krát, např. *hnali domů*) a *dolu* (srov. ČJA 5, s. 520, 522; kráceno 8krát, např. *sem jela f Pekle dolu*; nekráceno 3krát, např. *cestou dolů*). ČJA 5 (s. 520–522) uvádí pro svč. oblast podoby *dólu* i *dolu*, pro Husinec jen *dólu*.

Formanty obsahující í:

Tyto formanty lze po vzoru Jančáka a Jančákové (2004, s. 35–36) rozdělit jednak na koncové *-í* (*staveňí, ňí, chuťí*), jednak na nekoncové *-í-* (*polím, dobrích, jarňími*) nebo také slovnědruhově (srov. ČJA 5). Protože ve všech těchto typech je v svč. oblasti krácení pravidelné (ČJA 5, s. 301), proberu je dohromady.

Skloňování substantiv (vzor *stavení, paní* ad.). U vzoru *stavení* se podle ČJA (4, s. 32) v svč. oblasti krátí *í* v paradigmatu *staveňí* ve všech pádech (srov. ČJA 5, s. 301; ČJA 4, s. 173). V nominativu typu *staveňí/staveňi* se v nahrávkách objevuje 30 dokladů, z toho byly pouze kráceny 2 (např. *k^{ch}ámeňi, zahradňictví*) a nekráceno 28 (např. *náboženctví*), v genitivu 6 dokladů, všechny nekráceny (např. *trochu podmáslí, kousek zělí*), v dativu 2 doklady, oba nekráceny (např. *k čteňí*), v akuzativu 10 dokladů, z toho krácen 1 (*celí žití*) a nekráceno 9 (např. *psala psaňí, mnoho d'álo kameňí*), v lokálu 4 doklady, všechny kráceny (např. *v žití*). V dalších pádech se substantiva vzoru *stavení* nevyskytují.

Pokud jde o další vzory, koncovka *-í* je krácena u substantiva *paňi*, a to jednou v genitivu sg (*u paňi*) a jednou v nominativu sg (*ta paňi*), přičemž se objevuje jeden nekrácený doklad *ta paňi*. Koncovka *-í* dále zůstává nekrácena v nominativu pl *krejčí bili* (1 doklad) a v genitivu pl substantiv *děti* (*devjet d'eťí, tolika d'eťí*, celkem 10krát), *třešně* (*tolika tršešňí*, celkem 2krát), *dni* (dvakrát *tolik dňí*) a *lidé* (jednou *tolik lid'í*). Koncovka *-ích/-ich* se objevuje u substantiv celkem 10krát (např. *d'eťích, kvasňících, kopcích*). Krácení proběhlo pouze v jednom případě, v substantivu *hošich*, délka se objevuje ve zbylých 9 dokladech, např. *kompot s tršešňích*. Doklady substantiv s koncovkou *-íma/-ima, -ím/-im* nejsou v nahrávkách registrovány.

Skloňování adjektiv a zájmen. Samohlásku *í* mají koncovky řady adjektivních a zájmenných tvarů, např. zájmena tvrdá (*t'ím, kím*) i měkká (*ňí, ňím, čím, naší*) a tvrdá i

¹²⁰ Rejzek (2015, s. 152–153).

měkká adjektiva (*dobrým, jarňí, jarňího, starši* atd.). Ne všechny případy jsou mapovány v ČJA, avšak pro svč. oblast se v těchto podobách předpokládá krácení. Například pro 6. a 7. pád sg (*mim, starim, t'im, ňim*) je podoba s krátkostí typická pro většinu Čech (ČJA 5, s. 307 – mapován instrumentál sg *mým* ; ČJA 4, s. 303 – mapován instrumentál sg *dobrým*), což potvrzují i data v nahrávkách: v těchto případech převažuje zkrácená podoba (92,31 % výskytů, např. *t'im, kim, s ňikim, ňekim, f tom velkim, dobrim*), ale v různé míře je v nich registrována dubletní výslovnost, délka byla zachycena pouze v 6 případech: *meziťim, zaťim, s mím bratem, pršetťim, s kím, s ňím*. U osobního zájmena *ona* mají tvary odpovídající spisovnému homonymnímu *ni* 22 dokladů, z toho zkráceno je 6, nezkráceno 16; podle ČJA 5 (s. 306–307) se podoba s krátkostí v instrumentálu (*s ňi*) vyskytuje zejména v svč. oblasti (pro Husinec údaj neuvádí).

Překvapivě malá četnost krácení byla zachycena v nahrávkách u koncového *-i* adjektiv (zejména měkkých, ale také v pl *dobři/dobří*, pokud se vyskytl). Z celkového počtu dokladů 107 bylo kráceno v nahrávkách pouze 8 (7,48 %), např. *bili pršátelšti, pruuňi herc infarkt*.

Časování sloves. U sloves čtvrté třídy typu *vid'im/vid'im* se podle ČJA (4, s. 423) vyskytuje v svč. skupině rovněž dubletní podoba, což potvrzují i moje data, a to tvary 1. osoby sg ind. prez., tedy ty s kmenotvorným *-í/-i-* jako *musim, umim, nastavim, strčim, chod'im*. Celkem se dokladů sloves v tvaru 1. os. sg vyskytuje v nahrávkách 357, z toho zkrácených je 283 (79,27 %) a nezkrácených 74 (20,73 %). V druhé osobě, tedy se zakončením *-íš/-iš*, se objevuje 9 dokladů, z toho krácen je pouze jeden (11,11 %; *fid'íš*) a nekráceno 8 (88,89 %; např. *cejťíš, mluvíš*). Ve třetí osobě sg se vyskytuje 87 sloves, z toho s krácením jsou pouze 4 doklady (4,6 %; *sed'i, nerod'i, varži, bolí*) a nekráceno je 83 dokladů (95,4 %; např. *musí, pomejli*). V první osobě pl (*my*) se zakončením *-íme/-íme* je 20 dokladů, z toho krácen pouze jeden (5 %; *umime*) a nekráceno 19 (95 %; např. *pršekrouťíme, sklídíme*). V druhé osobě pl není doklad na krácení, tedy sloveso se zakončením *-íte*, všechny doklady jsou nezkráceny (9; např. *chod'íte*). Pro 3. osobu pl se zakončením *-í/-i* je jen 9 dokladů všech sloves, z toho krácen jeden (11,11 %; jen atematické *maji*) a nekráceno 8 (88,89 %; např. *umí, atematické mají*). Pokud jde o negovaný tvar ve 3. osobě sg prezentu atematického slovesa *býti*, vyskytují se tvary *neňi* (27krát), *nejňi* (11krát), *neňi* (21krát).

Jančáková a Jančák (2004, s. 52–53) vyčleňují zvlášť jako svč. jev případy krácení koncového *-i* adjektiv a sloves (*nejmenči, starši, newraci*, viz tamtéž). V mých nahrávkách

je řada zakončení *-í* sloves nekrácena (např. *neří, musí, umí*); na tomto typu i na uchovaných délkách koncového *-í* u adjektiv a u zájmeného tvaru *ní*, na často uchovaném koncovém *-í* vzoru *stavení* i na délkách v koncovkách *-ích, -í* u dalších substantiv se ukazuje, že husinecká čeština zastoupená informátorčiným idiolektem koncové *-í* zřejmě nekrátí tak často, jak by se pro čistě svč. východisko čekalo. Absence důslednějšího svč. krácení by mohla naznačovat, že husinecká čeština obsahuje i některé rysy středočeské skupiny, kde se krácení vyskytuje poněkud méně důsledně (srov. Jančáková – Jančák, 2004, s. 52).

6.2.2 Změna *s > c, š > č*

Výslovnost se změnou *s > c* je uplatněna důsledně ve slovech *žencká* (22 výskytů) a *náboženství* (4 výskyty). Výslovnost se změnou *š > č* převažuje u adjektiva *menčí* (5 výskytů), jednou je doloženo *menší* (1 výskyt), naproti tomu ke změně nedochází ve slově *lepší* (8 případů, vždy se *-š-*). Podle ČJA 5 (s. 457) je podoba *menčí* typická pro celé Čechy (v Husinci zachytil ČJA *menčí*), kdežto *lepčí* se tam vyskytuje zpravidla dubletně vedle *lepší*. Podle Jančáka a Jančákové (2004, s. 32) se uvedená změna sykavek vyskytuje na českém území jen u staré generace a ustupuje.

6.2.3 Výslovnost skupiny *stř*

Skupina *stř-* je ve spisovné češtině různého původu (srov. ČJA 5, s. 394), ale v nahrávkách se nezjednodušuje ani na začátku slova (*stršechi, strševíce, stršídali, Stršíbro* 2krát, *Strzelín* 5krát, *strzelínských* 1krát), ani uvnitř po předponě (celkem 9krát: *prostržedek, f Prostršedňích, zástržik* 2krát, *Bistržice* 2krát, *burmistrž* 3krát). Celkem se jedná o 20 výskytů (11 na začátku, 9 uprostřed slova). Zachování *stř* vcelku odpovídá údajům z ČJA (5, s. 397n.): slovo *střecha* má v severovýchodočeské nářeční oblasti zachováno *s-* (v Husinci zachytil *střída/křída*), podobně u původního **čer-* (*střevo*) ukazuje ČJA (5, s. 399) na nezjednodušené *stř* na většině území svč. oblasti (v Husinci zachytil *střevo, třešně*). U slova *prostředek* je *str < *ser* (srov. ČJA 5, s. 394); podle ČJA (5, s. 396) je podoba *tříbrný* (na místě *stříbrný, tř* dismílací ze **ser-*) doložena v severních Čechách jen ojediněle.

6.2.4 Změna *i* > *ej* po *c*, *z*, *s*

Tato diftongizace souvisí s diftongizací *y* > *ej* (srov. 6.1.2). Po sykavkách a afrikátě *c* došlo v některých regionech ke změně *i* > *y* a diftongizaci. Změna je typická pro severní polovinu Čech a převažuje i v idiolektu informátorky.

V případě *c* se jedná pouze o sloveso *cejtit*: 5 dokladů, tedy 83,33 %, je s diftongizací (*tu něco cejtím*), 1 doklad je bez ní (*sem cítila*). Jedním dokladem bylo zachyceno sloveso *přecejdit*: *pršecejďila sem*.

V případě *z* je diftongizace důsledně provedena ve slově *vozejk*, *vozeček*, celkem se vyskytuje 7krát. Dále byla zachycena dvakrát podoba *zejma* v substantivní platnosti (*to bili zejmi dicki tadi*). Další dva jevy souvisejí se sledovanou změnou jen volně. V jednom případě je zaznamenána změna v deklinaci původně měkkého adjektiva *cizí* (*ňákej cizej do toho míchat*) – podle ČJA 5 (s. 90) je podoba *cizej* výsledkem analogického vyrovnaní podle tvrdých adjektiv a je typická pro (s. 93) zhruba pro severní polovinu Čech, na Královéhradecku ve dlouhé variantě *cízej* (ta je podle ČJA 5, s. 92, také v Husinci). V nahrávkách je také doložena již výše zmíněná podoba *zejtra*, která vznikla nejspíše ze spojení *za jutra*, a je tedy dokladem provedené změny *aj* > *ej*, nikoli diftongizace (ČJA 5, s. 90), nicméně na synchronní rovině současné češtiny se v konkurenci s podobou *zítra* dostává do postavení shodného s dvojicemi *i* – *ej* typu *vozik* – *vozejk*, a i proto je ČJA 5 (s. 90) probírá dohromady; pokud počítáme i další příbuzná slova (*pozejtrží* apod.), je *-ej-* v této čeledi zastoupeno 8 doklady. Podobě *zejtra* konkuruje *zítra/zíttra* (2 výskyty). ČJA 5 (s. 90) zachytil v Husinci jen podobu *zejtra*.

Slova, ve kterých by mohlo dojít k uvedené změně po *s*, se v nahrávkách nevyskytují.

6.2.5 Emfatické dloužení

K nefonologické změně samohláskové kvantity dochází v první slabice substantiv (tzv. emfatické dloužení), typické je pro severní polovinu Čech (srov. ČJA 5, s. 283–284, položka *péri*, v Husinci zachytil *péri*). V nahrávkách je doklad na dloužení *e* > *é* ve slově *zéli* (2krát, vedle toho standardní podoba *zelí* 5krát); v dalších slovech se zdloužené *é* nevyskytuje, např. *cera* má 12 dokladů, vždy s krátkostí. Dloužení je doloženo ještě ve slově *pívo* (1krát, vedle toho *pivo* 1krát). K emfatickým délkám lze dále řadit doklady *dóle* (5krát; *dole* 4krát), *dólu* (4 výskyty), *dólú* (při expresivním vyjádření, 1 doklad).

6.3 Severovýchodočeské rysy a rysy okrajových úseků severovýchodočeských nářečí

6.3.1 Bilabiální *w* a jeho nástupnické varianty

Jak už bylo zmíněno v transkripčních pravidlech (viz 5.4.2.1), v nahrávkách se objevují různé varianty výslovnosti původně bilabiální souhlásky *v*. Převažuje retozubné *v*, nejčastěji na počátku slova (v předponách *vi-*, *ví-*) či slabiky nebo před samohláskou (např. *kvandali*, *znova*). Důsledně je zachována výslovnost *človjek*.

Bilabiální *w* se vyskytuje jen zcela výjimečně: 5krát na začátku slova (*wiprávela*, *Wraťislaſ*), 2krát v koncovce *-owi* (*Krčilowi*, *tátowi*), jednou v jiné intervokalické pozici (zároveň na začátku slabiky: *vipráwim*) a jednou ve slově *teprwe* (tento výskyt lze vlastně připočítat mezi intervokalické výskyty). Labilita výslovnosti /*v*/ umožnila další změny, např. *owi* > *-oj* (v koncovce 9 dokladů), např. *k d'edoj*, *vo ňákim ptáčkoj*, *k tomu alergoloj*; jeden případ stojí na pomezí tohoto jevu, kdy je zaznamenána splývavá výslovnost bez *w*: *doktoro_i*); sloveso *pojdat* (místo očekávatelného *powidat*) se s *-j-* vyskytuje celkem 60krát (např. *Češi pojдали*, *Irena pojá*), v podobě s /*v*/ celkem 3krát (např. *nebudu ňic povídat*) a jednou je zachyceno *jakpa mi sme to pojidali*.

Dále se objevuje neslabičné *ɥ* na konci zavřených slabik (foneticky jde o diftongy, viz 4.1.1): po *a* ve 12 případech (*praɥda*, *zaɥrzić*, *Vraťislaɥ*, *opraɥdu*), po *e* v jednom případě (*kreɥ*), po *i* ve 2 případech (*poliɥka*), po *o* ve 26 případech (*vodoɥrzení*, *zroɥna*, *rouɥneš*, *cukrouɥne*, *rouɥnou*, *krchoɥ*, *auto_ɥšelijakí* – v tomto případě se tvoří diftong při splývavé výslovnosti přes původní hranici slova) a po *u* v 15 případech (*boruɥki*, *pruɥňi*).

Retozubné *v* se v neznělé podobě (*f*) vyskytuje nejvíce jako důsledek regresivní spodoby znělosti na konci slova (17krát; *Vraťislaſ*) a uprostřed slova (9krát, např. *políſka*, *mrkfíčka*). Je však zachycena také progresivní spodoba znělosti po sykavkách *s*, *š* a afrikátě *c* (celkem 11krát; *sfíčki*, *sfátek*, *sfatú*, *sfúj*, *šfadlena*, *šfestki*, *cfálem*), po *t* (10krát; *tfrdí*, *tſaroch*, *tfoji*), po *k* (1krát: *mrkfíčka*). V dalších případech neznělé *f* nelze zdůvodnit spodobou, a soudím tak na vliv němčiny (např. *fid'íš*, *oprafdu*, *takofí*, *fipadalo*, viz 6.4.2).

Následující tabulky ukazují doklady a četnost jednotlivých realizací v pozici na začátku slabiky před vokálem (Tabulka 5), v souhláskových skupinách (Tabulka 6) a na konci zavřených slabik (Tabulka 7).

	počet dokladů	příklad
bilabiální <i>w</i>	9 (0,51 %)	<i>wipráwim, tátowi</i>
retozubné <i>v</i>	1768 (99,38 %)	<i>nevim, vedle, Lelkovej, viprável</i>
neznělé <i>f</i>	2 (0,11 %)	<i>takofi, fipadalo</i>
celkem	1779	

Tabulka 5: Výslovnost hlásky *v* na začátku slabiky před vokálem

	<i>v</i>	<i>f</i>	příklad
potenciální pozice progresivní asimilace po souhláskách	60 (68,18 %)	28 (31,82 %)	<i>svej, kvasnice X tfrdí, mrkfíčki, šfestki</i>
potenciální pozice pro regresivní asimilaci po souhláskách	87 (18,71 %)	378 (81,29 %)	<i>v Tršech X f tom, fšecko, fšelíjakí</i>
celkem	287 (17,32 %)	406 (58,59 %)	

Tabulka 6: Výslovnost hlásky *v* v souhláskových skupinách

	počet dokladů	příklad
neslabičné <i>u</i>	56 (20,74 %)	<i>zrouna, rouňeš, pruuňi</i>
retozubné <i>v</i>	174 (64,44 %)	<i>první, dávno, spjevník, opravdu</i>
neznělé <i>f</i>	40 (14,81 %)	<i>šefci, Pultaríf, polífka</i>
celkem	270	

Tabulka 7: Výslovnost hlásky *v* na konci zavřených slabik

V některých částech svč. nářeční skupiny jsou diftongy *au*, *ou*, *eu* realizovány *s f* před neznělou souhláskou, jedná se o typ *afto* (místo *auto*), *lofka* (místo *louka*), *mofka* (místo *mořka*), srov. ČJA 5 (s. 430–433). V idiolektu informatorky se tyto diftongy chovají jako ve spisovné češtině, *f* se tedy nikdy na konci slabiky za původnější neslabičné *u* v diftongu před neznělou souhláskou nevyskytuje.

Následující Tabulka 8 podrobněji ukazuje konkurenci čteněji zastoupených lexémů (při součtu podob menším než 10 neuvádím procenta):

<i>opra<u>x</u>du</i> – 4 (14,81 %)	<i>opraf<u>d</u>u</i> – 8 (29,63 %)	<i>oprav<u>d</u>u</i> – 15 (55,56 %)
<i>Wra<u>t</u>islaf</i> – 3 (17,65 %)	<i>Vra<u>t</u>islaf</i> – 13 (76,47 %)	<i>Fra<u>t</u>islaf</i> – 1 (5,88 %)
<i>tepr<u>w</u>e</i> – 1		<i>tepr<u>v</u>e</i> – 5
<i>poli<u>y</u>ka</i> – 2		<i>poli<u>f</u>ka</i> – 2
<i>pra<u>y</u>da</i> – 3		<i>prav<u>d</u>a</i> – 2
<i>pruu<u>ň</u>i</i> – 13 (59,09 %)		<i>prv<u>n</u>í</i> – 9 (40,91 %)
<i>š<u>f</u>estki</i> – 3		<i>š<u>v</u>estki</i> – 4
<i>mrkf<u>i</u>čka</i> – 1		<i>mrkv<u>i</u>čka</i> – 4

Tabulka 8: Vybrané doklady variability v nahrávkách (u dvojic se součtem výskytů menším než 10 neuvádím procenta)

6.3.2 Konkurence *ji-/jí-* a *i-/í-*, *je-* a *e-*

V konkurenci podob s protetickým *j-* a bez něho (nepřítomnost *je* v severní polovině Čech typická zejména pro okraje svč. území, srov. ČJA 5, s. 361–367) jsou většinou doloženy dublety, jednou se vyskytuje infinitiv bez *j-*, a to dokonce v hiátové pozici (*nesmeli íť ven*), dále je jednou doloženo příslovce *inde*. Při větším počtu výskytů se vyskytují dublety: *iní* (32) vs. *jíní* (4), *inak* (4) vs. *jinak* (18), *íst* (7) vs. *jíst* (5), tvary osobních zájmen začínajících na *j-*: *ich*, *im* (4) vs. *jich*, *jim* (8).

Na ne/přítomnost *j* před *e* jsou v nahrávkách zachyceny tyto doklady: slovo *ještě* a jeho varianty se vyskytuje celkem ve 272 dokladech, a to *ještě* (43 – 15,81 %), *ješe* (46 – 16,91 %), *eště* (119 – 43,75 %), *eše* (62 – 22,79 %), *ešče* (1 – 0,37 %); jednou je doloženo *šće* (0,37 %). Téměř polovinu výskytů tedy reprezentuje varianta *eště*. Kolísá také *enom* (2) vs. *jenom* (69), jen s náslovným *j-* se objevuje číslovka *jednou* (příp. *jenou*, celkem 24krát).

6.3.3 Ztráta jotace po retnicích a retozubných souhláskách

Ztráta jotace proběhla v Čechách důsledně jen na malém území jižně od Litomyšle, a jak uvádí ČJA 5 (s. 332), jedná se už v době jeho výzkumu o vzácný archaismus v tzv. petáckém nářečním typu (v Husinci zachytil *wed'el*, ale *mňesto*, s. 334–335).¹²¹ ČJA 5 (s. 334) zachycuje některé doklady depalatalizace (*slamenná*, *smeje se*, *pamet'*, *človek*, *veje*, *obe*, *medenec*, *pekní*, *zapometlivá*, *kvet*, *spev*, *meli*, *v zejme*, *naspech*, *na belidle*, *zemed'elec*, *zmeňit*, *medved'*, zakončení sloves typu *zatopej*, *trouběj*, *krmej*, všechny tyto výrazy zastupuje na mapě na s. 333 sloveso *bežet*), Bělič¹²² uvádí některé stejné příklady (*bežet*, *pekná*, *mesto*, *ofera*, *veřit*). Ve mnou zkoumaném idiolektu se ztráta jotace po retnicích či retozubných souhláskách (tedy ve skupinách *bě*, *pě*, *vě* i *mě*) a konkurence s fonematickou skupinou *-je-* vyskytuje často, ale vždy již převažuje varianta s rozloženou jotací, např. vždy *bježet*, *pjekní*, *mňesto/mjesto*.¹²³ Přehled všech zachycených podob podává Tabulka 9:

¹²¹ Obyvatelům tohoto jiholitomýšlského ostrůvku jejich sousedé přezdívali Petáci podle tvrdé výslovnosti číslovky *pet*, viz Bělič (1972, s. 48) a ČJA (5, s. 334).

¹²² Bělič (1972, s. 48).

¹²³ Podobně uvádí i Bachmann (2001, s. 54).

skupina	bez jotace	s jotací		příklad
<i>bě</i>	4 (33,33 %)	8 (66,67 %)		<i>zlobej x po vobjeďe, chibjelo</i>
<i>pě</i>	2 (4,88 %)	39 (95,12 %)		<i>pet x pjekní</i>
<i>vě</i>	73 (44,79 %)	90 (55,21 %)		<i>vjeci, devjet, hlavje x wiprávela, svet, člověk, práve, drživejc</i>
<i>mě</i>	144 (49,83 %)	-mňe 82 (28,37 %)	-mje 63 (21,80 %)	<i>mňesto x mel, vímena, k máme, v lome x mjesíc, zrzejmje</i>

Tabulka 9: Konkurence *je* x *e* (příp. *mňe*) v původních skupinách *bě*, *pě*, *vě*, *mě*

Z celkového počtu možných pozic (505) dochází nejčastěji (144, tedy 28,51 %) ke ztrátě jotace v původní skupině *mě*. Největší zastoupení má sloveso *mít* v minulém čase, tedy *mel*, v depalatalizované podobě se objevuje 110krát, forma *mňel/mjel* je zaznamenána jen 21krát (9krát *mňel*, 12krát *mjel*). Skupina *mňe/mje* nikdy nad *me* u jednotlivých lexémů nepřevažuje. Podle Kubína¹²⁴ docházelo ke ztrátě jotace ve slovech *mesto* a *pamet'* konzistentně, v mých nahrávkách mají už soustavně *mňe/mje*: *pamňet* (2 doklady) a *mňesto* (13), resp. *mjesto* (25). Tripletní výslovnost je u slov *me* (2) vs. *mňe* (45) a *mje* (14), *umet* (12) vs. *umňet* (3) a *umjet* (2), *rozumet* (3) vs. *rozumňet* (1) a *rozumjet* (2), dubletní ve tvarech slovesa *smát se*: *smeju* (1) vs. *smňejeme* (1), dále *nesmeli* (5) vs. *nesmňeli* (1), *zmeňit/vimeňit* (po dvou výskytech, srov. také jeden výskyt příbuzného slova *vímena*) vs. *zmňeňit* (1), *zapomňel* (5) vs. *zapomjel* (1), *mňekí* (1) vs. *mjekí* (1). Ztráta jotace je vždy provedena v případech *k máme* (3), *v lome* (2), jednou se vyskytuje *programe*. Výslovnost s rozloženou jotací je kromě případů uvedených už výše (*mjesto* ad.) zachována u slov *mjesíc* (5), *zrzejmje* (1).

Velmi dobře je ztráta jotace po retnicích zastoupena také ve slabice *vě*, i zde se často vyskytují dublety. Ty jsou u slov *drživejc* (23) vs. *držívjejc* (4), *práve* (4) vs. *právje* (8), *svet* (3) vs. *svjet* (1), *viprávet* (3) vs. *viprávjet* (2), *ved'et* (1) vs. *vjed'et* (14), *člověk* (3) vs. *človjek* (1), *dve* (20) vs. *dvje* (7), *stavet* (5) vs. *stavjet* (5), dále v lokálu F sg *na hlavě* (2) vs. *na hlavje* (1), *ve Vraťislave* (2) vs. *Vraťislavje* (1; stejný případ jména *ve Varšave* se vyskytuje 2krát, oba výskyty se ztrátou jotace) a ve slovese *mluvej* (4) vs. *mluvjej* (4). Jeden doklad má komparativ *zdravejší*. V ostatních dokladech je důsledně zachována skupina *vje*: *devjet* (13), *vjeržit*¹²⁵ (4), *vjeci* (15), *visvječeňí* (3), *vježe* (1), *vjedomost'i* (1), *hovježí*¹²⁶ (1), *v Zelovje* (1); lze sem přiřadit i název státu *Vjetnam* (1).

¹²⁴ Kubín (1931, s. 193).

¹²⁵ Z toho jeden doklad je název písně *Dúvjeržuj se f Pána*.

¹²⁶ Toto slovo ale informátorka zopakovala po mně.

V původní skupině *bě* je podoba se ztrátou jotace doložena pouze v zakončení sloves *zlobej* (3) a *chibej* (1). Nepochybnou změnu registruji v dokladech *bješ* (5), *po vobjed'e* (1) a *chibjet* (2). Nejdůsledněji se *-j-* v původní skupině retnice + krátké *jať* vyskytuje ve skupině *pě*: *pe* se objevilo jen dvakrát: *vitřpet* a *pet*, z toho číslovka *pet* má svou dubletu *pjet* (9). Další doklady se zachovanou skupinou *pje* jsou následující: *pjekní* (23), *spjef* (6), *koupjej* (1).

Na jistou, byť omezenou, produktivnost této změny ukazuje doložená ztráta jotace u nových, kulturních slov, např. *programe*; srov. též doklad *ve Varšave* (doklad pozoruhodný i proto, uvážíme-li, že polština tu jotaci neztratila, srov. polské *w Warszawie*).

6.3.4 Nářeční krátkost a délka v základech některých slov

Ve dvou případech je registrována krátkost ve slovese *nehrali* (typická pro svč. oblast, srov. Jančák – Jančáková, 2004, s. 53). Dále je kráceno substantivum *mama* (celkem 13 dokladů, vedle toho v celkem 89 dokladech je nezkrácené; krátkost je rozšířena porůznu v nářečích, v svč. oblasti však málo, viz ČJA 1, s. 75). Na okraj doplňuji, že slovo *táta* je vždy s délkou (celkem 24 dokladů); podle ČJA 1 (s. 73), se krátkost v svč. oblasti v tomto slově nevyskytuje. Příslovce *dúle* se objevuje 4krát, podle ČJA 5 (s. 519, 522) je podoba *dúle* doložena jen na východním okraji svč. oblasti a byla zachycena i v Husinci. Podobně je to s příslovcem *túze*, s dloužením má 4 výskyty, bez změny je zaznamenáno v 18 dokladech. Jednou se také objevuje změna *tuhle* > *túle* (délka je tu tedy výsledkem jiného procesu než v ostatních zde uvedených případech). Důležitým dokladem je substantivum *zejma*, viz 6.2.4. Doklady s *i* jsou v nahrávkách 3, např. *tam bilo zima*. K významovému rozlišení *zima/zejma* srov. Bělič (1972, s. 134–135), ČJA (5, s. 200).

6.3.5 Změna *dn* > *nn* a výslovnost geminát

Výsledek změny *dn* > *nn* se vyskytuje jen ve slově *jennou* (4krát) a snad ve slově *neska* „dneska“ (*dn* > *nn* > *n*, resp. spíš zjednodušení skupiny *dn* > *n*). Etymologické gemináty *-nn-* jsou vyslovány důsledně jako jednoduché souhlásky (tedy *nn* > *n*): *Anna* > *Ana* (9krát), *panna* > *pana* (5krát). Nová geminace se objevuje v podobách *ješše* a *ešše* (3krát; jde o asimilaci *šť* > *šš*, k dalším doloženým podobám tohoto slova viz 6.3.2), avšak staré *-šš-* je zjednodušeno: *višší* > *viší* (3krát).

6.3.6 Zánik *h* ve skupině *žh*

Ve skupině *žh*- je jednou doložen zánik *h* (tento jev byl dosvědčen také v češtině reemigrantů z Ukrajiny, viz Jančáková – Jančák, 2004, s. 59): *pršinesu tu dobrou brije ješće, ta je teť žavá*. Ve druhém dokladu tohoto slova je však *žh*- zachováno.

6.3.7 Změna *ct > st* u některých číslovek

Změna *ct > st* (jde vlastně o zjednodušení skupiny *tst > st*) je doložena pouze v jednom případě (*ošumnást*, doklad není zcela nejistý, informátorka mluví v daném úseku polsky, srov. polské *osiemnaście*), zbylé doklady na *ct* převažují (jednou ve slově *tršináct* a zbylé tři výskyty jsou název obce *Dvanáctí*). Výslovnost se *-s-* byla doložena i v oblasti svč. okraje (ČJA 5, s. 453; Jančáková – Jančák, 2004, s. 59). Koncové *-t* v nahrávkách často odpadá (26krát, např. *devatenác*), dvakrát se však objevuje *dvanás*, svědčící o *-st*.

6.3.8 Původní měkkost v infinitivu *-t'*

Z nahrávek jsou zaznamenány tři případy, kdy je sloveso v infinitivu vysloveno s hláskou *-t'* na konci slova (nedošlo tedy k analogické náhradě pomocí *-t*). Jedná se o slovesa *modlit'* (1 doklad) a *vjed'et'* (2 doklady), např. *diš se modlit' chcete, aňi nechci vjed'et'*, přičemž se vyskytují i jejich dublety *-t*. ČJA 4 (s. 484) zachytil takové infinitivy ze svč. oblasti jen „na mikroareálu v Podještědí a Podkrkonoší“, pro Husinec zaznamenává jen infinitivy na *-t* (s. 484–514). Protože k interferenci s polskou asibilací u informátorky jinde v infinitivech nedochází (srov. polské *modlić się, wiedzieć*), lze zřejmě usuzovat na archaismus (srov. však *kd'e* v kapitole 6.4.2).

6.3.9 Vkladné *j*

Tento jev je z nahrávek doložen pouze řídce, a to v dokladech *na tí strajně* a ve spojce *ajňi*. ČJA 5 (s. 372–374) zachytil epentetické *j* v otevřených slabikách (*lejžet, sejd'et, dejvjet*) jen na omezeném úseku svč. oblasti, pro Husinec údaje neuvádí. Zeměpisně rozšířenější je pouze tvar *nejňi*, ČJA 4 (s. 608) ho vykládá diftongizací z varianty *nýnie* (pak by nešlo o vkladné *j*), i když upozorňuje také na *j-* v kladných tvarech slovesa. V nahrávkách se vyskytlo 11krát.

6.3.10 Vymizení předložek

Vynechávání neslabičných předložek je typickým jevem zejména svč. oblasti (ČJA 5, s. 447; pro Husinec údaje neuvádí). V nahrávkách se jedná o předložku *k* (*diš sem tej ženkej šla, jít tomu doktoro_i, jezdej porát nám takoví, pak pršišli d'edoj*), o předložku *v* (*bila Vjetnamně, ve Vraťislavi filharmoniji, ráno ned'eli, to bilo Dolních, bila u nich Pstrouňnej*) a v jednom dokladu o předložku *z* (*mí visvječeňi školi*). Dvakrát se oproti tomu vyskytuje předložka nadbytečně: *něgdi dostali s takovou rákoskou* (tento jev souvisí s absencí předložek v původních pozicích). Podle ČJA 5 (s. 446) jsou chybějící předložky „reliktními nářečními znaky vázanými dnes pouze na mluvu starší generace“.

6.3.11 Nepřítomné hláskové změny (v rámci severovýchodočeských rysů)

V idiolektu informatorky překvapivě není oproti literatuře registrována výrazná znělá výslovnost znělých souhlásek na koncích promluvových úseků, znělost a neznělost se řídí asimilací znělosti. Jen zcela výjimečně se objevuje koncová znělost (snad i jako důsledek zachování protikladu napjatosti pod vlivem němčiny), např. *pršed t'im*.

6.4 Vybrané kontaktní jevy

6.4.1 Aspirace *p, t, k*

Výslovnost s příděchem vlivem německého jazyka je jevem, který pokud se vyskytuje, je převážně dubletní a aspirovaná podoba je v menšině, jak ukazuje Tabulka 10. Nikdy k aspiraci nedochází, vyskytuje-li se za aspirovanou hláskou párová znělá hláska, jediný případ s následující nepárovou neznělou hláskou je zájmeno *k^{ch}to* (1 doklad). Nejčastěji je za ní samohláska nebo nepárové znělé hlásky *r, l, j*. Aspirace hlásky *p* má nejvíce dokladů v adjektivu *p^{ch}jekní* (49 dokladů s aspirací, 23 bez ní) a v číslovce *p^{ch}jet* (zde je aspirace v 50 %, obě dublety – *p^{ch}jet* i *pjet* – se vyskytují 9krát), dále se nejčastěji objevuje v předponách a počátečních skupinách *p^{ch}ro-* nebo *p^{ch}ra-* (v počátečních pozicích celkem 21, např. *p^{ch}rodávalo, p^{ch}rosinec, p^{ch}rababí*). Další doklady jsou např. *op^{ch}ravdu, p^{ch}útka, vip^{ch}rávjet, p^{ch}rvní*.

Aspirace hlásky *k* se vyskytuje v lexiku přejatém z němčiny (*k^{ch}lejdi* ‚šaty‘, *k^{ch}loudi* ‚blumy‘) a dále ve slovech *k^{ch}ulturní* a *k^{ch}lobási*. V ostatních případech už jsou dublety, přičemž převažují neaspirované tvary. Dalšími výskyty jsou např. *ink^{ch}oust, k^{ch}lubovna, k^{ch}oupej*. Zdá se, že poněkud častější je aspirace na začátku slova, což asi souvisí s přízvukem. Aspirace hlásky *t* se podle auditivní percepce nevyskytuje vůbec.

	výskyt	s aspirací	bez aspirace
<i>p</i>	na začátku slova	22 (18,64 %)	96 (81,36 %)
	uprostřed slova	5 (18,52 %)	22 (81,48 %)
<i>k</i>	na začátku slova	19 (31,15 %)	42 (68,85 %)
	uprostřed slova	4 (13,79 %)	25 (86,21 %)
celkem		50 (21,28 %)	185 (78,72 %)

Tabulka 10: Aspirace *p, k*

6.4.2 Výslovnost některých jednotlivých slov

Změny ve výslovnosti na základě vlivu cizích jazyků se týkají změn ve znělosti v případech jako *s > z* (např. *zúl*) a *z > s* (4 doklady ve slovech *fasole* /srov. polské *fasola* s vyslovovaným [s]/, *bensín*). Zřejmě také vlivem němčiny se původní *v* vyslovuje jako *f* v těchto případech: *dfje* (1krát), *oprafdu* (7krát) a dále na úplném začátku slova (*fidřiš, fipadalo, Frařislař, fnučka*, celkem 5krát). S odlišným postavením opozice znělosti a napjatosti v německém fonologickém systému souvisí pravděpodobně také výslovnost *hlad*

> *chlad* (kolik d'et'í chladi umrzelo; v podobě s *h* se ale slovo objevuje ve 3 dokladech). Z kontextu je patrné, že se nejedná o progresivní asimilaci. Některá slova mají znělost podle německé výslovnosti, např. *na gitarže*, *zofť*. Polská výslovnost stojí za fonetickou podobou slov jako *švjet*, *Šněška*, *spokojně*. Polská dispalatalizace se projevuje jen ojediněle, např. *dvoj lata* (dvě léta), *s kršanem* (s křenem), snad *mala* (tj. *měla*, dva výskyty; pol. *mia-*) – nejde-li o slovakismus (srov. 1krát *bol* m. *bil*, 1krát *som* m. *sem*). Vlivem polštiny se objevuje dvakrát doložená výslovnost *po němjecku*, po jednom výskytu se objevuje změkčení u slov *cukíni* (pol. *cukinia* ‚cuketa‘) a *kd'e* (i zde je shoda se slovenštinou, srov. i polské *gdzie*). V ojedinělém případě dochází k přeskupení hlásek *smačnego* > *šmaknego*. Délka ve výslovnosti německého *Maschine* ovlivnila zřejmě délku českého tvaru *mašíny*: *tam jedou ti mašíni*. Německá výslovnost stojí také za tvrdým *ti* ve slově *Martin* (11krát).

6.4.3 Rozložená výslovnost souhlásky ř

Kontakt s cizími jazyky zřejmě spolupůsobil také při ztrátě českého fonému /ř/. Na vyslovení náročná souhláska *ř* je v nahrávkách rozložena vždy, případně je zcela nahrazena jinou hláskou. Hláska *ř* se rozkládá na souhláskové skupiny *rš*, *rz* nebo *rž*. V nahrávkách se vyskytuje celkem 671 dokladů možných pozic *ř*, a to v této distribuci:

	počet výskytů	příklad
rozloženo: <i>rš</i>	351 (52,31 %)	<i>pršijede, peprš</i>
rozloženo: <i>rž</i>	143 (21,31 %)	<i>držívejč, zárží</i>
rozloženo: <i>rz</i>	143 (21,31 %)	<i>zrzejmje, zemrzel</i>
nahrazeno: <i>č</i>	19 (2,83 %)	<i>čeba, Čech Sekirách</i>
nahrazeno: <i>r</i>	13 (1,94 %)	<i>hospodárství</i>
nahrazeno: <i>ch</i>	1 (0,15 %)	<i>cheba</i> (m. třeba)
nahrazeno: <i>s</i>	1 (0,15 %)	<i>farás</i>

Tabulka 11: Výslovnost souhlásky ř

Výskyt znělých a neznělých variant (*rš* vs. *rž* a též *rz*) je typicky výsledkem asimilačních poměrů. Kombinace *r* + sykavka zcela dominují (tvoří cca 95 % výskytů), přičemž *r* + tupá sykavka tvoří cca tři čtvrtiny výskytů. Kromě rozložení na kombinaci *r* + sykavka bylo dále výjimečně zachyceno nahrazení pomocí *č*, *r* a zcela okrajově pomocí *ch* a *s*.

V několika případech výslovnost mezi rozložením a nahrazením *ř* v auditivní percepci kolísá a bylo by potřeba pro přesnější a spolehlivější rozbor použít specializovaných fonetických programů. Jedná se o následující výskyty: *hospodárství* (1krát) a *hospodáržství* (3krát), číslovka *tři* se objevuje s *rš* (32krát), *rž* (3krát) a *č* (1krát) a nejvíce rozkolísané je příslovce *tršeba* (16krát), *tržeba* (13krát), *trzeba* (2krát), *čeba* (18krát) a *cheba* (1krát), kolísá také *farárž* (2), *farárš* (1) a *farás* (1krát). Roli při rozložení */ř/* tu jistě hrála také polština, srov. například polské *trzeba*.

Do výskytů jsem započítala také dubletu *porát* (12krát; podle ČJA 5, s. 325, je typická pro severní polovinu Čech a je zachycena i v Husinci) a *poržát* (10krát), avšak s vědomím toho, že v podobě *porát* může jít spíše o pravidelný archaický kontinuant první pračeské depalatalizace.¹²⁷ Stejně tak podoba *hospodárství* může být archaismem, totiž důsledkem druhé pračeské depalatalizace (ČJA 5, s. 322). Pokud přijmeme tento výklad, náhrada */ř/* pouhým *r* by nebyla doložena.

¹²⁷ Komárek (2012, s. 87).

6.5 Další jevy

Z méně důležitých jevů bych chtěla zmínit nejprve jednotlivosti a dále samostatně v podkapitolách některé další jevy, zejména projevy tzv. změn v proudu řeči. Pravděpodobně následkem analogie k adjektivu *zbouraný* se vyskytuje (město) *bilo zbouržení*, *šecko bilo rozbouření*, *fšecko zbourili*. Vždy je vyslovována samohláska *u* v číslovkách *sedum* (23 dokladů) a *osum* (21 dokladů). V nahrávkách se celkem 38krát objevují číslovky typu *štiri* (*štrnác* apod.), téměř vždy s disimilací *čt* > *št* (resp. vlastně zjednodušením *tšt* > *št*), jen v jednom dokladu se vyskytuje *čtvrťi*. Analogické podoby příčestí *začli*, *začla*, *začlo* (7krát) zachytil ČJA 4, s. 563 (mapována podoba *začla*), v svč. oblasti jen zřídka a jako dubletní (jako jediná je uvedena pro Husinec, viz tamtéž, s. 564). Adjektiva *takí*, *takej*, *taká* (např. *takí malí spjevníček*; celkem 8 dokladů) jsou asi kontinuanty staročeského *taký*. Podoby feminin *sekňic* (1krát) a *vesňic* (7krát) dosvědčují příklon k typu *píseň*, obvyklý v nářečí v Čechách u různých feminin (ČJA 4, s. 56).

6.5.1 Tzv. stahování

Novějšímu stahování podleho zájmeno *nejakí*, adverbium *nejak* apod., v tomto případě je jen 8 dokladů na nestaženou skupinu, podstatně převažuje podoba stažená, např. *já to ňák nemožu* (148 dokladů – 94,87 %). Lze sem přiřadit také tvary *d'ál*, *d'áli* (tj. *dělal*, *dělali*) apod. Celkem se toto sloveso objevuje ve 147 dokladech, z toho *d'ál-* je doloženo 48krát (32,65 %, např. *uš to ud'áli jinak*). Jeden případ je přechodový, objevuje se sice bez souhlásky *l*, ale se splývavou výslovností (*d'e_ali*).

6.5.2 Zjednodušování souhláskových skupin

Zjednodušování souhláskových skupin v rámci změn v proudu řeči je hojně doloženo, např. pokud jde o pobočnou slabiku, v kladných podobách slovesa *být* dochází téměř systematicky k jejímu zániku (jediný případ se zachovaným náslovným *js-* je *to jsou dva*), dalším dokladem na týž jev je slovo *žički* (1krát). Počáteční *j* je důsledně vynecháváno v případě *menovat*, *méno* a jeho zúžené podobě *míno* (která počtem výskytů 6 nad dvěma výskyty nezúžené varianty převažuje), celkem v 51 dokladech, a dále v přítomných tvarech slovesa *jít* (8krát, např. *jak to de nejlepší*), kdežto pokud se toto

sloveso vyskytuje s prefixem, dochází ke kolísání (*pude* jednou, *pujdeme* jednou, *pršíde* 5krát, *pršijde* 11krát).

	výskyt	odsunuto	neodsunuto
<i>js > s</i>	tvary slovesa <i>být (ste)</i>	730 (99,86 %)	1 (0,14 %)
<i>jd > d</i>	<i>du, deme</i>	8	0
<i>jm > m</i>	tvary slovesa <i>menovat, méno, míno</i>	51 (100 %)	0
<i>dn > n</i>	<i>neska</i>	2	1
<i>gd > d</i>	<i>dibi, diš, de</i> apod.	254 (85,23 %)	44 (14,77 %)
<i>fš > š</i>	<i>šecko, šelijakí, šude</i>	163 (46,44 %)	188 (53,56 %)
<i>vz > z</i>	<i>zali</i>	1	5
<i>vd > d</i>	<i>dolki</i>	2	0
<i>fš > š</i>	<i>šecko, šelijakí, šude</i>	163 (46,44 %)	188 (53,56 %)
<i>vžd > zd, d</i>	<i>dicki, diť</i> apod.	156 (99,36 %)	1 (0,64 %) ¹²⁸
<i>vs > s</i>	<i>spomněl</i>	1	3
<i>tk > k</i>	<i>kalcovat</i>	2	0
<i>chc > c</i>	<i>ce</i> (m. <i>chce</i>)	1 (5 %)	19 (95 %)
<i>kv > k</i>	<i>kúli</i>	1	2
<i>zmň > zň</i>	<i>zňeňilo</i>	1	1
<i>scvrkl > svrkl</i>	<i>svrklí</i>	1	0
<i>kt > k</i>	<i>kerí</i>	25 (86,21 %)	4 (13,79 %)

Tabulka 12: Odsouvání souhlásek ze začátku slova (u dvojic se součtem výskytů menším než 10 neuvádím procenta)

¹²⁸ Doklad je reprezentován tvarem *zdicki*.

Souhlásky jsou odsouvány z pozice uvnitř slova v dokladech zaznamenaných v následující tabulce.

	výskyt	odsunuto	neodsunuto
<i>jd > d</i> po prefixu	<i>pudu, pršíde</i>	6 (33,33 %)	12 (66,67 %)
<i>stl/sl > s</i>	<i>jesi, misim, posouchal</i>	113 (86,92 %)	17 (13,08 %)
<i>stň > sň,</i> <i>stk > sk</i>	<i>vlasně, líski</i>	4 (33,33 %)	8 (66,67 %)
<i>zm > m</i>	v souhl. skupinách slovesa <i>vzít</i> (<i>vemu, analogicky vemte</i> apod.)	11 (91,67 %)	1 (8,33 %)
<i>hl > l</i>	<i>mohli > moli</i>	2 (15,38 %)	11 (84,62 %)
<i>jč > č</i>	<i>pučit</i>	2	0
<i>zd' > z</i>	<i>jezil</i>	1 (9,09 %)	10 (90,91 %)
<i>šs > s</i>	<i>muskej</i>	8	0

Tabulka 13: Odsouvání souhlásek z pozice uvnitř nebo na konci slova (u dvojic se součtem výskytů menším než 10 neuvádím procenta)

K *ještě* a variantám viz 6.3.2. Koncové *-k* odpadává velmi často u tázací částice *copak* (124 : 25, tj. 83,22 % : 16,78 %).

6.5.3 Haplologie

Vynechání celé slabiky vlivem haplologie je v nahrávkách registrováno jen výjimečně, jedná se o spojení *s tím direktom* m. *s tím direktorem* a dále *k tomu alergoloj*.

6.6 Shrnutí vlastní analýzy nahrávek z hlediska hláskosloví

Z celočeských rysů jsou všechny nejvýznamnější změny zachyceny s vysokou frekvencí. Téměř stoprocentně dochází k úženi $\acute{e} > \acute{i}$ (98,93 %), diftongizace $\acute{i} > ej$ se nevyskytuje pouze v předponě *ví-*, celkově má však také velmi vysoké procento zastoupení (91,11 %). Stejně tak dochází často k výslovnosti s protetickým *v* (74,86 %), v tomto případě je ale zajímavé srovnání výskytu s protezí v substantivu *vokno*, které je ve výše shrnuté literatuře (Kubín i Voráč a Jančák) uváděno jako reprezentativní doklad výskytu proteze, ale v nahrávkách mé informátorky se objevuje 3krát, z toho s protezí jen jednou. Téměř stoprocentně (94,44 %, avšak dokladů je poměrně málo) dochází k odstranění *l* v původní pobočné slabice slovesných tvarů typu *řekl*. Většina charakteristických rysů společných pro česká nářečí v užším smyslu je v nahrávkách zastoupena ve velké míře, avšak některé se nevyskytly (velmi řídce jsou zastoupeny potenciální pozice pro diftongizaci $\acute{u} > ou$ na začátku slabiky a vůbec se nevyskytla skupina *sh-*).

Z rysů severovýchodočeských a středočeských stále dobře zachovalé mj. krácení vysokých vokálů nepřízvučných slabik, např. u kmenotvorného *í* ve slovesných tvarech 4. prezenní třídy (*musím/musim*) je doloženo v 79,27 %. U některých dalších rysů byl zachycen jen malý počet potenciálních pozic, například u diftongizace $\acute{i} > ej$.

Pokud jde o typické severovýchodočeské rysy a rysy okrajových úseků, nebyly zachyceny v tak vysoké míře jako většina rysů celočeských. Například neslabičné μ na konci zavřených slabik bylo zaznamenáno pouze cca v pětině možných pozic, kdežto zhruba v 80 % případů byla vyslovena retozubná hláska (*v/f*). Ze severovýchodočeských rysů zmiňují všechny studie popsané v kapitole 4 jako výrazný rys důslednou výslovnost znělých souhlásek na koncích promluvových úseků, tedy na místech, kde v jiných českých nářečích proběhla asimilace znělosti. Tento rys se ale v mluvě informátorky téměř vytratil, protože až na výjimky dochází k důsledné asimilaci znělosti. Ani v případě kvantitativních poměrů (krácení, dloužení) jsme nezjistili tak vysokou míru změn typických pro severovýchodočeskou oblast, jaká by se dala čekat. Poměrně dobře je oproti tomu alespoň u některých slov doložena likvidace fonému */j/* ve skupině *ji-/jí-* na začátku slabiky. Zřídka byly zachyceny i některé archaické rysy (palatální infinitivní koncovka *-t'*, asimilace typu *jennou*, epentetické *j* či posuny v distribuci předložek), nejvýraznějším starobylým a velmi dobře doloženým rysem je ztráta jotace po retnicích, nejčastěji v původní skupině *mě*. Kubín (1931, s. 193) zmiňuje tři případy, ve kterých dochází ke ztrátě jotace vždy: *pameť*,

mesto a *pet*. V nahrávkách se ale číslovka *pet* se ztrátou jotace vyskytuje velice omezeně (pouze jednou), zbylé dva případy jsou dokonce vysloveny s jotací vždy. Minimálně v těchto případech tedy tento rys mizí.

Vlivy cizích jazyků jsou v hláskoslovné rovině dobře doloženy. Pokud jde o vliv němčiny, cca v pětině možných pozic se vyskytuje aspirace hlásek *p* a *k*, dále němčina zřetelně ovlivňuje znělostní poměry. Vliv polštiny je patrný u výslovnosti jednotlivých slov (např. *švjet*, *lata* ad.). Kontakt s cizími jazyky zřejmě spolupůsobil také na vznik rozložené, případně zjednodušené výslovnosti hlásky *ř* – tuto hlásku už nebyla informátorka schopna artikulovat ortofonicky.

V idiolektu informátorky, alespoň pokud lze soudit podle rysů zachycených v nahrávkách, zůstaly zachovány nejvíce celočeské rysy. Mnohé severovýchodočeské rysy, které zároveň ukazují na výchozí lokalitu českojazyčných obyvatel Střelínska, jsou v nahrávkách dobře zastoupeny, ale některé z nich se už uplatňují málo. Lze také vysledovat, že kontaktní jazyky (zvláště polština a němčina) mají na mluvu informátorky výrazný vliv.

7 Závěr

Český jazykový ostrov na Střelínsku se – podobně jako některé další – potýká s problémem postupného zanikání a vymírání. Proto je materiál sebraný při terénním výzkumu pro českou dialektologii velmi cenný, zvláště i z toho hlediska, že česká menšina na Střelínsku už prakticky zanikla a pod vlivem bilingvismu jsou jazykové schopnosti mluvčích v češtině velmi oslabené.

Cílem práce bylo podat informace o charakteristice hláskosloví posledních mluvčích plynulé češtiny v Husinci na Střelínsku. Hláskoslovná analýza vycházela z předpokladu, že výchozí lokalita českých emigrantů na Střelínsko bylo Královéhradecko, které se v literatuře objevuje na základě údajů uvedených v nejstarších husineckých matrikách a je potvrzeno předchozími jazykovými výzkumy. V práci jsem sledovala výskyt rysů celočeských, rysů společných středočeské a severovýchodočeské oblasti, dále rysů severovýchodočeských a okrajových úseků a vybraných kontaktních jevů. Měla jsem nakonec možnost získat nahrávky pouze od jedné informátorky.

Nejprve jsem se soustředila na celočeské rysy, které jsou v mluvě informátorky poměrně velmi stabilní (z celočeských rysů nejsou ovšem doloženy potenciální změny ve výslovnosti skupiny *sh* ani změna *ú > ou* v iniciální pozici). Diftongizace *y > ej* se v celkovém počtu provedené diftongizace blíží 90 %, výskyt protetického *v* je sice méně frekventovaný rys, ale stále převažuje (z možných pozic pro protezi je obsazeno téměř 75 %). Nejsilnějším rysem se ukázalo být úžení *é > í*, které má ve všech pozicích velmi vysokou frekvenci. Téměř důsledně taky zaniká *l* v *l*-ových přičestích sg M. Z celočeských rysů nejsou doloženy potenciální změny ve výslovnosti skupiny *sh* ani změna *ú > ou* v iniciální pozici.

Pokud jde o rysy zejména nebo výhradně severovýchodočeské, a to včetně okrajových úseků, je dobře doloženo krácení vysokých vokálů, vyskytuje se emfatické dloužení, diftongizace *í > ej* po *c, z* (poslední dva jevy mají v nahrávkách celkově malý počet potenciálních pozic). Za doložený archaismus lze považovat *s > c, š > č*, dále reliktní bilabiální *w*, odstranění náslovného *j* před *i/i/e* (na domácím území jev typický zejména pro svč. okraje), změnu *dn > nn*, palatální infinitivní koncovku *-ť*, vkladné *j* i změny v distribuci předložek. Nejtypičtějším archaismem husinecké češtiny zastoupeným v mluvě informátorky je ztráta jotace po retnicích, která se vyskytla 223krát z možných 505 pozic, tj. ve zhruba 44 % případů, přičemž podle ČJA 5 (s. 332) byl tento jev již v době jeho

terénních výzkumů vzácným archaismem. Za další přínos práce považují doplnění údajů ČJA o některých variantních podobách doložených v husinecké češtině.

Orientační srovnání s mluvou nejstarší venkovské generace na Lomnicku, kterou zkoumala Maierová (2016), ukazuje u srovnatelných rysů velkou podobnost (viz Tabulka 14). Rozdíly mohou být dány tím, že Maierová zkoumala více mluvčích různého věku v rámci nejstarší populace, dále ne/započtením některých kulturních slov, četností konkrétních lexémů, zachovalostí nářečí atd. V obou výzkumech se však níže uvedené celočeské rysy chovají nepřekvapivě jako poměrně velmi pevné (jsou v horní třetině frekvenční škály), nejpevnější postavení má úžení. Naopak za labilní a ustupující jev lze označit severovýchodočeské neslabičné *u* na konci zavřených slabik, ocitající se v dolní třetině frekvenční škály.

	Lomnicko (nejstarší generace, venkov) – data podle Maierové (2016)	informátorka Střelínsko
<i>é > i</i>	100 %	99 % (vybrané pozice)
odpadnutí pobočné slabiky v typu <i>řekl</i>	nekvantifikováno	94 % (málo dokladů)
<i>ý > ej</i>	95 %	91 %
protetické <i>v</i>	84 %	75 %
neslabičné <i>u</i> na konci zavřených slabik	29 %	21 %

Tabulka 14: Srovnání četnosti hláskoslovných rysů u střelínské informátorky a na Lomnicku (procenta jsou zaokrouhlena na celá čísla)

Vzhledem k tomu, že informátorka češtinu aktivně používá už minimálně (během telefonátů s bratrem), je tedy zřejmé, že i proto budou mít další jazyky (němčina a polština, oběma jazyky mluví informátorka podstatně více než česky) velký vliv na současný stav její češtiny. Z hláskoslovného hlediska se tyto kontaktní vlivy odráží nejvíce v aspiraci hlásek *p* (*p^{ch}jeknej*, *op^{ch}ravdu*, *p^{ch}rali*) a *k* (*k^{ch}lubovna*, *uk^{ch}rojim*), systematickém rozložení *ř* a dále ve výslovnosti jednotlivých slov (např. *po němjecku*), kromě toho samozřejmě také v lexiku (např. *zouza* ‚omáčka‘, něm. Soße). Otázkou je, nakolik lze charakter idiolektu informátorky zobecnit pro zanikající střelínskou češtinu (já jsem se během výzkumu kromě mé informátorky dozvěděla ještě o dvou dalších mluvčích) – všichni tito mluvčí jsou vrstevníci, jejich zázemí je podobné a češtinu, němčinu a polštinu užívají zhruba obdobně jako informátorka.

Předpokládané východisko husinecké kolonizace na Královéhradecku (Opočensko, Náchodsko) se zdá být podporováno několika zachycenými rysy. Kromě dobře doložené ztráty jotace po retnicích (typické kdysi pro petácká nářečí na Litomyšlsku) je to například podoba *dúle* (ČJA 5, s. 519), změna *ct > st* (ČJA 5, s. 453), z morfologických jevů genitiv singuláru feminin typu *u tej mej sousetki*, *u Lelkovej*, *s tej strani* (ČJA 4, s. 307, ho jako systematický situuje do východního Královéhradecka) nebo analogické prezentní tvary slovesa *moci*, v nahrávkách se 35krát objevilo *može* „může“ (ČJA 4, s. 425, zachytil tuto podobu na izolovaném území Náchodsku). Východočeské prvky se nacházejí také v lexiku, např. v dokladu *s klickem* „klackem“ (*dokola chalupi sme hnali s košťetem nebo s klickem ňákim*) – Machek (1997, s. 250) uvádí podobu *klicek* jako východočeskou.

Pro českou dialektologii by jistě bylo přínosné ve výzkumu střelínské češtiny pokračovat, dokud je ještě možné se na informátory obrátit, případně dále pracovat s mnou pořízenými nahrávkami např. právě na rovině lexika nebo tvarosloví. Zároveň by bylo zajímavé sledovat, nakolik se od sebe liší mluva Čechů žijících na Střelínsku s jejich vrstevníky, husineckými rodáky, kteří se po druhé světové válce vrátili do Čech, protože – jak už jsem vyslovila tuto domněnku výše – z vlastního setkání s nimi lze bez hlubšího zkoumání poznat, že úroveň češtiny těch, kteří od svých mladých let žijí na českém území, se zásadně neliší od češtiny mé informátorky, která žije celý život v Polsku.

8 Seznam použité literatury

Citovaná literatura

E-zdroje:

Exulant, zapsaný spolek. [online]. Cit. 2018-03-28. <<http://exulant.evangelnet.cz/>>.

Nový encyklopedický slovník češtiny. [online]. Cit. 2019-04-30. <<https://www.czechency.org/>>

TAGLIAMONTE, S. A. (2006): Appendix B. In: S. A. Tagliamonte, *Analysing Sociolinguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press. Příloha Appendix B dostupná též online. Cit. 2018-04-12. <<http://www.cambridge.org/us/academic/subjects/languages-linguistics/discourse-analysis/analysing-sociolinguistic-variation#8YcKGHPEZjwmUb6D.97>>.

Publikace:

ANDRLOVÁ FIDLEROVÁ, A. (2017): Duchovní život českých sympatizantů obnovené Jednoty z Husince u Střelína v dlouhém 18. století, popsány na základě ojedinělého rukopisného pramene. In: *Cornova. Revue České společnosti pro výzkum 18. století a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, roč. 7, č. 1, s. 99–122.

BACHMANN, L. (2001): *Nářečí na Vysokomýtsku*. Praha: Academia.

BACHMANNOVÁ, J. (2001): Svědectví archivních magnetofonových nahrávek o jazyce českých enkláv v Polsku. In: *Naše řeč*, roč. 84, č. 4, s. 184–191.

BACHMANNOVÁ, J. – JANČÁK, P. (2002): *Jak se mluvilo v českých vesnicích v cizině. Autentické zvukové ukázky z českých nářečí*. Praha: Academia.

BALHAR, J. a kol. (1992–2011): *Český jazykový atlas I–V, Dodatky*. Praha: Academia.

BĚLIČ, J. (1972): *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

DEJMEK, B. (1981): *Mluva nejstarší generace Hradce Králové*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta v Hradci Králové.

DEJMEK, B. (1987): *Běžně mluvený jazyk nejmladší generace Hradce Králové*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta v Hradci Králové.

FRINTA, A. (1913): Čeština emigrantských osad v Prusku. In: *Sborník filologický* 4, s. 207–231.

HEROLDOVÁ, I. (1971): *Život a kultura českých exulantů z 18. století*. Praha: Československá akademie věd, Ústav pro etnografii a folkloristiku.

- HEROLDOVÁ, I. (2001): Vystěhovalectví do pruského Slezska v pol. 18. stol. In: *Sborník referátů ze semináře „Historie emigrace z českých zemí“, který se konal při příležitosti Setkání krajanů v Mladé Boleslavi 22.–25. 6. 2000*. Mladá Boleslav: Okresní muzeum, s. 29–33.
- HORSKÝ, J. (2007): Příspěvek k problému sebetematizace českých tajných nekatolíků. In: Z. R. Nešpor (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Ústí nad Labem: Albis international, s. 352–363.
- Interní materiál pro potřeby nahrávání českých zahraničních společenství (rukopis. ÚČJTK FF UK Praha, 2016).
- JANČÁK, P. (1974): Frekvence hlavních hláskoslovných znaků v mluvě pražské mládeže. In: *Naše řeč*, roč. 57, č. 4, s. 191–200.
- JANČÁK, P. (1993): Survival of the Czech dialect in Communities Abroad: A Comparison of Czech in Střelín and Daruvar. In: E. Eckert (ed.), *Varieties of Czech. Studies in Czech Sociolinguistics*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi, s. 262–275.
- JANČÁK, P. (1994): Jazykové svědectví o původu českého osídlení na Střelínsku u Vratislavi. In: *Naše řeč*, roč. 77, č. 5, s. 139–146.
- JANČÁKOVÁ, J. (1974): Frekvence základních obecně českých hláskoslovných jevů v nářečních projevech. In: *Naše řeč*, roč. 57, č. 4, s. 183–191.
- JANČÁKOVÁ, J. – JANČÁK, P. (2004): *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*. Praha: Karolinum.
- KOMÁREK, M. (2012): *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host.
- KUBÍN, J. Š. (1931): *České emigrantské osady v Pruském Slezsku. Čechové štrálsktí*. Praha: Československý ústav zahraniční.
- LAMPRECHT, A. a kol. (1976): *České nářeční texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- MACHEK, V. (1997): *Etymologický slovník jazyka českého*, reprint 3. vyd. Praha: NLN.
- MAIEROVÁ, J. (2016): *Současný stav mluvy nejstarší generace v lomnickém mikroregionu podkrkonošského okrajového úseku*. Praha: FF UK [nepublikovaná diplomová práce].
- MAREŠOVÁ, H. (2001): *Jazyk české enklávy v polském Zelově*. Olomouc: UP [nepublikovaná disertace].
- NEŠPOR, Z. R. (2004): *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international.

- Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů českých a slovenských* (1951). Česká akademie věd a umění, Dialektologická komise.
- PORÁK, J. (1983): *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova.
- RADETZKI, B. (2016): *Hussinetz – Husinec – Gęsiniel 1749–2013. Pohled do dějin vesnice v dolnoslezském okrese Strehlen – Strzelin (Střelín). V německém, českém a polském jazyce*. Praha: Exulant, zapsaný spolek.
- REJZEK, J. (2015): *Český etymologický slovník*. 3. vyd. Praha: Leda.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, E. (1995): *Země otců*. Praha: Spolek exulantů.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, E. (2001): *Pozváni do Slezska. Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*. Praha: Kalich.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, E. (2005a): Pobělohorští exulanti, jejich odkaz – a co s ním? In: *Informační věstník občanského sdružení Exulant*, č. 20, 2/2005, s. 10–18.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, E. (2005b): *Stručně o pobělohorských exulantech*. Praha: Kalich.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, E. (2007): *Exulantský kazatel: Biografická novela o Václavu Blanickém (1720–1774), zakladateli exulantských kolonií v pruském Slezsku*. Praha: Kalich.
- VACULÍK, J. (2002a): *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- VACULÍK, J. (2002b): *Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- VORÁČ, J. – JANČÁK, P. (1962): K dnešnímu stavu nářečí střelínských Čechů v Polsku. In: *Slavica Pragensia IV*, s. 599–604.

Prostudovaná literatura

- BĚLIČ, J. (1972): K české dialektologické terminologii. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 33, č. 2, s. 169–172.
- BĚLIČ, J. (1988): *Přehled nářečí českého jazyka*. Praha: Univerzita Karlova.
- ČIŽMÁROVÁ, L. (2006): Český jazykový atlas a historické názvosloví. In: I. Janyšková – H. Karlíková (eds.), *Studia etymologica Brunensia 3*. Praha: NLN, s. 47–56.

9 Seznam zkratek

ad.	a další
adj.	adjektivum
anim	životný
apod.	a podobně
F	femininum
inanim	neživotný
kap.	kapitola
M	maskulinum
m.	místo
N	neutrum
např.	například
os.	osoba
p.	pád
pl	množné číslo
příp.	případně
resp.	respektive
sg	jednotné číslo
souhl.	souhláskový
svč.	Severovýchodočeský
tj.	to je
tzv.	takzvaný
vs.	versus
zájm.	zájmeno

Příloha 1: Transkribované ukázky nahrávek

A když jste byli malí potom tady, hráli jste si z dětmi z vesnice?

No prauða. To fšeci, co d'eťi, p^{ch}rali sme se.

Prali jste se?

Hráli sme si, a ješe mám, jak sme bidleli tam f Dembňikách, f Ajchvaldu, tak ti lid'i, co mi sme, diš pak moje teta jela do Čech, tak tam pršišli pak Poláci do tej, do, a tam bili trši d'eťi, ona bila kantorka, učitelka, on taki. No ale pak se vist'ehovali, mi sme se vist'ehovali, já dodnes s ňima mám kontakt eše. Jeden bidlí ve Vratíslavi a jeho sestra a jedna tet' zemrzela, tamten mjesíc. Ale s t'ema rodičama, mi sme dobrze s ňima žili, op^{ch}rauðu. Diš ňegdi bila bída, bila ňegdi bída, tag diš sem tej ženckej šla, tak dicki mne pomohla, ta učitelka. Op^{ch}rauðu. Jak to je mezi lidma, fšude sou dobrí a zlí lid'i. A ňegdi aňi nejsou tak zlí, ale sou takoví voškliví, takoví, nevjeďej jak a co.

V čem byla největší bída, pamatujete si to?

Ve všem bilo. Ti naše lid'i, ti ženckí, ne_umeli mluvit po polsku, museli ti nejhorší práce d'elat, ne? No, to tak bilo po vojne, to se aňi jeden nemusí d'ívit. To tak, tak to je. Ale, ale mi d'eťi, nám to tak bilo stejní trochu tu, tam, ale šeckí se starali ňejak. A pak s časem ti lidi, co pršišli votamtat' cem, ti taki bili bídní. Taki je vihod'ili, museli, pár ned'el bili na, neš sem se dostali, tak ňegd'e museli tak dlouho jet, f tich, f tom vlaki ňegde sed'eli, f takovejch f tich vagonách a šecko. A voňi tam a nebili to zviklí tak jak to tadi bilo, ne? To, tak. Ne, to bili iní časi a tet'ka, coba tet' lidem se de dobrze, ješe ňigdi ňikomu tak nešlo dobrze, jak tet'. Oprafðu. To jest. Ale narzikaj, naržikaj ňákí to. No ale tak, já nemožu narzikat na ňikoho, já sem f práci sem dobrze žila se fšem. A sou ňákí no, po vojne to fšelíjak bilo, jako mi d'eťi mi sme to_aňi nedostali tak sebou ne, co se d'elo. Ale ti starší ňákí museli vitrpet ňeco. Ale to proto, že to bili eš'e jako Němci tadi.

To je pravda.

Je to takoví fšelíjakí. Ale tet'_uš tolik let, uš se aňi nepamatuje.

Když jste říkala, že musely ty ženský dělat ty nejhorší práce, tak to bylo co třeba?

No, copak mohli. Fabriki takoví nebili tadi ňákí.

Ve Střelíně byla přádelna?

Ale to, ta pršádelna ta bila až do ko, do voj, do konce vojny.

Ano, ano.

A pak to bilo šecko rozbití, vipálení. Tak_už nebili ti. Tak pak jeli, mnoho jelo pak do Čech, do Libafských a tam, že tam zas také bili. Muj stríc jeden vod mámi ten bratr, ten taki tam pršeci jel. Taki tadi bil, ale voňi do vojska taki, museli pak do vojska fšeckí. Pršeci museli do vojska, ne? Ale tak po vojno, to museli, cestí metali, choďili do lesa d'elat, no_ale to tet' taki ješ'e, cest'i_uš nemetaj tet' ženckí, no, pršeci maj to jinák šecko. Ale tenkrát tak to bilo, museli choďit na ti dvori, na polata tam d'elat, coba tet' jedou ti mašíni, hektari fšecko udělaj za jeden den do ví kolik. A držívejce to muse, eš'e tadi mnoho rzepa taki se sázelo a to fšecko museli d'elat ženckí, ne? Ručne to šecko se d'álo. A tet'? Deba, u nás neňi ve vesňici aňi jedna kráva, aňi jeden kůň, aňi jedno prasátko.

Aha.

Sou dva, co hospodarzej eš'e. A ti maj šeckí ti polata, ale na tich polatech to je, jakpak se to menuje, rzepák, ten co olej s toho d'elaj.

Řepka?

Rzepka se to menuje, no. Rzepák u nás rzeknou.

...

A ve škole jste se učili česky?

Trochu, tag víc bilo polski, ale trochu po česku taki. To česki trochu sme se učili.

A německy taky? Ne, jenom česky a polsky?

A nevím, jesi bilo ruski ješe k tomu misím, něgde sem se ruski učila, ale teť nevím, f kerej škole to už bilo pak, jesi pak, ne tadi ve škole. Ach, ale ten ruski, trošku se rozumí. Diš se _umí po česku, po polsku tak trochu, no.

A co jste měla ráda, když jste chodila do školy? Bavilo vás to?

Chod'ili sme rád'i do školi, ale mi sme mnoho spívali ve škole a poržát se něco d'elo f tí škole, bilo to p^{ch}jekní. No chod'ili sme rád'i do školi, tak mje se zdá. No, učít sem se čeba ňák, no sem se učila ňejak tam.

Pamatujete si, co jste zpívali?

Fšeckí ti českí takoví písnički, no, fšelijakí. Ale ti, takoví ti víc tadi, takoví ti lidoví tadi, ten jakpa se, já mám takoví malički spjevniček, takí malički, ale teť tam spí, to ješt'e tam nechci to pokazit. Fšeckí ti takoví písnički k^{ch}rátkí jako Ach sinku, sinku, Černé oči, jakpa ta, Holka modrooká, to ti šeckí ti takoví písnički, fšeckí skoro znám. A diš slova _uš nepamatuju, ale Na tu sfatú Katarínu, katarínsku neđelu. Tak sme museli spívat Hej rup, hola hej, hej rup, hola hej, **do práce se dej. Dneska chlapci, to jinak, to je jinak, dnes d'eláme pro sebe, vihrňme si rukávi, diš se práce...** hej rup, hola hej, do práce se d'ej, dej. Ach Bože, už nevím. A fšelijakí takoví sme museli himni, polskej, českéj, no slovenskéj, ruskej a eše mezinárodúfka, jakpa to,... To _uš nespíváte, to mi komunist'i sme šecko spívali. A dicki se začalo po pruuňi, mje se zdá, že dickí polskej himn, pag bil českéj Gde domof muj a Nat _Tatrou sa. A Natatrousa blíska a já, mi sme spívali **Natatrousa**, a natatrousa, coba to je na tatrousa, ne natatrousa, a aš _uš jakpa sem si misela, copa to je, a to na, nat Tatrou sa blíska, ne? Nat Tatrou sa blíska, hromi d'ivobijou. Mi natatrousa. Ach so te dá, heski sme spívali. A meli sme takovej p^{ch}jeknej pjeveckej kroužek a taneční a fšelijakího sme d'áli.

Ve škole?

No.

A učitelé byli hodní?

Mje se zdá, že moc hodní, že si porad'ili s takovou bandou, jak. No jo, diš koukni, štiricet p^{ch}jet aš štiricet osum, právje štiri léta ňigdo nechod'il do školi a teť ti ročníki šeckí, ti málí _aš, a taki ti, co bili deset, pag už bili štrnác let nechod'ili ti leta, ne. Museli to šecko ňáko doromadi já nevím jak, já aňi nevím, jak voňi si porad'ili. Že já sem bila deset let a teprf sem do druhej tršídi pršišla. Ale já sem umela číst a ňekterží ne _umeli vůbec číst. A no jo, tak to je. Nás tam, tam chod'ili, ale mnoho neskončilo tu školu, pak d'áli něgde večerňi takovou eksterňiční a debo tak. No, mi sme bili pruuňi tršída, která skončila tu školu, jako skončila, bo ňákí ti šli, sedum let sme tenkrát museli chod'it, a ňekterzí, ti šli _uš po pátej _uš višli, že _uš, bo po šestej a nebo že neskončili tu, potstavová škoua to bila u nás, co rzikali. No a to našek tršída bila ta prvňí, a pak eše bila misím, i že bi to bilo padesát štiri, padesát šest... Ne, depa já sem skončila tu školu, sem mela šesnác, no tak to bilo padesát štiri a pak ješe tršeba jedna nebo dve eše tršídi skončili a pak už nebila ta škola. Pak _uš bila polská škola. Muj bratr, muj bratr taki skončil eše _a ten bil pak f tom techňikum tadi ve mjest'e, a diž bil patnác, tak pak vijeli do Německa, tak tam, tam potom se vi _učil. A ne _umel aňi po německu ňic, diš jel do to _o Německa.

A s kým jeli?

S má, von s mámou jel.

S mámou. A vy už jste byla vdaná.

Jo a já sem votala. A to bila taki bída. Aňi mislet vo tom jedno _uš nechci teť. Tak to bilo takoví. Aj, to se zdálo, že _uš ňigdi človjek se víc v žit'í ne _uvid'í a to, si teťka to, teť to zu, úplně jinak šecko to. Ale jak _uš neňi starej.

...

Tak to bilo.

Zlobili jste ve škole? Nebo to bylo tak, že jste si toho vážili, že zase můžete chodit?

Ne, mi sme, no trochu sme taki misim zlobili tam, ale ne, ale nebili sme takoví náko voškľiví, takoví, ne, to nebilo. Ňegdi nahrávali hoši, no Ňegdi dostali s takovou rákoskou, rákoska se to menovalo, takoví, a, ale tenkrát se eše dostalo biťí, to_eše se ňi nahrávali no, hoši_o a poslouchat sme museli. Ale bilo to dobri. Ňic nám to nezaškodilo. Museli sme sedet po škole Ňegdi, museli sme vostat a dvesta krát napsat „Nebudu to, to d'elat,“ ne. Takove, tak sme tak sed'eli a nerzekneme, že nebudu, nebudu mít na, jakpa, š nevim, nebudume mluvit nebo nebudeme tam Ňeco, tak nebudu, nebudu, nebudu, a to druhi a tak takoví jakobi sloupki to bili, desetkrát... pak Ňegdi na nás zapomňeli, nechali nás po škole hod'inu_a pak, a mňe se to nestalo, ale vot tich <příjm>, a ta máma jeho, ona d'ála poržádek ve škole, a tenkrát_ale já Ňevim, jesi to_uš tenkrát bilo, ale ten <jm> musel vostat taki po škole. A učitel, jesi to bil <jm> nebo <jm>, já nevim, zapomňel, jel do mňesta a_uš bilo tma a <jm> nebo <jm> tak nebo kerej to bil, nepršišel domu, a tak máma pršišla do školi. A ten tam sed'el, že ho Ňigdo nezvoňil domu, ne. Neska to bi učitel vilet'el ze školi a tenkrát, ale to ješ'e d'ecko bi nahrávalo cvalící_ako to. To doma se nesmelo Ňic rzíct na učitele a tet'pa to je, má cera rziká, že to je tak t'eskí učít ve škole tet', že, že porát horší to je. Ňic jeden nesmí a d'et'i d'elaj, co cht'ej, Ňemožeš Ňic s t'im d'elat. Ne, mi sme eš'e meli disciplínu.

To je, tenkrát dostalo dítě od učitele a potom ještě jednou doma.

To doma aňi se nepršiznal, diš se to nedoneslo Ňako domu, š'e doma bi nahrabal.

To je pravda.

Učitel bil svatej, ten co pojdal, to ma, tak to melo bejt.

A ty vaši učitelé toho nezneužívali?

Ne, dobří bili učitele u nás, dobří. Pak diš pršišel ten posled'ňi učitel, ten polski, to trochu Ňákí naržikali, já sem na Ňej nemohla naržikat, ale Ňákí rzikali, že to bili ti časi takoví ti komuňistickí, tagže... Ale ne, bilo to p^{ch}jekní ve škole.

Posílali jste si psaníčka někdy?

Jak?

Jako pod lavicí, že jste si posílali.

Och to_aňi nevim. Ale taki, d'e_ali sme taki hloupost'i... diš sme museli si Ňeco učít na pamňet, tak. Gdiš pršede mnou sed'ela <jm> nebo ta <jm>_a šeckí sme meli ti...

Copy?

Copi fšeckí. Nevim, jesi Ňegdo bil s krátkíma vlasama u nás, tak tu kňihu, s kerej sme to museli tam umňet na pamňet, ne to mezi ti copi se dalo, to_use čtlo_a tam se a tu se mluvilo a tu se čtlo a šlo to jako_a tam...

Aha.

A Ňegdi nás tam, Ňegdi to vid'eli_a fšelijak to bilo. Hloupost'i sme taki d'elali, d'elali sme. Ale to nebili Ňákí takoví, no.

A tak ve škole mohl učitel dávat rákoskou. A doma rodiče taky trestali nějak? Máma vaše?

Och, rouňe, rouňeš, máma taki, och, o nás máma s handrou, po hlave sem s ňi dostala. Jak to d'et'i, ne, máma Ňeco rzekla_a „Nevotfojdej, nevotpojdej“ a uš, co mela pod rukou, tak. Ale je och, fšelijak tomu. Ne ale tak náko nás ne, že bi tak, tak nás trízňili, ne. Nevim, Ňákí táti nebili ki takoví dobří, ach, jako fš, jako dickí, eše tet' v rod'inách to je fšelijak. Žena, muskej taki nejsou f poržátku ne, diš, u nás nebilo.

A byl váš bratr zlobivější, protože byl kluk?

Bm, nevim. Ale diš máma Ňegdi mu cht'ela nahravat tamto, tak ja sem ho bránila, ale Ňegdi sme se taki mi p^{ch}rali mezi se, ó. Ale to bilo šecko, to šecko bilo normální, to nebilo náko

takoví že, náki t'eskí vjeci tak že se d'elali náki šerední lebo něco, ne, ne. Ale hádat sme se hádali, dokola chalupi sme hnali s košťetem nebo s klickem nákim.

A když jste byli malí, tak jste měli zvířata na zahradě nějaký?

Mi sme, mi sme meli kozu! Kozu, slepički máma mela, ach ta koza, dodnes mam ji dost. Museli sme mit tu kozu. A prasátko máma mala dicki jedno nebo dva, no máme něco doma, ne, takle. Zájički bili taki a bratl mel holubi...

...

A, a tet'ka diš vid'ím, jak <jm> negdi přinese tam, co píšou, to nejde číst, to neňi k čtení. A diš rzikaj, že nebudou muset už psát, že, já nevím, mi sme ješe museli s inkou, ink^{ch}a, ink^{ch}aust, cinta, jak poja, inkaust?

Inkoust.

Tak pse, vililo se po nohách. O, to, na, tam na lavici, ne, tam to stáli ti, už zapomněla sem, jak to se šecko menuje, se vililo, a, co to bilo s t'ím.

Nenamáčeli vám do toho copy?

Za to sem dostala pohlavek jednou a nebila sem vina! Nebila sem vina, taková <jm> sed'ela za mnou a strčila mi cop do toho a já sem se vobrátila a sem něco rzekla s, a <jm> to misim bil, skoro mňe dal pohlavek, že, že a musela sem psát pak něco, já sem poja, já sem nebila vina, to neš, no, takový hloupost' se d'álo. Ale s inkoustem, to bilo negdi vopraudu, a taki, diš se psalo, to, to, to nepsalo dobrze a papír bil šerednej, tet'ka maj takový p^{ch}jekní papír no_a přeci nemusí aňi s tím inkoustem. A gdiš negdo mel takový to pero, takový, jakpa se to zas menovalo.

Kuličkový?

Ne, takový pero taklen, s inkoustem, ale co se to tak naplňilo.

Bombičkový, nebo? Plnicí pero?

No, jo jo. Tak to už bilo a já sem našla takový jedno na, na Flígeberku sem šla z mješta a takový p^{ch}jekní sem našla pero a to sem mela kolik let? Tam bila zlatí ten ten f tom, to <jm> náš, můj bratr, eše poja, víš, jakej_ja sem bil zlej, že ti máš takový a já ne? A pak dostali vot mýjo bratra pelikáni a ležej negde ti pera_a nigdo s t'ím nepíše přeci. No jo, takový to je a tolika to koštovalo.

...

Bylinkářky, že jste měli třeba, sbíraly bylinky a léčilo se tím?

A, bi, bilini, já vím, takový bapki dál, držívej tržeba tu bili, že zbírali ti šecki_ale, moje máma ta jenom dicki zbírala co se pak varžilo a sme to pili jako čaj takovej.

Nebyli jste nemocní, když jste byli malí?

Bili sme taki negdi_ale, ale tak držívej se negdo tak tuze nestaral vo teš, herc, tu horečku, horečka se poja, ne, gorončka, ne, japa to, fíve, nu tak to mi cos ti navaržili, nevím co, nákiho lunde, čern, ten bes, takovej, a já vím co, nevím. Ale já nepamatuju, že mi sme tak tuze doktorzili. No jo, jak něco bilo vážního tam, ale já vím, náš, můj bratr, jak mu ho tak ucho bolelo tuze, tak tak mel takovou tu horečku, že já sem šla vokolo, tak sem cítila, jak je teplej, tak máma sáhla tu, brž, bržiza, tu k^{ch}úru, tu nákou ud'ála žábou debo co, pak ud'ála takovou troubu s papíru nebos co, tam dúle bila ta kúra teplí a to tadi na vrchu je takový maličká jenom bilo to a to mu tak vokolo ucha tadi i to mu pomáhalo, pak to p^{ch}rasklo, mi sme pak, viteklo, alebo, se nechod'ilo tak k doktoroj tuze, a ja nepamatuju.

Poradili jste si sami.

Museli sme tak ňak. No negdi diš bilo něco vážního, tak tržeba pak_uš. Já sem ti špricle takový ti iněkce sem dostala jednou peňicilinovi, diš sem bila asi devatenác let, sem dostala deset i vot_toho času sem nigdi víc nemela žá, a to sem mela takovou rímu a tu, tuhlento s tí, ti zátoki, jak mi pojdáme, to bilo šecko, to tak hlava mňe skoro praskla. I vot_toho

času já sem ňigdi víc_uš to nemela. A to je šedesát let tomu to bilo. No jo. A jakpa se menovali po česku, ti co d'et'i vodbíraj ti, u nás, tadi pojali hejbu_a.

Porodní báby?

No ale jak to se rziká, porodňi bábi u vás? Ne, jakpak jinak? Po německu to je hejbabe. A naši pojдали hejbama, ta hejbama <příjm> tu bila_a ta ti d'et'i vodbírala.

Aha, no, porodní báby u nás.

Poroní bábi, poroňi bábi. No jo.

Tak ti tady byly?

No bili, <příjm>, bila stará <příjm>, máma, a pak mela dvje ceri a bila <jm> a <jm>. Jo, jena, jena. A ta <jm>, ale to, to bili takoví kerí oprafdu pomáhali tem, ti vjed'eli, co maj d'elat.

Pamatujete si to, jak to probíhalo?

Já ne, ne, mi to tenkrát, já sem se narod'ila, to misim bila stará <příjm> ješt'e debo <jm> nebo <jm>, nevím kerá, a pak ne, u nás nebili malí d'et'i pak f tom čase, no nebili žádní.

Tak ony pak vždycky obcházely baráky, když něco?

No misim, no asi jo, že vim že jenou sme sed'eli ve škole a vedle <jm> <příjm>, ta práve mela dostat d'ecko a tak misim nevím tak a ti bidleli tam u toho hržiště, tam tak blíska tam ti bidleli, ale vona misim tam sama šla ešt'e k ňim a pak ji na vozejku vezli domú vokolo školi na takom vozejčku a mi d'et'i sme koukali ne a to bila radost.

...

Nepamatujete si, co jste někdy dostala?

Jo, eše, diš sem eše bila menčí, tak sem dostala takovou, takovou pokmštúbe to se menovalo, taková, takoví malí ne, tak mejbl f tom bil_a jako, taková chaloupka maličká, ne, ale to bilo tak, taká sekňička tak a tam bil malí lúžátko lebo stoliček a takoví šelijakí vokínka to mjelo, no, to pukmštúbe to še nazívaúo. No, to še nazívaúo, to je po polsku. A pani, ja to tak nepamatuju dobrze, ale vim že moje mama dicki přsed Vánocma šude ti pani se strat'ili, diš ňegdo mel panenku a dostali novej, novej klejt, novi, ne, a pak na Vánoce tam sed'eli ti pani ustrojení p^{ch}jekně a mama umňela takoví šit p^{ch}jekní a takoví vjeci d'elala, no, taki iním, pro iní d'elala to.

Šila na stroji?

Ne, ale, tak to d'elala, nešila takoví kabáti, takoví ňákí pasinkí_a ňákí takoví_o něco, no, to umela. To bi že ňegdi pro někoho známí_o, ne tak že bi to p^{ch}rodávala debo, ne ne, že panenka sed'ela nová, bila ustrojena, se nedostávalo porát noví vjeci. Ale já nepamatuju tak tuze, tu pukmštúbe to vim, že sem dostala. A pak sem tak túze cht'ela po vojne sem nemela žádnou panenku. A pak sme hráli ve škole, takoví d'ívadlo bilo, bil doktor a holki takoví malí sme stáli, každá musela mít panenku jako d'ecko, ne_a ten doktor. Ale já sem nemela žádnou panu, tak sem si musela pučit jednu, ale mám takoví p^{ch}jekní fotky tadi, no.

Příloha 2: Vzor informovaného souhlasu

Přihláška k účasti

na bakalářské práci **Hláskosloví češtiny v Husinci na Střelínku**
a ve výzkumu **Korpus krajské češtiny**

A. Informace o cílech a průběhu

Cílem obou projektů (**Hláskosloví češtiny v Husinci na Střelínku** a **Korpus krajské češtiny**), které jsou realizovány v rámci Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, je vytvořit databázi rozhovorů s krajany žijícími trvale mimo Českou republiku. Tato databáze má sloužit výhradně k vědeckým a pedagogickým účelům. Účast v této studii nemá pro konkrétní mluvčí žádné individuální přínosy, nicméně nám poskytne možnost lépe porozumět tomu, jak vypadá čeština českých mluvčích trvale žijících v zahraničí, jaká jsou její specifika, nakolik ji ovlivňuje majoritní jazyk a podobně. Účast v projektu nepřináší větší riziko než běžná každodenní činnost. Cílem studie není zjišťovat individuální schopnosti jednotlivců, ale sledovat typické jazykové chování jednotlivých mluvčích.

Originální audionahrávky budou v původní podobě uchovávány v neveřejné databázi. Můžete udělit souhlas s jejich omezeným zpřístupněním dalším registrovaným badatelům. Audionahrávky jsou určeny k přepisu. Na jejich přepisu se budou podílet další osoby (především studenti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy), které budou zavázány k mlčenlivosti o osobních a citlivých údajích z nahrávek a budou informovány o neveřejnosti nahrávek. **Anonymizované přepisy** budou uchovávány a **zveřejněny k širokému užívání** pro badatelské a výukové účely. Anonymizace bude spočívat v odstranění všech osobních či citlivých údajů, které se v nahrávkách případně objeví, jako jsou jména, adresy a jakékoliv další údaje, které by mohly vést k identifikaci zúčastněných jednotlivců. Všechna data budou uchovávána po dobu neurčitou.

Účast ve studii je dobrovolná a souhlas s účastí může být do okamžiku dokončení nahrávání kdykoli odvolán. Publikace výsledků analýz uskutečněných s těmito daty bude vždy prováděna tak, aby se vyloučila možnost identifikace jednotlivých účastníků.

Podepsanou *Přihlášku* si ponechává Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, pro své potřeby dostane účastník výzkumu kopii.

V případě jakýchkoli dotazů je možné obrátit se na kontaktní osobu podílející se na výzkumu Gabrielu Brahovou.

Děkujeme za spolupráci!

Gabriela Brahová
Ústav české jazyka a teorie komunikace FF UK
e-mail: gabriela.brahova@seznam.cz
tel.: +420 773 056 434

B. Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů

Potvrzuji, že jsem se seznámil/-a s informacemi o cílech a průběhu projektů **Hláskosloví češtiny v Husinci na Střelínku** a též **Korpus krajanské češtiny** na straně 1 této *Příhlášky* (dále též jen „výzkum“), že souhlasím s účastí své osoby v tomto výzkumu a že souhlasím

– se zpracováním a uchováním základních osobních údajů (jméno a kontakt) ze strany Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, a to pro účely zpracování dat vzešlých z výzkumu, pro účely případného kontaktování z důvodu zpracování dat vzešlých z výzkumu či z důvodu nabídky účasti na obdobných akcích a pro účely evidence a archivace;

– v rámci výzkumu s pořízením nahrávky rozhovoru a s jeho neveřejným uchováváním na zabezpečeném serveru Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze;

– s volným zveřejněním anonymizovaných přepisů audionahrávek pořízených v rámci výzkumu doplněných o věk a další základní údaje pro badatelské a výukové účely.

Dále prohlašuji, že

– souhlasím/nesouhlasím (nehodící se škrtněte) se zpřístupněním původních audionahrávek pořízených v rámci projektů **Hláskosloví češtiny v Husinci na Střelínku** a **Korpus krajanské češtiny** bez anonymizačních úprav, jinak uchovávaných neveřejně na zabezpečeném serveru Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, registrovaným uživatelům a s umožněním jejich dalšího zpracování pro badatelské a výukové účely třetími osobami.

Potvrzuji, že jsem si vědom/-a toho, že mám právo žádat odstranění dat vzešlých z výzkumu, nebo jejich části, a svých osobních údajů z neveřejné databáze spravované Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze. Jsem si také vědom/-a toho, že jakmile dojde ke zveřejnění dat, není již možné požadovat jejich zneveřejnění (nelze zajistit odstranění všech případných kopií dat u různých uživatelů).

Prohlašuji, že jsem seznámen s právy týkajícími se přístupu k informacím a jejich ochraně podle § 12 a § 21 zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Prohlašuji, že výše uvedené souhlasy poskytuji na dobu neurčitou.

Účastník výzkumu

Jméno a příjmení:

Dne:

Podpis:

Kontakt:

Za Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze

Jméno a příjmení:

Dne:

Podpis:

Kontakt:

Příloha 3: Vzor struktury polořizeného rozhovoru

Plán biografického rozhovoru

Česká společenství v zahraničí

Tradiční společenství

Tento nahrávací plán vychází z plánu Sali Tagliamonte (2005), který vychází z původního plánu Williama Labova (1973) a jeho různých revizí (Poplack 1989, Poplack & Tagliamonte 1991, Tagliamonte 1997, Tagliamonte 1999, 2005).

Moduly by bylo dobré nahrávat v daném pořadí s tím, že však ponecháváme nahrávanému určitou volnost, pokud sám svůj hovor povede určitým směrem. Pokud budou nějaká témata nahrávanému nepříjemná, tak je spíše omezíme a přejdeme k jiným. Není striktně nutné, aby nahrávaný odpovídal na všechny otázky. Některé otázky jsou vhodnější spíše pro starší generaci, jiné spíše pro mladší generaci. Před samotným rozhovorem je potřeba si dotazník dobře projít a na základě dosavadních znalostí o místu a o nahrávaném ho upravit (například se neptat na věci, které už jsou stoprocentně známé apod.).

K rozhovoru se přikládá formulář, který vyplňuje nahrávající. Informace pro tento formulář lze získat přímo prostřednictvím rozhovoru, ale také jinými cestami (například na základě předchozí komunikace s mluvčím). V žádném případě nevyplňujte formulář přímo před nahrávaným, může ho/ji to znervózňovat.

A. MÍSTO

1. Tohle místo/vesnice/městečko atd. je moc hezké/zajímavé/příjemné. Jak dlouho tady žijete?
2. Rodiče jsou taky odtud? Odkud vlastně pochází vaše rodina?
3. Proč se sem vaši předkové přestěhovali?
4. Kolik tady vlastně žije lidí?
5. A jací lidé to jsou? Jsou to taky Češi, jako vy?
6. Jak moc se stýkáte s dalšími lidmi z vesnice/městečka? A s kým nejčastěji?
7. Je někdo, s kým byste se chtěl/a vídat častěji, ale nedaří se to? Proč se vám to nedaří?
8. Dneska se často říká, že lidi nemají čas si spolu povídat? Co si o tom myslíte? Je to jiné, než to bývalo?
9. Chodí k vám někdo z městečka/vesnice na návštěvu?
10. Je tady ve vesnici/městečku nějaké místo, kde se spolu lidé scházejí?
11. Myslíte si, že by spolu lidé měli trávit víc času? Jak toho docílit?
12. Co máte na tomhle místě nejraději? A co naopak nemáte rád/a?
13. Jak se to tu změnilo od vašeho dětství?
14. Je tady dost práce?
15. Musí lidi jezdit za prací jinam? Kam?

B. SPOLEČENSKÉ UDÁLOSTI

1. Slyšel jsem, že se tu lidi dřív víc potkávali a družili. Co si o tom myslíte?
2. Fungují tu nějaká sdružení nebo spolky? Fungovalo tu něco takového dřív?
3. Konají se tu nějaké pravidelné akce?
4. Jaké zásadní události se tu v posledních letech staly?
5. Staly se tu něco tragického?
6. Pamatujete si na to, když _____? [např. hořelo, byla válka, záplavy... – podle daného místa]
7. Kde jste byl/a, když _____?
8. Co jste dělal/a, když _____?

9. Jak to zasáhlo vaši rodinu? A jak to zasáhlo vaše společenství?
10. Pomáhali tu lidé odjinud?

C. RODIČE A RODINA

1. Tušíte, jak dlouho vaše rodina žije na tomhle místě, respektive v téhle zemi?
2. Odkud přesně přišli?
3. Pamatujete si sám/sama na to, jak jste se sem přestěhovali? Jaké to bylo?
4. Jak vzpomínáte na dětství?
5. Zlobil/a jste, když jste byl/a malý/malá?
6. Trestali vás za to nějak?
7. Stalo se vám, že vás obviňovali z něčeho, co jste nikdy neudělal/a?
8. Jsou/byli vaši rodiče oba Češi?
9. Jaký je/byl váš táta?
10. Jaká je/byla vaše máma?
11. Co z vás chtěli vaši rodiče mít?
12. Chtěli, abyste tu zůstal/a?
13. Máte sourozence? Kolik jich je?
14. Jaké s nimi máte vztahy? Stýkáte se často?
15. Máte partnera/partnerku? Je to Čech/Češka?
16. A jaké máte další příbuzné?
17. Jak často se vidáte se svým/svou _____? [rodiče, strýcové, tety, bratřenci, sestřenice, děti]
18. Jakým jazykem mluvíte se svým/svou _____? [rodiče, strýcové, tety, bratřenci, sestřenice, děti]

D. VÍRA

1. Je pravda, že česky pořád ještě umíte i díky víře?
2. Jak je to s českými faráři? Odkdy sem jezdí? Pamatujete si některé? Jak dlouho tady působili? Káží česky?
3. Zpívá se v kostele česky? A zpíváte česky doma?
4. Máte nějaké české zpěvníky a kancionály?
5. Modlíte se česky nebo polsky?
6. Vlastníte českou Bibli? Čtete z ní?

E. SOUSEDSKÉ VZTAHY

1. Jací jsou vaši sousedé? Vycházíte spolu dobře?
2. Bydlí tady v okolí někdo, koho nemáte moc rád/a? Proč?
3. Je tady někdo, kdo způsobuje nějaké problémy? V čem to spočívá?
4. Jaké vztahy máte s Poláky?
5. Rozumí místní Poláci česky?
6. Pomáhá vám někdo z místních, když něco potřebujete?
7. Když potřebujete třeba vejíčka, zeleninu nebo nějaké ovoce, je tu někdo, na koho se dá obrátit? Kdo?

F. PRÁCE

1. Co byla vaše první práce?
2. Kolik Vám bylo, když jste s ní začal/a?
3. Pamatujete si, kolik jste dostával/a?
4. Co dělali vaši rodiče?
5. Jaký mají podle vás dnešní mladí lidé vztah k práci?
6. Čím jste chtěl/a vždycky být?
7. Co děláte v současnosti?

G. RODINNÁ JÍDLA, ŘEMESLA

1. Různí lidé mají často v neděli sváteční oběd. Máte to taky tak?
2. Co v neděli míváte?
3. Dělali vám rodiče k jídlu nějaké speciality?
4. Co rádi jedli vaši rodiče a prarodiče?
5. Vaříte rád/a? A pečete? A co?
6. Tradiční recepty často lidé nezapisují a existují různé regionální úpravy. Jak tady děláte vánočku? [nějaké tradiční české jídlo, které tam dělají]
7. Jaká řemesla tu lidé umí? A co uměli? [košíkářství, vyšívání, pletení, ...]
8. Učil/a jste se něco z toho vy?
9. Vyrábí tu lidi ____ pro sebe, anebo to i prodávají?

H. POVĚRY

1. Je tady ve vesnici/městečku nějaký doktor?
2. Chodili lidi dřív k doktorovi, když byli nemocní?
3. Slyšel/a jsem, že lidé dřív víc používali tradiční medicínu, bylinky apod.? Co si o tom myslíte?
4. Co se třeba používalo?
5. Fungují nějaké přírodní prostředky lépe než normální léky?

I. ŠKOLA

1. Je tu v okolí nějaká škola?
2. Jak je to daleko?
3. Chodil/a jste tam?
4. Jakým jazykem se tam učí? Chodí tam i polské děti?
5. Jak škola vypadala, když jste tam chodil/a?
6. Kolik tam tak bylo dětí?
7. Co se vám na škole líbilo?
8. A co jste neměl/a rád/a?
9. Jací byli vaši učitelé?
10. Uměli česky, nebo na vás mluvili jinak?
11. Byli podle vás tehdejší učitelé lepší než ti dnešní?
12. Pamatujete si, že byly ve škole nějaké problémové děti?
13. Co přesně dělali? A co s nimi učitelé dělali?
14. Posílali jste si někdy ve škole psaníčka? O čem?
15. A nachytil/a vás u toho někdy učitel/ka?
16. Na koho ze svých učitelů vzpomínáte nejradši? Proč?
17. Stalo se vám někdy, že se nějaký učitel rozčílil?
18. Proč se to stalo? A co se pak dělo?

J. DOSPÍVÁNÍ

1. Mívali jste hodně domácích úkolů?
2. Kolik času jste tím trávili?
3. Měli jste ve škole nějakou partu?
4. Co jste po škole dělávali?
5. Do kolika jste museli být doma?
6. Zakazovali vám rodiče někdy chodit s někým ven? Proč?
7. Píšete si s někým z Česka?
8. Jaké hry se hrály za vaše mládí?
9. A jakou hudbu jste poslouchali?
10. Pamatujete si nějaký film, který se vám hodně líbil?
11. O čem byl?
12. Znáte nějaké české filmy?

K. KONÍČKY, VOLNÝ ČAS

1. Máte nějaké záliby nebo koníčky? Jaké?
2. Jak jste se k tomu dostal/a?
3. A jak často si na to najdete čas?
4. Máte rád/a čtení? Čtete někdy česky? Vlastníte nějaké české knihy? Čtete něco dalšího česky – noviny, časopisy apod.?
5. Chodíte často na výlety do okolí?
6. Žijí tady v okolí nebezpečná zvířata? Medvědi, vlci?
7. Potkal/a jste někdy medvěda či vlka? Báł/a jste se?
8. Konají se tu nějaké poutě nebo průvody?
9. Jak se tu slaví Vánoce?
10. Jak se tu slaví Velikonoce?

L. NAROZENINY

1. Jak máte ve zvyku slavit narozeniny?
2. Sjede se celá rodina?
3. A na jakou oslavu vzpomínáte nejraději?
4. Překvapili vás někdy vaši přátelé, když jste měl/a narozeniny? Čím přesně?
5. Zapomněl někdy někdo na to, že máte narozeniny?
6. Slaví narozeniny lidé ve vesnici/městečku společně?

M. CESTOVÁNÍ

1. Máte rád/a cestování?
2. Byl/a jste někdy v Česku? Kolikrát a kde?
3. Kde jste byl/a ještě kromě Česka?
4. Jak často jste měl/a příležitost jet někam pryč?
5. Co nejvtipnějšího se vám stalo, když jste cestoval/a?

N. MANŽELSTVÍ, PARTNERSTVÍ

1. Jak jste potkal/a svého manžela/přítele / svou manželku/přítelkyni?
2. Kdy jste se rozhodli, že se vezmete?
3. Jak proběhla žádost o ruku?
4. Pamatujete si, co říkal / jak jste reagovala?
5. Jaká byla vaše svatba? Stalo se něco zvláštního nebo vtipného?
6. Schvalovali vaši svatbu vaši rodiče?
7. Když jste se vzali, bydleli jste sami, anebo u některých rodičů?

O. JAZYK

1. Jak vám byla čeština předávána?
2. Měli jste někdy hodiny/lekce češtiny? Ve škole, nebo i jinde (v církvi, doma, u známých)?
3. Je podle vás místní čeština nějak odlišná od toho, jak se mluví v Česku?
4. V čem se to projevuje?
5. Myslíte, že se místní čeština v posledních desetiletích hodně změnila? V čem?
6. Mluví/mluvili vaši prarodiče česky lépe než vy?
7. Nakolik podle vás umí česky vaše děti?
8. Chápete češtinu jako svůj mateřský jazyk?
9. Umí tady podle vás všichni Češi stejně dobře česky?
10. Nakolik je podle vás důležité, aby se tu děti učily česky?
11. Je podle vás čeština pěkná?
12. Jaké jsou podle vás důvody pro to uchovávat si češtinu?
13. Jaké jsou podle vás důvody mluvit spíš polsky?

Příloha 4: Vzor doplňkového formuláře

Průvodní formulář k nahrávání v tradičních společenstvích

Nahrávající si s sebou vezme dostatečné množství formulářů. Formuláře vyplňuje nepozorovaně, v žádném případě ne před samotným nahráváním. Ideálně využívá údaje z nahrávek, další údaje lze doplnit.

Nejprve uvede jméno mluvčího, poté orientační věk (není-li znám přesný), poté výzkumné místo a vzdělání mluvčího (orientační, uvést ale, zda bylo realizováno v češtině; lze rozvést). Následně zaškrtně podle svého odhadu jeden stupeň na škálách schopnosti rozumět češtině a schopnosti mluvit v češtině.

Do tabulky A u příslušného rodinného příslušníka uvede jméno, mateřský jazyk (v případě dvou jazyků uvede oba), etnicitu (Čech vs. ...), frekvenci kontaktu (jak často se nahráváný mluvčí s tímto rodinným příslušníkem setkává či (v případě úmrtí) setkával), jazyk(y) kontaktu (jakým jazykem či jakými jazyky spolu hovoří). Prázdné řádky lze použít pro další důležité rodinné příslušníky (podle zvážení nahrávajícího). Pokud nějaká položka v tabulce A není pro mluvčího platná (například nemá švagra), pak do kolonky jméno uvést NA a zbytek proškrtnout.

V tabulce B se pracuje s generacemi **etnických Čechů** v daném společenství. Jde o to, jak často je nahráváný mluvčí v kontaktu se stávajícími generacemi a jaký jazyk či jaké jazyky používá při kontaktu s těmito mluvčími. Pozor, nejde o rodinné příslušníky, ale o mluvčí mimo danou rodinu. Pokud by se snad mluvčí nestýkal s etnickými Čechy či Češkami v jedné z generací, pak do kolonky frekvence kontaktu napsat NA a kolonku jazyků proškrtnout.

Obecným cílem je zjistit maximum. To může být v terénu různě komplikováno. V případě různých nesnází je třeba soustředit se na nejbližší příbuzenstvo a na tabulku B.

Jméno:

Věk (stačí orientačně):

Místo:

Vzdělání:

Schopnost rozumět češtině: velmi špatná – spíše špatná – jakžtakž – spíše dobrá – velmi dobrá

Schopnost mluvit v češtině: velmi špatná – spíše špatná – jakžtakž – spíše dobrá – velmi dobrá

TABULKA A	jméno	mateřský jazyk	etnicita	frekvence kontaktu	jazyk(y) kontaktu
dědeček					
babička					
otec					
matka					
sourozenec 1					
sourozenec 2					
sourozenec 3					
dítě 1					

dítě 2					
dítě 3					
tchýně					
tchán					
strýc 1					
strýc 2					
teta 1					
teta 2					
bratranec 1					
bratranec 2					
sestřenice 1					
sestřenice 2					
neteř 1					
neteř 2					
synovec 1					
synovec 2					
švagr 1					
švagr 2					
švagrová 1					
švagrová 2					

TABULKA B	frekvence kontaktu	jazyk(y) kontaktu
Nejstarší generace – ženy		
Nejstarší generace – muži		
Střední generace – ženy		
Střední generace – muži		
Nejmladší generace – ženy		
Nejmladší generace – muži		

Příloha 5: Fotografie husineckého stavení

Obrázek 1: Průčelí husineckého statku s průduchy ve tvaru kalichu a kříže.